

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

TRABZON'UN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eda ÖZTÜRK

OCAK 2012

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

TRABZON'UN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eda ÖZTÜRK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Metin BERBER

OCAK 2012

TRABZON

ONAY

Eda ÖZTÜRK tarafından hazırlanan “Trabzon’un Sosyo-Ekonomik Yapısı” adlı bu çalışma 10.01.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda *oy birliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *İktisat Anabilim* dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin BERBER (Başkan-Danışman)

Y. Doç. Dr. Murat Can GENÇ

Üye

Y. Doç. Dr. Levent Yahya ESER

Üye

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. .../.../2012

Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Eda ÖZTÜRK

.../.../2012

ÖNSÖZ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında yüksek lisans Tezi olarak yaptığım bu çalışmada Trabzon ilinin sosyo-ekonomik durumu üzerinde durulmuştur.

Araştırmada ele aldığım konular arasında ilin nüfus özellikleri, ilin başlıca ekonomik fonksiyonları ve bunların dağılış alanlarıyla ilin önemli sorunları yer almaktadır.

Tez konusunun seçiminde ve tezimin düzenlenmesinde yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Metin BERBER'e teşekkür ederim. Ayrıca manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürler.

Ocak, 2012

Eda ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
TABLolar LİSTESİ	XI
GRAFİKLER LİSTESİ	XIII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIV
GİRİŞ.....	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TRABZON İLİNİN SOSYAL YAPISI.....	3-33
1.1. Trabzon İli Genel Tanıtımı	3
1.1.1. Tarihi Gelişim	3
1.1.2. Coğrafi Yapı.....	5
1.2. Sosyal Yapının Göstergeleri	6
1.3. Nüfus.....	7
1.3.1. Nüfus Miktarı ve İlçe Bazında Dağılım	7
1.3.2. Nüfus Artış Hızı	10
1.3.3. Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı.....	12
1.3.4. Nüfus Yoğunluğu	14
1.3.5. Yaş Bağımlılık Oranı	15
1.3.6. Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	16
1.3.7. Kentleşme.....	18
1.4. İstihdam ve İşsizlik	20
1.4.1. İstihdam ve İşsizlik Oranlarının İncelenmesi.....	20
1.4.2. İstihdamın Sektörel Dağılımı	22

1.4.3. İşsizlik	24
1.4.4. Göç Miktarları ve Oranları	25
1.5. Eğitim-Öğretim	27
1.5.1. Eğitim Hizmetleri	27
1.5.2. İlköğretim	29
1.5.3. Ortaöğretim	30
1.5.4. Yükseköğretim	31
1.5.5. Kültürel Altyapı.....	32
1.6. Sağlık	32
1.6.1. Sağlık Hizmetleri ve Dağılımı.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

2. TRABZON İLİNİN EKONOMİK YAPISI	34-74
2.1. Ekonomik Yapının İncelenmesi.....	34
2.2. Tarım Sektörü	34
2.2.1. Tarımsal Üretim	36
2.2.2. Bitkisel Üretim	38
2.2.3. Hayvancılık	41
2.2.4. Balıkçılık	43
2.2.5. Ormancılık.....	44
2.3. Sanayi Sektörü	45
2.3.1. Madencilik.....	46
2.3.2. İmalat Sanayi.....	49
2.3.3. Enerji	50
2.4. Hizmetler Sektörü	52
2.4.1. Turizm	52
2.4.2. Ulaştırma	55
2.4.2.1. Karayolu Ulaşımı	55
2.4.2.2. Denizyolu Ulaşımı	58
2.4.2.3. Havayolu Ulaşımı	60
2.5. İnşaat.....	61
2.6. Yatırım Harcamaları	62

2.7. Banka Kredileri.....	65
2.8. Altyapı Hizmetleri	66
2.8.1. Teşvik Durumu.....	67
2.8.2. GSYİH Açısından Trabzon	68
2.9. Diğer Göstergeler.....	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOSYAL VE EKONOMİK YAPI PROBLEMLERİ VE MUHTEMEL

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	75-110
3.1. Sosyal ve Ekonomik Yapı Problemleri.....	75
3.2. Kalkınmanın Önündeki Engeller	77
3.2.1. İşlenecek Tarım Ürünleri Arzının Sınırlı Olması.....	78
3.2.2. Bölgesel Pazarın Küçüklüğü	79
3.2.3. Sanayi Tabanının Sınırlı Olması	80
3.2.4. Sanayileşmenin Önündeki Sosyo-Kültürel Engeller.....	81
3.2.5. Muhtemel Çözüm Önerileri	82
3.3. Tarım Sektörünün Gelişmesini Engelleyen Unsurlar	83
3.3.1. Tarım Ürünlerinin Sınırlı Olması.....	85
3.3.2. Altyapı Desteğinin Yetersiz Olması.....	86
3.3.3. Bitkisel Üretim Problemleri	87
3.3.4. Muhtemel Çözüm Önerileri	88
3.4. Ticaret Sektörünün Gelişmesini Engelleyen Faktörler	89
3.4.1. Ticaret Sektörünün Verimsizliği	91
3.4.2. Muhtemel Çözüm Önerileri	91
3.5. Eğitim Sisteminin Gelişmesini Engelleyen Faktörler.....	92
3.5.1. Öğretmen Problemleri	95
3.5.2. Cinsiyet Ayrımı	95
3.5.3. Mesleki ve Yüksek Öğretimde Yaşanan Sorunlar	95
3.5.4. Muhtemel Çözüm Önerileri	96
3.6. Sağlık Sektörünün Gelişmesini Engelleyen Faktörler	97
3.6.1. Sınırlı Bütçe.....	98
3.6.2. Sağlık Personeli Sorunları	99

3.6.3. Yetersiz Sağlık Tesisleri.....	100
3.6.4. Sağlık ve Hijyen Bilincinin Olmaması.....	100
3.6.5. Muhtemel Çözüm Önerileri	100
3.7. Turizmin Gelişmesini Engelleyen Faktörler	101
3.7.1. Sermaye Birikimi ve Karlılık	103
3.7.2. Profesyonel İşletmeci Teminindeki Zorluklar.....	103
3.7.3. Altyapı Yetersizliği	104
3.7.4. Sınırlı Kaynak Arzı	104
3.7.5. İdari Sınırlamalar.....	104
3.7.6. Yan Hizmet Tesislerinin Noksanlığı	105
3.7.7. Muhtemel Çözüm Önerileri	105
3.8. İstihdamın Gelişmesini Engelleyen Faktörler.....	106
3.8.1. İşsizlik Sorunu.....	108
3.8.2. Muhtemel Çözüm Önerileri	109
SONUÇ VE ÖNERİLER	111
YARARLANILAN KAYNAKLAR	116
ÖZGEÇMİŞ	125

ÖZET

Yerleşim birimleri, toplumsal düzeydeki sosyo-ekonomik gelişmelerin izlenebilmesine fırsat vermektedir. Bu nedenle illerin sosyal ve ekonomik yapılarının iktisat bilimi tarafından ele alınması bir zorunluluktur. Trabzon ilinin sosyo-ekonomik yapısının değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan bu çalışmada, ilin mevcut sosyo-ekonomik yapısı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca ilin gelişmesinde ortaya çıkabilecek sorunlar üzerinde durulmuş ve Türkiye geneli ile karşılaştırması yapılmıştır.

Trabzon iline dışarıdan bakıldığı zaman geri kalmış bir yöre olarak gözükmemektedir. Ancak Doğu Karadeniz Bölümü illerinin merkez ilçeleriyle diğer ilçeleri arasında çok büyük gelişmişlik farkı vardır. Şehir merkezi dışında yaşayan nüfusun, tarımla uğraştığı kabul edilmekle birlikte, hatırı sayılır bir tarımsal üretimin bölgede yapılamadığı çok açık bir gerçektir. Bu durumda elde edilen veriler ışığında kalkınmayı engelleyen faktörlerin giderilmesi ile Trabzon ilinin gelişim hızı daha iyi konuma gelebilir.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Sosyo-Ekonomik Yapı, Kalkınma

ABSTRACT

Locations provide opportunities to follow socioeconomic improvements at social level. It has therefore been necessary that social and economic structures of provinces should be considered by economics. This research, aimed at assessing socioeconomic structure of Trabzon Province, attempts to investigate its current socioeconomic structure. Additionally, potential problems that can emerge from the province's development period has been researched and compared to Turkey context.

When looking from outside to Trabzon Province, it does not seem as an underdeveloped area. However, there have been significant developmental differences between Eastern Black Sea Provinces' central districts and other districts. It is obvious that a considerable amount of agricultural production can not be generated in the region although it has been accepted that inhabitants from outside the city centre engage in agriculture. In this regard, from the view of such information, development speed of Trabzon Province could reach a better level through eliminating the factors that impede its development.

Keywords: Trabzon, Socio-Economic Structure, Development

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Türkiye ve Trabzon'un Sayım Yıllarına Göre Nüfus Miktarı	8
2	Trabzon İlçe Nüfusları (2010)	9
3	Türkiye ve Trabzon Yıllık Nüfus Artış Hızı (%, 1927-2009).....	11
4	Türkiye ve Trabzon'da Nüfus Yoğunluğu (1927-2009).....	15
5	Ortanca Yaş ve Yaş Bağımlılık Oranı	16
6	1980–2000 Dönemi İstihdamın Sektörel Dağılımı (%).....	23
7	İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Girişim Sayıları (Trabzon 2009).....	24
8	2008–2010 Dönemi Trabzon'un Ayrıntılı Göç Miktarları	26
9	Trabzon İlinin Diğer İllere Verdiği ve Diğer İllerden Aldığı Göç.....	27
10	Eğitim Durumuna Göre Nüfus 2009 (6+ yaş)	28
11	Türkiye-Trabzon'daki İlkokul, Öğretmen ve Öğrenci Sayılarının Dağılımı (2007–2008, 2008–2009, 2009–2010)	29
12	Türkiye-Trabzon'daki Genel Ortaöğretim Sayıları (2007–2008, 2008– 2009, 2009–2010)	30
13	Türkiye-Trabzon'daki Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Sayıları (2007–2008, 2008–2009, 2009–2010).....	31
14	Türkiye-Trabzon Halk Kütüphaneleri Sayısı.....	32
15	Trabzon İlinde Arazinin Kullanım Biçimlerine Göre Dağılımı (Hektar) (2008).....	35
16	Trabzon İli Tarımsal Alan Kullanımı (Hektar).....	37
17	Trabzon'da Seçilmiş Bazı Tahıl Üretimleri (2003-2009) (Ton).....	39
18	Bitkisel Üretim Değerleri (2001-2009), Bin TL.....	39
19	Trabzon Tarla Bitkileri Üretim Miktarları (2008)	40
20	Hayvan Sayıları (2003-2009).....	42
21	Trabzon'da Arıcılık (2003-2009).....	43

22	Doğu Karadeniz’de Seçilmiş Bazı Deniz Ürünlerinin Üretim Miktarları (Ton)	44
23	Trabzon İli 2007-2008 Yılı Orman Kaynakları	45
24	Trabzon’da Yıllar İtibariyle Verilen Ruhsat Sayıları.....	47
25	Trabzon İli Madencilik Hâsılasının Bölge ve Türkiye İçindeki Yeri (Cari Fiyatlarla)	48
26	İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Sanayi Sektöründeki İşyeri Sayısı (2002) ..	50
27	Trabzon İstihdam ve İşletme Oranları (2005).....	50
28	İl Elektrik Tüketiminin Türkiye İçindeki Yeri (2008)	51
29	Giriş Kapılarının Bağlı Olduğu Trabzon ve Türkiye’ye Gelen, Giden Yabancı Sayıları (2006–2009)	54
30	Yıllara Göre Trabzon Karayolu Uzunlukları (2001-2008) (km)	56
31	Motorlu Kara Taşıtları Sayıları (2009)	57
32	Liman Hudut Kapısından Giriş-Çıkış Yapan Yolcu Sayısı ve Gelen Gemi Sayısı	59
33	Trabzon Hava Limanı Ticari Uçak Trafığı	61
34	Trabzon Hava Limanı Yolcu Trafığı	61
35	İkamet Amaçlı Binalar (2008)	62
36	Kamu Yatırım Harcamalarının Gelişimi (Cari Fiyatlarla).....	63
37	Kamu Yatırım Harcamalarının Gelişimi (2005-2010).....	64
38	Kamu Yatırım Tahsislerinin Sektörel Dağılımı (Cari Fiyatlarla) (2010)	65
39	Banka Kredilerinin Sektörel Dağılımı (2009) (Bin YTL)	65
40	Trabzon İli Toplam Banka Mevduatının Türkiye ve Karadeniz Bölgesi İçindeki Yeri (Milyar TL).....	66
41	Trabzon İline Verilen Teşvik Belgelerinin Türkiye ve Karadeniz Bölgesi İle Karşılaştırılması	68
42	Trabzon İli GSYİH’ sının Yıllar İtibariyle Gelişimi (1995-2001).....	69
43	Trabzon İli GSYİH’ sının Sektörlere Göre Dağılımı.....	69
44	Vergi Gelirleri (2009) (TL.).....	72
45	Trabzon İli İhracat Miktarı (2006-2010) (Bin ABD Doları)	73
46	Trabzon İlinde Yıllara Göre İhracat Yapan Firma Sayıları (2006-2010)	73
47	Trabzon İli İthalat Miktarı (2006-2010) (Bin ABD Doları)	73
48	Trabzon İlinde Yıllara Göre İthalat Yapan Firma Sayıları (2006-2010)	74

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Türkiye ve Trabzon Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi (1927-2010)8	
2	Türkiye ve Trabzon Yıllık Nüfus artış Hızı (%o, 2008-2009).....12	
3	2008 Yılı Trabzon İl Nüfusunun Görünümü13	
4	Yaş Grubuna Göre Trabzon İli Nüfusu (2000)17	
5	Yaş Grubuna Göre Trabzon İli Nüfusu (2009)18	
6	Trabzon İli İşgücü Göstergeleri (% , 2008–2009)22	
7	Trabzon İlindeki Hastane Yatak Sayıları33	
8	Trabzon İlinde Arazi Dağılımı (2003)35	
9	Trabzon İlinde Fındık Üretimi (Ton)38	
10	Türkiye Genelinde Bitkisel Üretim.....40	
11	Trabzon İlinde Seçilmiş Bazı Meyvelerin Üretim Miktarı (Ton).....41	
12	2009 yılı Trabzon’da elektrik Tüketimi Dağılımı.....52	
13	Trabzon’a Yıllar İtibariyle Gelen Turist Sayısı (2005-2008)54	
14	Trabzon’da Karayolu Ulaşımı (01.01.2011)57	
15	Trabzon Limanı Gelen ve Giden Yolcu Sayısı (2007-2008)59	
16	2007-2008 Döneminde Trabzon Limanı ’ndaki Faaliyetler60	
17	Trabzon’da Vergi Türlerine Göre Mükellef Sayıları (Kişi).....72	

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AR-GE	: Araştırma-Geliştirme
BELDES	: Belediyelerin Altyapısının Destelenmesi Projesi
ÇAYKUR	: Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
ÇOB	: Çevre ve Orman Bakanlığı
DHMI	: Devlet Hava Meydanları İşletmesi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DOKAP	: Doğu Karadeniz Kalkınma Planı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GSKD	: Gayri Safi Katma Değer
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
HA	: Hektar
İİBK	: İş ve İşçi Bulma Kurumu
İKV	: İktisadi Araştırmalar Vakfı
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yöre
KÖYDES	: Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
KSS	: Küçük Sanayi Siteleri
KTÜ	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KWH	: Kilovat Saat
MTA	: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü
MWH	: Megawatt Saat
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

OSB : Organize Sanayi Bölgeleri
TEDAŞ : Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi
TKB : Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
WHO : Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

1940'lı yıllarda önem kazanmaya başlamış olan bölgesel kalkınma kavramını, ulusal düzeyde girişilen kalkınma çabalarının bölgesel birimlere indirgenmesi olarak tanımlamak mümkündür. Bölgesel kalkınmanın amacı, bölgeler arasındaki farklılıkların giderilmesidir. Bölgesel kalkınma çabaları, bölgesel planlamalar ve bölgesel politikalar aracılığı ile bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesini amaçlamaktadır.

Ülkelerin kalkınma çabaları önünde bir engel halini alabilecek nitelikte olan bölgeler arasındaki gelişme farklarının azaltılması yönündeki çalışmalar, ekonominin yeni bir alt kolunun yani Bölgesel Ekonominin doğmasına ve gelişmesine neden olmuştur (Berber, 1992: 10). Uluslararası düzeyde ciddi bir şekilde ele alınan bölgesel araştırmalar Türkiye'de son 10 yılda önem kazanmaya başlamıştır. Ülkemizde bölgesel dengesizlik sorunları bulunmasına rağmen, bu soruna çözüm olabilecek bölgesel kalkınma politikaları ve programları yetersiz kalmaktadır.

Türkiye'de bölgesel dengesizlikleri azaltmak için 1960'lı yıllardan beri kalkınma planları hazırlanmaktadır. Günümüze kadar uygulanan kalkınma planları, yeterli finans kaynaklarına sahip olunamaması, ulusal siyasette yaşanan kararsızlıklar, kalkınma planlarının sadece ekonomik biçimde algılanması, kültürel ve çevre boyutunun ihmal edilmesi gibi nedenlerle beklenen sonuçları verememiştir. Ülke kalkınmasında bölgesel potansiyellerin en iyi şekilde değerlendirilmesi ve var olan kaynakların rasyonel ve verimli bir şekilde kullanılması büyük önem taşımaktadır. Söz konusu durumun gerçekleşmesi için de bölgelerin mevcut potansiyelinin ortaya koyulması, gelişme imkân ve kabiliyetlerinin belirlenmesi ve geleceğe yönelik yeni yatırım ve stratejilerin oluşturulması gerekmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, Trabzon ilinin sosyal ve ekonomik yapısı ile gelişme potansiyelini ortaya koymaktır. Bunun yanı sıra ilin gelişimini olumsuz yönde etkileyecek olan sorunların tespiti ve çözüm yollarının tespit edilmesidir.

Tez çalışmasında Trabzon ili üç ana bölümde incelenmiştir. Bu bölümler sosyal yapı, ekonomik yapı ve sosyo-ekonomik yapı problemleri şeklinde oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Trabzon ilinin sosyal yapısı incelenmiştir. Sosyal yapı göstergeleri olarak nüfus, istihdam ve işsizlik, nüfus hareketleri, eğitim-öğretim ve kültürel yapı ve sağlık konuları işlenmiştir. Analizde nüfusun niceliği kadar niteliği de göz önüne alınarak, nüfusun çeşitli nitelikleri de ortaya koyulmaya çalışılmıştır. İl nüfusunun artış hızı, nüfusun cinsiyete göre dağılımı, yaş gruplarına göre dağılımı, bağımlılık oranı, yoğunluk oranı, kentleşme durumu incelenmiştir. Ayrıca Trabzon ili gerek nüfus gerekse eğitim ve sağlık açısından Türkiye geneli ile karşılaştırılarak ilin konumuna vurgu yapılmıştır.

İkinci bölümde, Trabzon ilinin ekonomik yapısı incelenmiştir. Ekonomik yapı içerisinde tarım, sanayi, hizmetler, inşaat, yatırım harcamaları ve bankacılık kredileri ana sektörleri incelenirken, bölgenin özellikleri de göz önünde bulundurularak alt sektörlerle de yer verilmiştir. Bunların yanı sıra altyapı hizmetleri, teşvik durumu ve Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) açısından Trabzon ilinin ekonomik yönü de incelemeye dâhil edilmiştir. İlin tarımsal karaktere sahip olması nedeniyle tarım sektörünün; tarımsal üretim, bitkisel üretim, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık gibi alt sektörleri de incelemeye tabi tutulmuştur. Sanayi sektörünün incelenmesinde madencilik, imalat sanayi ve enerji alt sektörlerine yer verilmiştir. Hizmetler sektöründe ise daha etkin durumda olan turizm ve ulaştırma alt sektörleri incelenmiştir. Ayrıca Türkiye geneli karşılaştırması da yapılarak ilin ekonomik durumu daha iyi analiz edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, Trabzon ilinde karşılaşılan sosyal ve ekonomik yapı problemleri ve muhtemel çözüm önerileri sunulmuştur. Sosyal ve ekonomik yapı problemleri açıklanmış ve tarım sektörünün, istihdamın, ticaret sektörünün, eğitim sisteminin, sağlık sektörünün ve turizm sektörünün gelişmesini engelleyen faktörler ana başlıklar halinde incelenmiş ve genel olarak kalkınmanın önündeki engellere vurgu yapılmıştır. Konuyu daha iyi analiz etmek ve kavramak için konu alt başlıklara ayrılarak detaylı olarak incelenmiştir. Son olarak Türkiye geneli ile karşılaştırması yapılarak bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Çalışma sonuç ve önerilerle son bulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TRABZON İLİNİN SOSYAL YAPISI

Bir kentin sosyal yapısı içerisinde özellikle şehir hayatını şekillendiren ana unsurlardan biri o kentin nüfus yapısı ile sosyal göstergelerdeki gelişmelerdir. Bu bağlamda Trabzon ilinin sosyal yapısının Türkiye geneli içindeki durumu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.1. Trabzon İli Genel Tanıtımı

1.1.1. Tarihi Gelişim

Kent merkezi kuzeyde denizden, güneyde Boztepe'nin üzerine kadar düzgün olmayan teraslar halinde yükselir. Tabakhane ve Zağnos dereleri arasında kalan ve düzgün olmayan yüksek bir masa formundaki alan üzerinde, kentin bilinen en eski yerleşim kalıntıları tespit edilmiştir. İşte bu nedenle Trabzon adının eski Grekçe masa ya da trapez/yamuk biçimi karşılığı olarak "trapezos" kelimesinden geldiği görüşü ağırlık kazanmaktadır. Trabzon adına, Trapezos olarak ilk kez, Yunanlı komutan Kesnophon tarafından kaleme alınan, Milattan Önce (M.Ö.) 4. Yüzyılda geçen olayların anlatıldığı "Anabasis" adlı antik kaynakta rastlanmaktadır. İyon kökenli Miletoslular Batı Anadolu'dan sonra M.Ö. 7. Yüzyılda Karadeniz'e de gelerek kıyılarda koloni kentleri kurmuşlardır. Trabzon da, merkezi Sinop olan bu kolonilerin arasında sayılmaktadır ve birçok araştırmacı, kentin ilk kuruluşu olarak bu dönemi göstermektedir (TTSO, 2009: 1).

Trabzon M.Ö. 334 yılında Büyük İskender'in Anadolu'yu işgaline kadar Pers hâkimiyetinde kalmıştır. İskender'in M.Ö. 323'te ölümü üzerine, Karadeniz Kıyıları'nın büyük bölümü bağımsız bir devlet olarak Rum Pontus adını almıştır. Pontus Krallığı'nın gelişme döneminde Sinop başşehir iken, Trabzon da liman kenti olarak ekonomik

gelişmeye büyük bir katkı sağlamıştır. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra Trabzon, Doğu Karadeniz Bölümü içerisinde Roma hâkimiyetinde kalmıştır. Özellikle 1. yüzyılın sonlarından itibaren Trabzon hızla önem kazanmış ve gittikçe büyümüştür. İmparator Vespasiyanus zamanında (67-77) Yukarı Mezopotamya ve Doğu Anadolu'yu birbirine bağlayan yollar yapılmış, kent yeni ticarî fonksiyonlar kazanmıştır. İmparator Adriyanus zamanındaysa; Trabzon gerçek bir Roma eyaleti halini almış ve büyükçe bir imar değişimine maruz kalmıştır. Aynı dönemde (117-138) liman, mendirek, hipodrom, tiyatro, iç kale, su kanalları gibi kentin görünümünü değiştiren önemli eserler inşa edilmiştir (Sevim, 1993: 8-9).

258 yılına gelindiğinde Got İstilâsı ile kent büyük ölçüde tahrip edilmiş ve uzun yıllar boyunca eski güzelliğine kavuşamamıştır. Trabzon, Hıristiyanlığın ilk yayılma dönemlerinde; önemli bir dinî merkez hüviyetine bürünmüştür. Sonraki devirlerde Boran işgaline maruz kalan şehir yine büyük oranda yıkılmış, talan edilmiştir. 395 yılında Doğu Roma (Bizans)'ya bağlanan Trabzon, bu seferde 705 yılında Arap akıncıları tarafından işgal edilmiş ve çok uzun yıllar Arap ordularıyla Bizans arasında sürekli el değiştirmiştir (Mor, 2006: 42).

Anadolu'nun içlerine kadar yayılan Selçuklular (1071'den sonra), Trabzon ve yöresine hâkim olmuşlarsa da, aralarındaki taht kavgalarından istifade eden Teodoros Gabras; Karadeniz kıyılarını yeniden Bizans'a bağlamayı başarmıştır. Bizans'ın Haçlılarca 1204 yılında işgal edilmesinden sonra, İstanbul'dan kaçan Komnenos Kardeşler kısa bir süre için Rum İmparatorluğu'nu kurmuşlardır. Selçuklu akınlarına sağlam surlarıyla geçit vermeyen kent, Moğolların Anadolu Selçuklularını yenmesini müteakip, saldırıya uğramak korkusuyla Moğol egemenliğini tanımak zorunda kalmıştır. Yıldırım Beyazıt'ın Samsun'u almasını takiben Trabzon, sınırlarını koruyabilmek amacıyla Osmanlı'ya vergi vermeye başlamıştır. Trabzon'a karşı ilk ciddi fetihler II. Murat tarafından yapılmışsa da başarı sağlanamamıştır. İstanbul'un Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle, Anadolu'daki tek Hıristiyan güç durumunda kalan Rum Pontus Devleti, Akkoyunlu ile Osmanlı arasında cereyan eden savaşlardan dolayı bir müddet daha özerkliğini koruyabilmiştir. Fakat 1461 yılında kenti hem kara hem de denizden kuşatan Fatih Sultan Mehmet, Trabzon'u savaşmadan teslim almıştır. Bu tarihlerden sonra Trabzon Orta ve Doğu Karadeniz kıyılarının en önemli kenti haline gelmiştir (Sevim, 1993:10).

I. Dünya Savaşı esnasında Trabzon, 14 Nisan 1916 günü Rus istilasına sahne olmuş ve Rus gemilerinin denizden gerçekleştirdiği bombardıman sonucu büyük zarar görmüştür. 14 Şubat 1918 tarihinde imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması ile geri alınan Trabzon'da; müttefiklerce bir Rum Pontus Devleti kurulmak istenmişse de buna mani olunmuştur. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da Trabzon, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ili olarak varlığını devam ettirmiştir. Trabzon'un tarihî geçmişi incelendiğinde kent, pek çok medeniyete beşiklik etmiş ve bunun sonucunda da birçok medeniyete ait eserlerin sergilendiği bir açık hava müzesi özelliği kazanmıştır. Trabzon'da bugün bulunan tarihî eserler pek çok istilâ ve yağmalardan arda kalan eserlerdir. Tarihî devirlerde yapılmış olan nice muazzam eser bu tür savaşlardan dolayı günümüze kadar ulaşamamıştır.

1.1.2. Coğrafi Yapı

Trabzon ili, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde, 41° kuzey enlemi ve 39° 43' doğu boylamında yer alan bir sahil şehridir. İlin yüzölçümü 4.664 km² olup bu haliyle ülkemizin en küçük alanlı illerindedir. Trabzon ili, kapladığı alan itibariyle ülke topraklarının %0,6'sını oluşturmaktadır.

Sahanın dikey boyutta değişken olan ılıman ve her mevsim yağışlı iklim şartları, farklı türlerden oluşan bitki örtüsü kuşaklarını meydana getirmiştir. Aşağı kuşağın kıyı kesimlerinde orman örtüsünün tamamına yakınında, daha üst yükselti seviyelerde ise yer yer yerleşim ve tarım alanı açmalarıyla oluşan kesintilere rağmen, 500-1850 m. yükseltileri arasında hala zengin ve sık bir orman örtüsü varlığını sürdürmektedir. Daha yukarı seviyeler ise fizyolojik bakımdan ağaç yetişmesine müsait olmayan Alpin çayır alanlarıdır.

Güneyden Gümüşhane ve Bayburt, batıdan Giresun, doğudan Rize illeri ile komşu olan ilin kuzeyinde Karadeniz bulunmaktadır. Trabzon İli'nin kuzeyinde, doğu-batı hattı boyunca uzanan Kuzey Anadolu Dağları yer almaktadır. Vadiler içinde en geniş ve en derin olanı Araklı yakınlarında denize dökülen Karadere ile Trabzon kentinin hemen doğusundan denize ulaşan Değirmendere vadisidir.

Trabzon ili, Çoruh Vadisi ile Melet Çayı arasında sahile paralel uzanan dağlardan müteşekkil, takriben 325 km uzunluğundaki çok engebeli topografyanın kuzey kısmını

kaplamaktadır. Bu alanın güneyden Çoruh-Kelkit vadileri tarafından kesilmiş olması, aynı dağ sıralarının kuzey ve güney tarafında yaşayan insanların birbirleriyle teması geçmesini kısıtlamıştır. Binaenaleyh, şive ve folklor basta olmak üzere pek çok bakımdan kıyı kesimlerde yaşayan insanlarla iç kesimlerde kalanlar arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Fakat bütün bu olumsuzluklara rağmen Trabzon, konumu açısından yöresindeki ulaşım ağlarının odak noktasını oluşturmuş ve kuruluşundan bugüne dek Doğu Karadeniz'in merkezi olma hüviyetini korumuştur. Ayrıca Trabzon, beş ili içine alan Doğu Karadeniz Bölümünün de merkezi durumundadır. Liman şehri olan Trabzon'un önemi, Doğu Anadolu'ya açılan bir kapı niteliğinde olan Zigana (Kalkanlı) Geçidi ile daha da artmaktadır (Mor 2006:15).

1.2. Sosyal Yapının Göstergeleri

Sosyal ve ekonomik faaliyetler insanoğlunun temel toplumsal faaliyetlerini oluşturmaktadır. Toplumun yapısı denince, kültürel yapı özellikleri olarak kabul edilebilecek olan nüfus (miktarı, bileşimi, dağılımı ve diğer nicelik ve nitelik yapılarıyla) ve sosyal tabakalaşma akla gelmektedir. Ayrıca fiziki yapı unsurları olarak da yerleşme tarzı (köy, şehir, büyük şehir bölgeleri) düşünülebilir (Erkal, 1985: 223). Bir ülkeyi diğer bir ülke ile karşılaştırırken, ekonomik göstergeler yanında sosyal göstergeler de kullanılmaktadır. Sosyal göstergeler yöreden yöreye tarihi, coğrafi, ekonomik yapı ve eğitim durumuna bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Sosyal göstergelerin temelinde ise nüfus olgusu yatmaktadır (Berber, 1992: 21).

Nüfus, birçok yönleri ile toplumun ekonomik ve sosyal açıdan gelişmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Bir ülke ya da bölgedeki nüfusun çeşitli özelliklerinin bilinmesi ekonomik ve sosyal politikalar açısından vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Kaynakların verimli kullanımı ve gelecek yatırımlar açısından büyük önem taşımaktadır (Yılmaz, 2005: 1). Bu nedenle nüfusun sadece nicelik yönden değerlendirilmesi yeterli görülmemektedir. Nüfus olgusu geniş anlamda ele alındığında ise istihdam, işsizlik, eğitim, kültürel altyapı ve sağlık göstergeleri de nüfus olgusu içinde yer almaktadır.

Bu çalışmada nüfusun temel nitelikleri olan nüfus artış hızı, nüfusun cinsiyete göre dağılımı, nüfus yoğunluğu, kentleşme gibi nüfusun temel özellikleri açıklandıktan sonra

istihdam, işsizlik, eğitim hizmetleri, kültürel altyapı ve sağlıktan oluşan nüfusun diğer göstergeleri üzerinde durulacaktır.

1.3. Nüfus

1.3.1. Nüfus Miktarı ve İlçe Bazında Dağılım

Nüfus, sosyal yapının en önemli unsurudur. Ülkelerin kalkınmasında, tanıtılmasında, doğal kaynakların işletilmesinde, üretim ve tüketim açısından son derece önemlidir. Ülkelerde nüfus artışı; yerleşme, ulaşım, sanayileşme, eğitim, beslenme ve sağlık hizmetlerini doğrudan etkiler. Nüfusun sosyo-ekonomik gelişim üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri vardır. Hızlı nüfus artışı karşısında istihdam olanaklarında aynı derecede artırılabilirse sonuç pozitif olmaktadır. Aksi takdirde nüfus artışı işsizlik problemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan 1960'lara kadar tarımla uğraşanların nüfusun oldukça önemli bir kısmını oluşturması, yüksek nüfus artış hızının önemli bir sorun olarak görülmesini engellemiştir. Bunun altında yatan nedenin, daha kalabalık bir nüfusun daha fazla iş bölümü ve ölçek ekonomisi sağlayacak imkânlar yaratacağına olan inanç olduğu düşünülebilir (Cipolla, 1964:115).

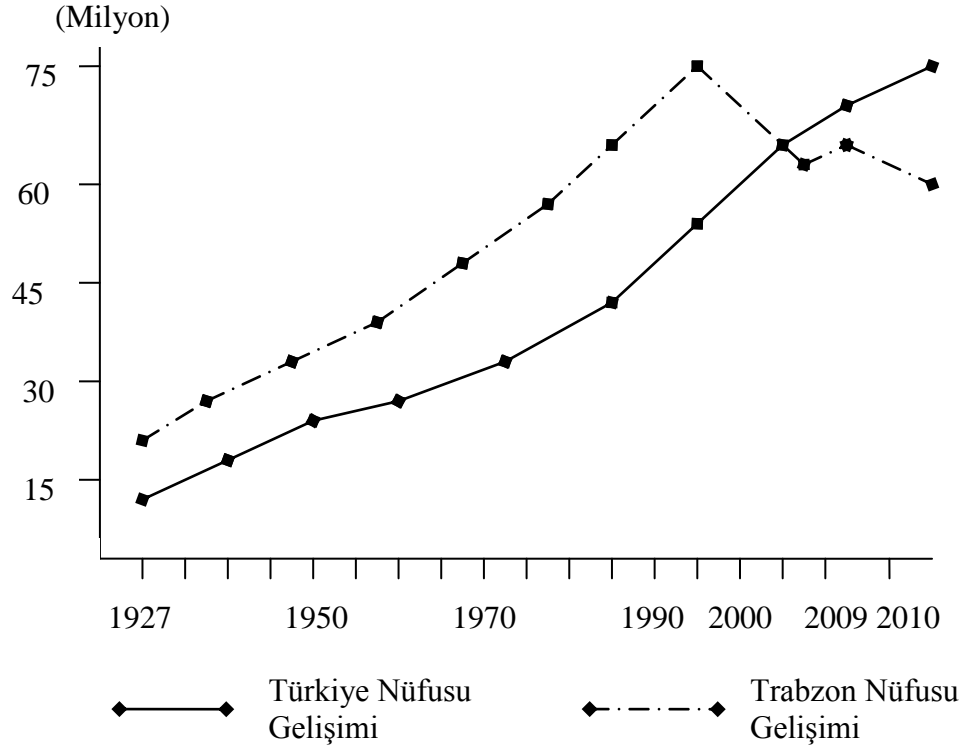
Yıllar itibariyle Türkiye ve Trabzon'un nüfus dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere 1927 yılında Türkiye'nin nüfusu 13 648 270 iken Trabzon nüfusu ise 293 055, nüfus içindeki payı da % 2.15'tir. 1935 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre Trabzon nüfusunun Türkiye genelinde sahip olduğu payda olumlu gelişmelerin olduğu gözlenmiştir. 1927–2000 döneminde Trabzon ilinin nüfusu sürekli artış göstermiş ve 2000 yılında nüfusu en yüksek düzeye ulaşmıştır. 2000 yılında Trabzon nüfusunun ülke nüfusu içindeki payı %1,44 olup 2010 yılında ise %1,04 olmuştur. 2000'li yıllardan sonra yapılan sayımlarda ise nüfus miktarında azalma ve artışlar gözlenmektedir. Bunların temel nedeni ise sayım yöntemlerinde yapılan değişikliklerdir.

Tablo 1: Türkiye ve Trabzon'un Sayım Yıllarına Göre Nüfus Miktarı

Sayım Yılı	Türkiye (1)	Trabzon (2)	(2)/(1)*100 (%)
1927	13 648 270	293 055	2,15
1935	16 158 018	360 679	2,23
1940	17 820 950	390 733	2,19
1945	18 790 174	395 384	2,10
1950	20 947 188	420 279	2,00
1955	24 064 763	462 249	1,92
1960	27 754 820	532 999	1,92
1965	31 391 421	595 782	1,90
1970	35 605 176	659 120	1,85
1975	40 347 719	719 008	1,78
1980	44 736 957	731 045	1,63
1985	50 664 458	786 194	1,55
1990	56 473 035	795 849	1,41
2000	67 803 927	975 137	1,44
2007	70 586 256	740 569	1,05
2008	71 517 100	748 982	1,05
2009	72 561 312	765 127	1,05
2010	73 722 988	763 714	1,04

Kaynak: DİE, Genel nüfus sayımı 2000. (2007 ve sonraki yıllara ait veriler Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminden elde edilmiştir).

Grafik 1: Türkiye ve Trabzon Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi (1927-2010)

Kaynak: TÜİK, 2010 Verilerine Göre Hazırlanmıştır.

Türkiye ve Trabzon nüfusunun yıllara göre değişimi Grafik 1’de gösterilmiştir. İlk nüfus sayımının 1927 yılında yapıldığı ülkemizde son 83 yılda Türkiye nüfusu yaklaşık 5 kat artmışken, Trabzon nüfusu 3,3 kat artış göstermiştir. 1927–2010 dönemini oluşturan son 83 yılda ise Türkiye nüfusu yaklaşık 5,5 kat artış göstermişken, aynı dönemde Trabzon ilinin nüfusu 2,5 kat artış göstermiştir. Genel olarak değerlendirilirse, bu 10 yıllık dönemde Türkiye nüfusunda ki artış devam ederken, Trabzon nüfus miktarında azalma gözlenmektedir. Bunun nedeni ise gelişen teknolojiler sayesinde sanayinin daha ileri boyutlara taşınarak insanların iş bulmak vb. sebeplerden dolayı büyük şehirlere göç etmesidir.

Tablo 2: Trabzon İlçe Nüfusları (2010)

	Toplam	İl/İlçe Merkezleri	Belde/Köyler
Toplam	763 714	415 652	348 062
Merkez	297 710	234 063	63 647
Akçaabat	110 957	38 681	72 276
Araklı	49 199	21 908	27 291
Arsin	27 585	10 326	17 259
Beşikdüzü	21 699	11 768	9 931
Çarşıbaşı	15 954	7 297	8 657
Çaykara	16 939	2 469	14 470
Dernekpazarı	4 305	2 388	1 917
Düzköy	15 547	3 462	12 085
Hayrat	11 930	5 286	6 644
Köprübaşı	5 755	2 204	3 551
Maçka	24 494	5 750	18 744
Of	48 463	18 898	29 565
Sürmene	28 108	14 707	13 401
Şalpazarı	11 305	3 397	7 908
Tonya	16 716	7 399	9 317
Vakfikebir	26 434	14 111	12 323
Yomra	30 614	11 538	19 076

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS), 2010

Nüfusun gelişmesi ilçeler düzeyinde incelendiğinde 1927 yılında nüfus büyüklüğü bakımından ilk sırada Of ilçesi, ikinci sırada ise Merkez ilçe yer alıyordu. Nüfus

büyüklüğü bakımından en alt sırada ise Maçka ilçesi bulunuyordu. İzleyen yıllarda yapılan yönetsel değişiklikler başta Merkez ilçe olmak üzere Of, Sürmene ve Vakfikebir ilçelerinin nüfusunu olumsuz yönde etkilemiştir. 2000 yılına gelindiğinde yapılan idari düzenlemelerde Trabzon ilinin ilçe sayısı Merkez ilçeye birlikte 17'ye yükselmiştir. İl nüfusunun yerleşim merkezlerine göre dağılımı Tablo 2'de verilmiştir. Tabloya baktığımızda Beşikdüzü, Sürmene ve Vakfikebir merkez nüfusunun köy nüfusundan fazla olduğu görülmektedir.

2009 yılı Adrese Dayalı Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Trabzon ilinin ilçe sayısı Merkez ilçeye beraber 18'e yükselmiştir. Nüfusun yerleşim yeri dağılımına bakıldığında, 2009 yılı itibariyle Trabzon ili nüfusunun % 53,3'ü (408 103) şehirlerde, % 46,7'sinin de (357 024) köylerde yaşadığı görülmektedir. 2009 sayım sonuçlarına göre şehir nüfusunun en yoğun olduğu ilçe Merkez ilçedir.

1.3.2. Nüfus Artış Hızı

Trabzon, nüfus büyüklüğü bakımından ülkenin görece önemli illerinden biridir. İl nüfusunun zaman içindeki gelişimi incelendiğinde 2000 Genel Nüfusu Sayımına kadar olan dönem içerisinde Trabzon nüfusunun Türkiye nüfusuna göre daima daha yavaş bir oranda artış gösterdiği dikkati çeker. Bunun başlıca nedeni ilde doğurganlık düzeyinin, ülke ortalamasının biraz altında kalması ve yetersiz ekonomik koşullar nedeniyle il dışına yönelen göçtür. İl ve ülke nüfuslarının yıllık ortalama artış hızları karşılaştırıldığında, Trabzon nüfusunun yıllık ortalama artış hızının 1927–1935 dönemi ile 1990–2000 dönemi ve 2008–2009 dönemi dışında hep ülke ortalamalarının gerisinde kaldığı görülmektedir.

1927'de, 290.000'i aşan Trabzon nüfusu 1940'da 390.000 düzeyine yükselmiş ama il nüfusunun ülke nüfusu içindeki payı binde 21'e düşmüştür. İzleyen yıllarda II. Dünya Savaşı ülke genelinde olduğu gibi ilde de nüfus gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle, 1940–1945 döneminde hem ülke genelinde hem de ilde nüfus artış hızı Cumhuriyet Dönemi'nin en düşük düzeylerine inmiştir. Bu yıllarda nüfus artış hızı Trabzon'da ‰ 16,01'den ‰ 2,4'e ülke genelinde ise ‰ 17,03'den ‰ 10,6'ya gerilemiştir. Savaşı izleyen yıllarda yüksek doğurganlığın etkisiyle de il nüfusu hızla artış göstermeye başlamıştır.

1960'dan sonra ilin ekonomik koşullarının yetersizliğinden dolayı nüfusun bir bölümünün il dışına göç etmesi söz konusudur. Bu yüzden 1960'dan sonra nüfus artış hızı yeniden düşmeye başlamıştır. 1990-2000 dönemlerinde ise ülke genelinde nüfus artış hızı sırasıyla %21,7 ve %18,28 olmuştur. 1990–2000 dönemimde ise Trabzon ilinin yıllık ortalama nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının (%18,28) üzerinde gerçekleşerek binde 20,3 olmuştur. 2000–2009 döneminde ise Trabzon ilinin yıllık ortalama nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının üzerinde gerçekleşerek binde 21,33'e yükselmiştir. 1927–2009 dönemi Türkiye ve Trabzon yıllık nüfus artış hızı Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Türkiye ve Trabzon Yıllık Nüfus Artış Hızı (%o, 1927–2009)

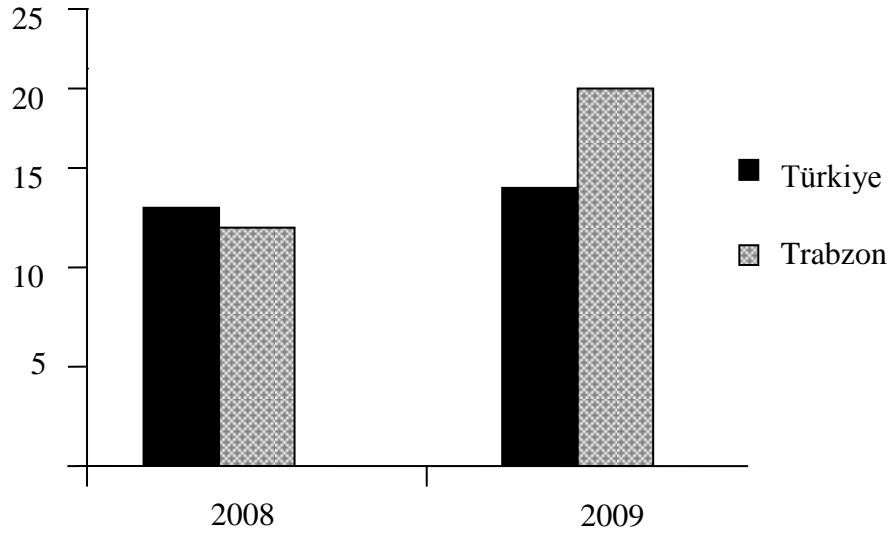
Sayım Yılı	Türkiye	Trabzon
1927	-	-
1935	21,10	25,95
1940	17,03	16,01
1945	10,59	2,37
1950	21,73	12,21
1955	27,75	19,04
1960	28,53	28,48
1965	24,63	22,27
1970	25,19	20,21
1975	25,01	17,39
1980	20,65	3,32
1985	24,88	14,55
1990	21,71	2,44
2000	18,28	20,31
2008	13,10	11,30
2009	14,50	21,33

Kaynak: DİE, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)

İl nüfusunun çok yavaş artmasının sebebi il ekonomisinin nüfusa yeterli iş olanakları yaratmaması, bu nedenle nüfusun bir bölümünün iş bulmak amacıyla il dışına göç etmesidir. İl nüfusunun gelişimi yıllık ortalama artış hızları bakımından ülke geneli ile karşılaştırmalı olarak ele alındığında 1927–1937, 1990–2000 ve 2008–2009 dönemleri hariç olmak üzere sürekli olarak Türkiye ortalamasının altında olduğu dikkat çekmektedir.

Buna bağlı olarak bu hızın zaman içinde gerilemesi Türkiye açısından önemli olmuş, il ve ülke ortalamaları arasındaki fark giderek daha da artmıştır. Ayrıca 2000 yılında Trabzon nüfus artış hızının yüksek olmasının nedeni ise 1999 yılında yaşanan deprem sonucunda Trabzon'a göç eden sayısının artmasından kaynaklanmıştır. İl nüfusu, ülke geneline göre daha yavaş artmasından dolayı zamanla Trabzon nüfusunun ülke nüfusu içindeki payı da azalmıştır. Nitekim 1935 yılında % 2,2 olan Trabzon il nüfusunun ülke içindeki payı sürekli olarak azalarak 1970'de % 1,9'a, 2000'de % 1,4'e, 2009'da ise % 1,1'e düzeyine kadar gerilemiştir. 2008–2009 dönemi Türkiye ve Trabzon'un yıllık nüfus artış hızı Grafik 2'de verilmiştir.

Grafik 2: Türkiye ve Trabzon Yıllık Nüfus artış Hızı (%o, 2008–2009)

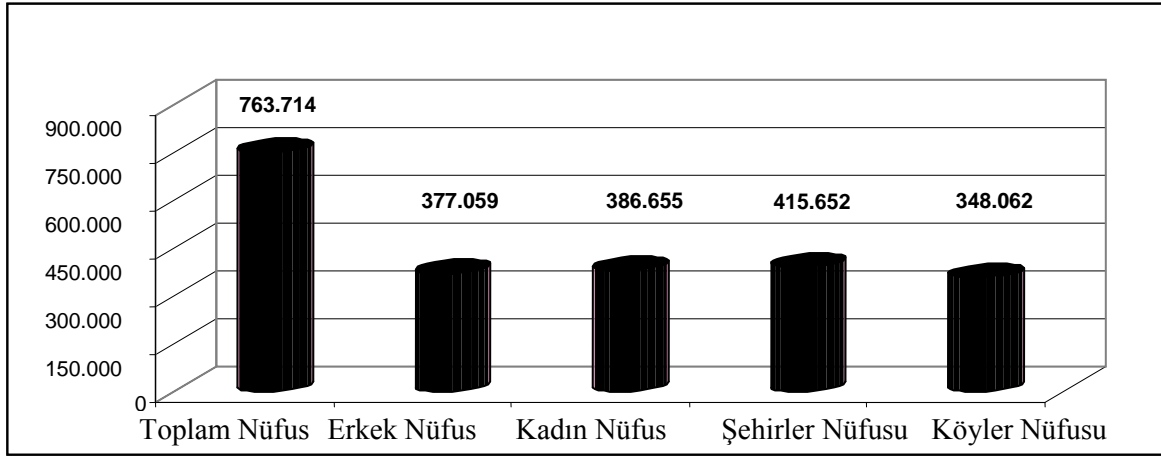
Kaynak: TÜİK

1.3.3. Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı

Türkiye'de 1940 yılına kadar kadın nüfusu erkek nüfusundan daha fazla olmuştur. Bunun en büyük nedeni ise, Türkiye'nin geçirdiği savaş yıllarıdır. 1945'den sonra ise, erkek nüfusunda kadınlara oranla daha fazla artışlar yaşanmıştır. Erkek nüfusundaki artışın nedenleri arasında Türkiye'ye 1945 yılından sonra çoğunluğu erkek olan göçmenlerin kabul edilmesi gösterilmektedir. 1960 yılından sonra ise, erkek nüfus oranında bir azalma söz konusudur. Bu azalmanın nedenleri arasında yurt dışına işçi gönderilmesinin etkili olduğu kabul edilmektedir (Berber, 1992: 35).

Cinsiyet ve yaş yapısı itibariyle nüfus dağılımı incelendiğinde Trabzon ilinde 1927 yılından 2000 yılına kadar olan dönemde erkek nüfusun büyüklüğünün kadın nüfustan daha az olduğu görülmektedir. İlde 1927 yılında her 100 kadın için 83 erkek bulunmakta iken cinsiyet oranı her geçen süre içerisinde artış göstermiş ve 1970’te 90, 1980’de 92, 1990’da 94 ve 2000’de 100’e ulaşmıştır. 2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre 975 137 olan Trabzon nüfusunun % 49,9’u (486 957) erkek, % 50,1’i (488 180) ise kadın nüfustan oluşmaktadır. 2008 ADNKS göre, Trabzon ilinde 748 982 kişinin, 370 217’si erkek 378 765’i ise kadın nüfustur. İldeki erkek nüfus toplam nüfusun %49,4’ünü oluştururken, kadın nüfus ise toplam nüfusun % 50,6’sını oluşturmaktadır.

Grafik 3: 2010 Yılı Trabzon İl Nüfusunun Görünümü

Kaynak: 2010 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Sonuçlarına Göre Hazırlanmıştır.

Grafik 3’te de görüldüğü gibi 2010 ADNKS göre, ildeki 763 714 kişinin 377.059’u erkek 386 655’i ise kadın nüfustur. İldeki erkek nüfus, toplam nüfusun % 49,4’ünü oluştururken, kadın nüfus ise toplam nüfusun % 50,6’sını oluşturmaktadır. 0-14 yaş grubunda erkek nüfus oranı; % 51 iken, 15-65 yaş grubunda; % 50,2, 65+ yaş grubunda ise % 40,3 ‘dür. Buna karşılık 0–14 yaş grubundaki kadın nüfus oranı % 49, 15–65 yaş grubunda % 49,8, 65+ yaş grubunda ise % 59,7’dir. Görüldüğü gibi erkek nüfus 0–14 ve 15–65 yaş grubunda kadın nüfusa göre fazla iken 65+ yaş grubunda ise daha azdır.

1.3.4. Nüfus Yoğunluğu

Nüfusun önde gelen özelliklerinden biri coğrafi dağılışıdır. Nüfusun coğrafi dağılışının demografik, sosyal, ekonomik ve kültürel bakımlarından büyük önemi vardır. Örneğin coğrafi dağılış şekli bölgeler arasında nüfusun gelişme hızı ve iktisadi kaynakların durumu bakımından mevcut farklılıkların da tesiriyle, her şeyden evvel bölgeler arası nüfus hareketlerinin bir sebebi olabilir. Ayrıca, bir bölgenin sanayileşebilmesi, tatminkâr tempo ile bir iktisadi ve sosyal gelişmenin gerçekleşebilmesi, diğer gerekli şartlar yanında asgari bir nüfus yoğunluğuna da ihtiyaç gösterir. Az nüfuslu bölgeler genellikle hem alt yapı yatırımları hem de doğrudan prodüktif yatırımlar bakımından karlı ve cazip olamadıklarından, iktisadi ve sosyal gelişmelerinde güçlüklerle karşılaşır (Gürtan, 1969: 301).

Nüfus yoğunlu kısaca, nüfusla bu nüfusun üzerinde yaşadığı toprakların yüzölçümü arasındaki oran, yani km² ye düşen nüfus miktarı olarak bilinir.

Nüfus yoğunluğu şu formülle ifade edilir:

$$\text{Nüfus Yoğunluğu} = \frac{\text{Nüfus} * 10\ 000}{\text{İdari sınırlar içerisindeki alan}} = \text{kişi/km}^2$$

Nüfus artışına paralel olarak nüfus yoğunluğu da artış gösterir. 1927–2009 döneminde Türkiye ve Trabzon’daki nüfus yoğunluğu Tablo 4’te gösterilmiştir. Türkiye ve Trabzon’da 1927–1940 döneminde nüfus yoğunluğu fazla bir artış göstermemiştir. Türkiye’de 1940–1970 döneminde nüfus yoğunluğu 2 kat artmış ve km² ye düşen nüfus 23 kişiden 46 kişiye yükselmiştir. Bu dönemde Trabzon’da ise nüfus yoğunluğu 1,7 kat artış göstermiştir. 1990–2000 döneminde Türkiye’de bu oran nispeten daha az artış gösterse de, yapılan sayım sonucunda km² ye düşen nüfus 88 kişi, Trabzon’da ise km² ye düşen nüfus 209 kişi olmuştur. 2000–2009 dönemine gelindiğinde ise, Türkiye’de son yapılan sayım sonucuna göre km² ye düşen kişi sayısı 94’ e yükselmiştir. Bu dönemde ise Trabzon ilinde km² ye düşen kişi sayısı 164’ e düşmüştür. Ayrıca 1927-2009 dönemi incelendiğinde

Trabzon'daki nüfus yoğunluğu, her zaman Türkiye'deki nüfus yoğunluğunun üzerinde yer almıştır.

Tablo 4: Türkiye ve Trabzon'da Nüfus Yoğunluğu (1927–2009)

Sayım Yılı	Türkiye	Trabzon
1927	18	63
1935	21	77
1940	23	84
1945	24	85
1950	27	90
1955	31	99
1960	36	114
1965	41	128
1970	46	141
1975	52	154
1980	58	157
1985	66	169
1990	73	171
2000	88	209
2007	92	159
2008	93	161
2009	94	164

Kaynak: DİE, 2009 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)

1.3.5. Yaş Bağımlılık Oranı

Yaş bağımlılık oranı, çalışmayan yaş grubunun 15-64 yaş arasındaki çalışan yaş grubuna olan oranı şeklinde tanımlanır. Bu şekilde yer alan bağımlılık oranı, çalışan yaş grubuna oranla 0-14 yaş arası gençlerin bağımlılık oranını ve çalışan yaş grubuna oranla yaşlıların (65 yaş ve üzeri) bağımlılık oranını temsil etmektedir.

Genel olarak yaş bağımlılık oranı şu formülle ifade edilir:

$$\text{Yaş Bağımlılık Oranı} = \frac{(0-14 \text{ yaş})+(65+\text{yaş})}{15-64 \text{ yaş}} * 100$$

Yaş bağımlılık oranı; aynı zamanda ekonomik bakımdan aktif olan nüfusun bakmakla yükümlü olduğu nüfus grubunu temsil eder. Teorik olarak 0–14 yaş grubu ile 65 yaş ve üstü grubu bağımlı nüfus olarak kabul edilir. Ekonomik ve demografik bakımdan çalışan insanlara isabet eden çalışamayan insan sayısı büyük önem taşımaktadır. İşte çalışamayacak yaşta olanlara ve yaşlı nüfusa bağlı nüfus denilmektedir. Bir ülkede bağımlı nüfus sayısı ne kadar çok ise üretime katılan fertlerin yükleri de o kadar çok artar. Bu yük geliştirmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmayı güçleştirir (Erçin, 2000: 24).

Tablo 5: Ortanca Yaş ve Yaş Bağımlılık Oranı

	2008	2009
Türkiye		
Ortanca yaş	28,5	28,8
Toplam yaş bağımlılık oranı	49,51	49,25
Yaşlı bağımlılık oranı (65+yaş)	10,23	10,46
Genç bağımlılık oranı (0-14 yaş)	39,28	38,79
Trabzon		
Ortanca yaş	30,6	31,0
Toplam yaş bağımlılık oranı	48,14	47,68
Yaşlı bağımlılık oranı (65+yaş)	14,14	14,19
Genç bağımlılık oranı (0-14 yaş)	34,0	33,49

Kaynak: ADNKS Nüfus Sayımı Sonuçları 2008-2009

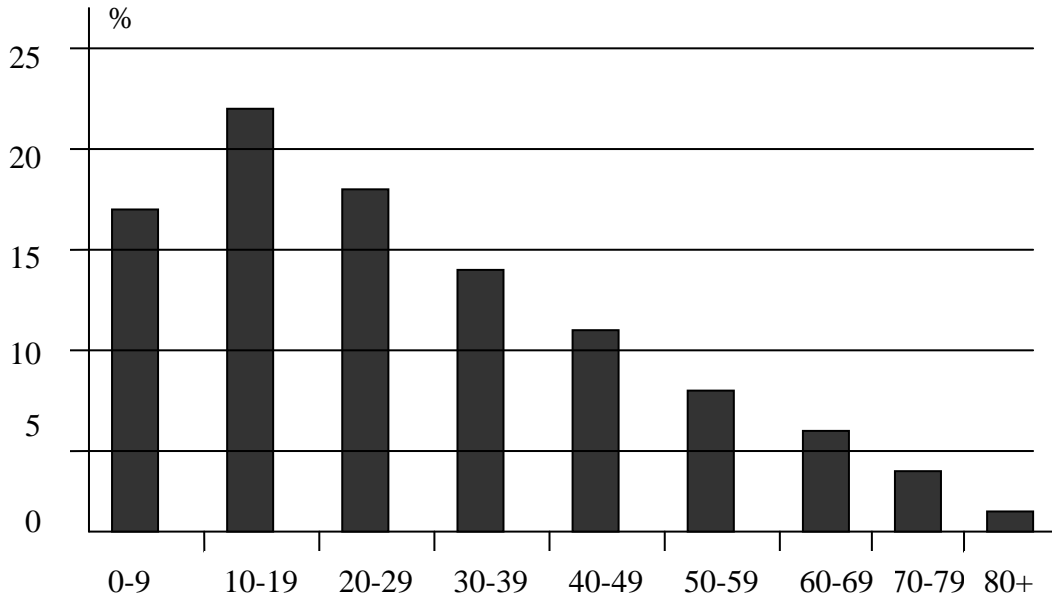
2008–2009 yıllarındaki ortanca yaş ve yaş bağımlılık oranları Tablo 5’de verilmiştir. 2008 yılında Türkiye’de ortanca yaş bağımlılık oranı % 28,5 iken 2009 yılında çok az bir artış göstererek % 28,8’e yükselmiştir. 2008 yılında Trabzon’da ise ortanca yaş bağımlılık oranı % 30,6 iken 2009 yılında bu oran % 31’e yükselmiştir.

1.3.6. Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Nüfusun insan ömrü süreci içinde belirli dilimlere ayrılması yaş gruplarını verir. Adet ve oran olarak değişik kademelerdeki bilgileri bilmek sosyal ve ekonomik faaliyetler ile ilişki kurulması bakımından önem taşır (Berber, 1992: 43).

2000 Yılı Sayım sonuçlarına bakıldığında Türkiye geneline göre Trabzon'daki nüfus artış hızının yüksek gözükmesi son yıllarda ilin ekonomisinde gözle görülür canlılık; nüfusun geri dönmesine hız kazandırmıştır. Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde de en fazla nüfusun 10–14 yaş grubunda, en az nüfusun 85 ve yukarı yaş grubunda olduğu görülür. Bu da Trabzon'un genç nüfustan oluştuğunu gösterir. Grafik 4'de görüldüğü üzere 0–19 yaş grubunun %39, 20–29 yaş grubunun % 32,7, 40–59 yaş grubunun % 18,3 olduğu görülmektedir. 60+ yaş grubunun il nüfusu içindeki payı ise %9,9'dur.

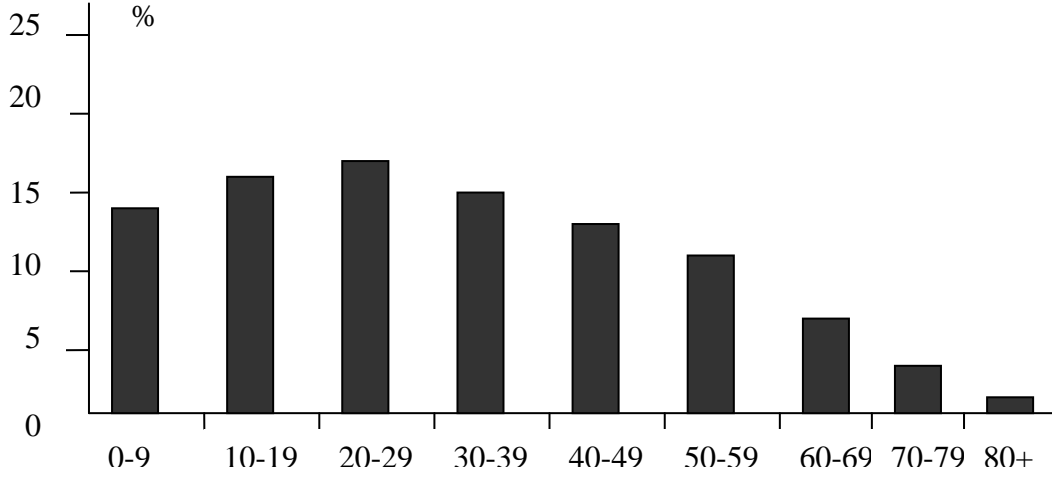
Grafik 4: Yaş Grubuna Göre Trabzon İli Nüfusu (2000)

Kaynak: DİE, 2000 Nüfus Sayımı Sonuçları

2009 yılında Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına bakıldığında ise Trabzon'daki nüfus artış hızının 2000 yılına göre daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Grafik 5'de de görüldüğü üzere nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde en fazla nüfusun 20–29 yaş grubunda, en az nüfusun ise 90 ve üzeri yaş grubunda olduğu dikkat çekmektedir. Son 9 yıllık sürece bakıldığında ise, genç nüfusun biraz daha gerilediği gözlenmektedir.

Grafik 5: Yaş Grubuna Göre Trabzon İli Nüfusu (2009)

Kaynak: ADNKS 2009 Nüfus Sayımı Sonuçları

1.3.7. Kentleşme

Kentleşme dar anlamda; kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını ifade eder. Kentsel nüfus, bir yandan doğumların ölümlerden fazla olmasından, öte yandan köylerden ve kasabalardan gelenlerle, yani göçlerle artar. Kentleşme; kent ortaya çıktıktan sonra kentlerdeki büyümeyi, yoğunlaşmayı, farklılaşmayı, bütünleşmeyi, değişmeyi anlatabilmek için kullanılmaktadır. Kentleşme; sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşul olarak, kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insanların davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi sürecidir (Erkan, 2002: 19–20).

Kentleşme tanımında temel alınabilecek bazı kıstaslar bulunmaktadır. Bunlar; demografik faktör, ekonomik faktör, istihdam faktörü ve toplumsal faktördür. Demografik faktör temelinde, gelişmiş ülkelerde nüfus artışının ve köy kent doğurganlık ayrımlarının kentleşmede önemli rol oynadığı varsayılmıştır. Ekonomik faktör açısından ise, gelişmiş ülkelerde kentleşme sanayiye paralel olarak gelişmektedir. İstihdam faktörü açısından; gelişmiş ülke kentlerinde yaşayanların büyük çoğunluğu sanayi ya da buna bağlı olarak gelişen hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. Toplumsal faktör ise; geleneksel kalıpları

ortadan kaldıran, yeni değer ve yaşam biçimini ortaya koyan bir toplumsal yapıyı ifade etmektedir. (Erkan, 2002: 22)

Türkiye’de kentleşme olgusu 50’li yıllarla birlikte ivme kazanmıştır. Cumhuriyet tarihinin kentleşme ve kentleşmeye bağlı sorunları 50’li yıllarda başlar. 1950’li yıllar, Türkiye’nin kapitalist türde ilişkilerle yoğun etkileşime geçtiği döneme tekabül eder. 1948 yılında aralarında Türkiye’nin de bulunduğu bazı ülkeler Marshall yardımı almışlardır. Marshall yardımı uyarınca Türkiye, çok sayıda traktör, kara yolu yapım aracı almıştır. Bu ikisinin yaygın olarak kullanıma girmesi, kırsal yapının dönüşümünde ve kentleşmenin ivme kazanmasında hayati öneme sahip olmuştur. (Yazgı, 2005: 142)

Kentleşme olgusu, sanayileşme sürecindeki ülkelerde kentlerin rolü artmakta, kentler artık sadece kültürel ya da eğitim merkezleri olmalarının ötesinde, üretim merkezleri, dağıtım merkezleri, hizmet sektörünün oluşma merkezleri gibi nitelikler de taşımaya başlamışlardır. Hızlı kentleşme, kentlerin yıldan yıla hızla artan nüfusları toplumsal yapıda yeni birtakım sorunlar ortaya çıkarmaktadır (Erçin, 2000: 26).

Kentleşmenin arkasındaki bazı faktörler şunlardır:

1. Sınırsız kıt kaynakları sonunda tükenmiş ve bu durum teknolojiye önemli değişimler olmadan, tarımın daha fazla yayılmasını kısıtlamıştır.
2. Makineleşme, kimyasal gübreleme ve sanayi sektöründen diğer girdileri kapsayan tarımdaki yeni teknolojiler, kır veya kent kökenli tarımsal üretim faktörleri arasında yeni bir ilişki yaratmıştır. Yiyecek ve hayvan üretimine, daha yüksek teknolojiye girdiler kent üretim kurumlarınca sağlamış ve tarımsal üretimdeki çıktılar, hızla kente dayalı işleme ve dağıtım sanayileri içinde yer almıştır. Tarım üretiminde, düşük hızda bir iş yoğunluğu ortaya çıkmış ve günümüze kadar da devam etmiştir.
3. Ekonomide, 1950’lerden sonra kente dayalı ekonomik faaliyetlerin teşvik edildiği bir dizi ekonomik politikalar ve gelişmeler yaşanmıştır.
4. Eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetler, kent alanlarında daha etkin ve hızla gelmiştir.

5. Aile oluşumu, eğitim ve istihdam için gelecekteki beklentilerin, kırdan çok kent yerlerinde daha çekici olduğu, nüfusun büyük bir çoğunluğu tarafından algılanmıştır.
6. Zamanlama ve rahatlık açısından diğer yerleşim yerlerine yakın olan her yerleşim noktasında, ulusal karayolu ulaşımı ve haberleşme gelişmiş hareket veya iletişim masrafları azalmıştır (DİE,1995: 43).

Trabzon'da kentleşme oranına bakıldığında Türkiye ortalamasının altındadır. 2008 yılında Trabzon'da şehir nüfusu 390.797 kişi, köy nüfusu da 358.185 kişi olup şehirleşme oranı ise %52,17'dir. 2009 yılında Trabzon'da şehir nüfusu 408.103 kişi, köyler nüfusu ise 357.024 kişidir. Bu dönemde Trabzon'da şehirleşme oranı %53,34 olmuştur. 2010 yılında ise şehir nüfusu 415.652 kişi, köy nüfusu 348.062 kişi olup Trabzon'un şehirleşme oranı ise % 54,43 olmuştur. Buna göre son yıllarda Trabzon'daki şehirleşme oranında sürekli bir artış olduğu gözlenmiştir.

1.4. İstihdam ve İşsizlik

1.4.1. İstihdam ve İşsizlik Oranlarının İncelenmesi

Geniş anlamıyla istihdam kavramı, bir ekonomide üretim faktörlerinin gelir sağlamak amacıyla mal veya hizmet üretimi sürecine dâhil edilmesidir. Dar tanımıyla istihdam ise bir ekonomide çalışma ve gelir elde etme arzusu ve yeteneğinde olan kişilerin sürekli olarak çalışması veya çalıştırılmasıdır (Tunca, 2001:4).

İşgücü, ekonomide halen çalışmakta olanlar ile işsizlerden oluşur. İşgücünün halen çalışmakta olan kısmı "istihdam hacmini", çalışmayan kısmı da "işsizlik değerini" verir. İstihdam hacmi, işgücü arzı ve iş gücü talebi tarafından belirlenir. Ancak işgücü arzının çok bol olduğu durumda istihdam hacminin esas belirleyicisinin işgücü talebi olduğu da kabul edilir. İşgücü arzı; belirli bir ücret seviyesinde çalışmaya hazır olan işgücü miktarı olarak adlandırılır. Bir ülkede işgücü arzını belirleyen faktörler ekonominin yapısıyla ilgili olduğu kadar toplumun yapısıyla da ilgilidir. Ekonomik olayların toplumsal yapıdan bağımsızlığı söz konusu olmadığından, işgücü arzı da ekonomik ve toplumsal yapıdan birlikte etkilenir. Genel olarak işgücü arzını belirleyen faktörler; iktisaden faal nüfusun

yapısı ve miktarı, işgücünün niteliği ve verimliliği, ücret seviyesi, çalışma şartları, ekonominin sosyo-politik yapısı, sosyal transfer harcamaları ve diğer sosyal ve kültürel faktörler şeklinde sıralanabilir (Berber,1992: 48-49).

Türkiye’de işgücünün yapısı incelenirken, bu yapının tek başına değil de, gelişmiş sanayi ülkeleriyle birlikte incelenmesi yararlı olacaktır. Çünkü kurulduğundan bu yana gelişmiş ülkeler arasında yer almak amacını taşıyan ülkemizde, işgücü yapısının diğer ülkelere göre farklılıklarının, bu amaç üzerinde nasıl etkili olduğu görülebilecektir. İşgücüne dâhil olmuş veya olmak isteyen insanların kişisel özelliklerinin yanı sıra bir bütün olarak nüfus yapısının incelenmesi, geçmişten bugüne kadar değişen yapıda, nüfus yapısındaki değişimin etkisini görebilmek ve bu trendin sonunda nereye ulaşılacağı hakkında projeksiyonlar yapabilmek açısından önemlidir. İş gücünün burada incelenecek olan özellikleri, çalışanların, sektörlere, yaş gruplarına, eğitim durumlarına dağılımıdır (Kurt, 2005: 71-72).

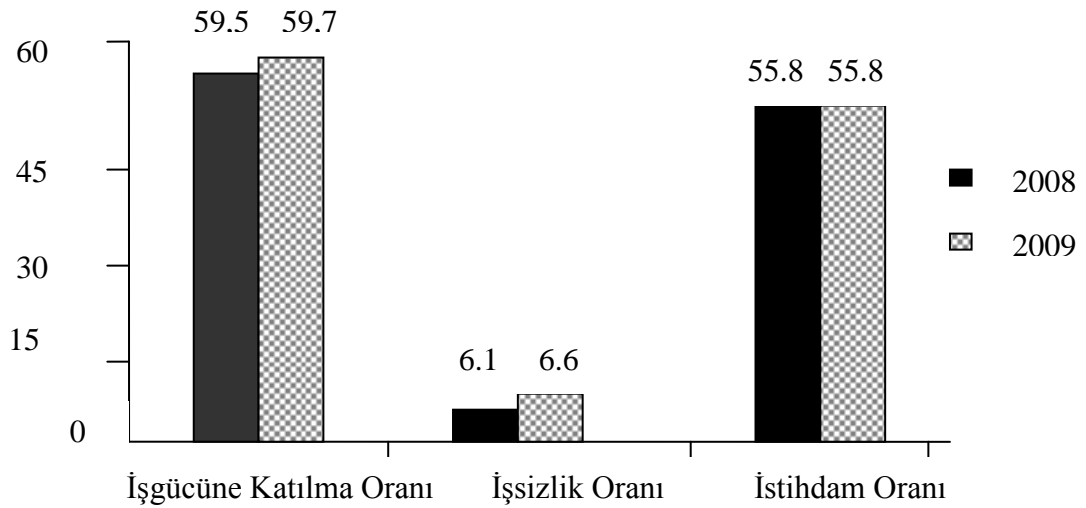
Trabzon ili ekonomisinin temelinde ise üç önemli sektör (tarım, sanayi ve ticaret) bulunmaktadır. Ekonomik faaliyetler içerisinde önemli bir bölümü oluşturan tarım sektörü, sanayi ve ticaret sektörü gibi tarım dışı kesimlerin de gelişmesini sağlamıştır. Dolayısıyla tarımsal üretim yalnızca çiftçiler için değil tüccarlar ve sanayiciler için de önem taşımaktadır. Dolayısıyla, ekonomik bakımdan faal nüfusun en önemli bölümü tarım ve hayvancılık sektöründe çalışmaktadır (TKB, 2005: 29).

Trabzon ilinde istihdam edilenlerin sayısında, 1980–2000 döneminde sürekli bir artış görülmektedir. 1980’de 324 076 istihdam edilen nüfus 2000’de 410 265 olmuştur. Bu dönemde istihdam edilen nüfusun artış hızı binde 12’dir. 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına göre ildeki 12 ve daha yukarı yaştaki nüfus 765 647 olup toplam il nüfusunun %78,5’ini oluşturmaktadır. Toplam işgücü sayısının 447 344 kişi olduğu ilde işgücüne katılma oranı %58,4’dür. Trabzon ilinde işgücüne katılma oranı 1980–2000 döneminde azalma eğilimi gösterirken, erkek nüfusun işgücüne katılma oranı kadın nüfusun işgücüne katılma oranından daha yüksektir. İlde işgücüne katılma oranı 1980’de %67,4 iken, bu oran 1985’de %64,8, 1990’da %67 ve 2000’de ise %58,4 olmuştur.

2008 yılına gelindiğinde ise %59,5 olarak gerçekleşen işgücüne katılım oranı %0,3 oranında artarak 2009 yılında %59,7'ye yükselmiştir. 2008 yılında %6,1 olarak gerçekleşen işsizlik oranı %8,2 oranında artarak 2009 yılında %6,6'ya yükselmiştir. 2008 yılında %55,8 olarak gerçekleşen istihdam oranı 2009 yılında da aynen devam etmiştir.

Bu tahminler için salt işsiz sayısı vermek metodolojik açıdan anlamsız olacağından, bu tarz verilerin karşılaştırılması oransal olarak Türkiye ortalamasına göre yapmak istatistiksel olarak daha anlamlıdır. Bu kapsamda, Trabzon ilinde 2009 yılı tahmin sonuçlarına göre %59,7 olan işgücüne katılım oranı, %47,9 olan Türkiye geneli işgücüne katılım oranının üstünde gerçekleşmiştir. Trabzon'da %6,6 olan işsizlik oranı, %14 olan Türkiye geneli işsizlik oranının altında gerçekleşmiştir. %55,8 olan istihdam oranı, %41,2 olan Türkiye geneli istihdam oranının üstünde gerçekleşmiştir. 2010 yılında ise Trabzon'da işsizlik oranı %6,3, istihdam oranı %52,8 ve işgücüne katılma oranı %56,4 olarak gerçekleşmiştir. 2008–2009 dönemi Trabzon ili iş gücü göstergeleri grafik 6'da verilmiştir.

Grafik 6: Trabzon İli İşgücü Göstergeleri (% , 2008–2009)

Kaynak: TÜİK

1.4.2. İstihdamın Sektörel Dağılımı

Trabzon ilinde 1980–2000 döneminde istihdamın sektörel yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. Tarım ve sanayi sektöründe istihdam edilenlerin toplam istihdam

içindeki oranı azalırken, hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin oranında bir artış gözlenmiştir. Tablo 6’da Trabzon ilinin 1980–2000 dönemi istihdamın sektörel dağılımı gösterilmektedir. Tabloya baktığımızda 1980’de toplam istihdam içinde tarım sektöründe çalışanların oranı %72,6 iken, bu oran 2000’de %64,3’e inmiş, sanayi sektöründe çalışanların oranı %6,8’den %5,3’e düşmüş ve hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin oranı ise %19,6’dan %30,4’e yükselmiştir.

Tablo 6: 1980–2000 Dönemi İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	İyi Tanımlanmamış Faaliyetler
1980	72,6	6,8	19,6	1,0
1985	70,8	6,4	22,5	0,3
1990	68,8	6,4	24,3	0,5
2000	64,3	5,3	30,4	0,0

Kaynak: DİE, “2000 Genel Nüfus Sayımı” Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri

Tablo 7’de 2009 yılına göre Trabzon ilindeki iktisadi faaliyet kollarına göre girişim sayıları verilmiştir. Girişim sayıları incelendiğinde; Trabzon’un Türkiye geneli içindeki payı %9,1’dir. Trabzon’un Türkiye geneli içindeki payının en yüksek olduğu iktisadi faaliyet kolu ulaştırma, depolama ve haberleşme sektörüdür. En düşük paya sahip olduğu sektör ise madencilik ve taşocakçılığıdır.

Tablo 7: İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Girişim Sayıları (Trabzon 2009)

İktisadi Faaliyet Kolları	Türkiye	Trabzon	%
Toplam	3 225 462	32 250	9,1
Madencilik ve Taşocakçılığı	5 684	33	5,8
İmalat	405 873	3 359	8,3
Elektrik, Gaz ve Su	1 867	16	8,6
İnşaat	165 887	1 523	9,2
Toptan ve Perakende Ticaret	1 281 315	12 736	9,1
Otel, Lokanta ve Kahvehane	261 867	3 150	12,03
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	559 157	7 020	12,6
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	51 142	326	6,4
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	219 327	1 452	6,6
Eğitim	12 957	117	9,03
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	45 819	401	8,8
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	214 567	2 117	9,9

Kaynak: TÜİK, Trabzon Belediye Başkanlığı 2009

1.4.3. İşsizlik

İşsizlik en geniş anlamıyla, şu anda çalışmayan fakat aktif biçimde iş arayan bireyleri içermektedir (Nickell, 1990: 391). Türkiye’de kullanılan işsizlik tanımının çerçevesi, Türkiye İstatistik kurumu (TÜİK) tarafından belirlenmiştir. TÜİK’e göre işsiz tanımı şu şekildedir:

“Referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiç bir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son üç ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 15 gün içinde işbaşı yapabilecek durumda olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki kişiler olarak tanımlamaktadır (TÜİK, 2001: 23) “.

Burada bahsedilen referans dönemi her ayın pazartesi ile başlayıp, pazar ile biten ilk haftası olarak tanımlanmıştır.

Ülkemizde işsizlik, hızlı nüfus artışı, kırdan kente göç, sanayi ve hizmetler sektörünün yeterince gelişmemesi, istihdam yaratıcı yatırımların ve istihdam politikalarının yetersizliği gibi nedenlerden dolayı yapısal bir karaktere sahiptir (Çağan, 1999: 7).

Türkiye'de işsizlikle ilgili temel sorun, işsizliğin nitelik değiştirerek bir istihdam sorununa dönüşmesidir. Diğer bir ifadeyle, az gelişmiş bir işgücü piyasasında, kırsal kesimde geniş aile düzeni içinde, kentlerde ise, kayıt dışı istihdam biçimlerinde hiçbir yasal yükümlülük ve kayıt içine girmeyen sektörlerde, işsizlik, üretken olmayan istihdam biçimlerinin artışı şeklinde ön plana çıkmaktadır (Ekin, 2000–2001: 9).

Trabzon'da 2009 yılı sonu itibariyle kayıtlı işsiz sayısı 15 226'ya ulaşmıştır. 2008 yılı sonu itibariyle bu rakam 9 416 olarak gerçekleşirken, 2009 yılında 2008 yılına göre işsiz sayısında %61 oranında artış olmuştur. 2009 yılından Türkiye İş kurumu'na müracaat eden kişi sayısı 13 655'e ulaşırken, 2008 yılında bu rakam 11 860 olarak kayıtlara geçti. Trabzon'da bir önceki yıla göre 2009 yılında İŞKUR' a başvuru sayısında da yüzde 15 oranında artış oldu.

Trabzon'da 20–39 yaş arası toplam 12 784 kayıtlı işsiz bulunurken, kayıtlı işsizlerin birçoğunun lise mezunu olduğu dikkati çekmektedir. Kayıtlı işsizlerin 6 396'sı lise ve dengi okul mezunu, 5 448'i ilköğretim, 1 667'si ön lisans, 1 451'i lisans, 34'ü yüksek lisans ve 2 de doktora yapmış kayıtlı işsiz bulunmaktadır.

Kayıtlı işsizlerin yaş grubuna göre dağılımında ise 20-39 yaş arasındaki aşırı yığılma dikkati çekmektedir. Buna göre, 20-24 yaş arasında 3 826 kişi, 25-29 yaş arasında 4 369, 30-34 yaş arasında 2 769, 35-39 yaş arasında 1 820, 40-44 yaş arasında 1 35, 45-54 yaş arasında 669, 55-64 arasında 63 ve 65 ve üstü yaşta ise 22 kişi kayıtlı işsiz durumundadır. İş arayan kesimin büyük kısmının vasıflı olmaması istihdam üzerinde olumsuz etki yapmaktadır.

1.4.4. Göç Miktarları ve Oranları

Öteden beri, Karadeniz Bölgesinden iş alanlarına doğru bir nüfus akımının olduğu bilinmektedir. Bölgede tarım alanları ve iş imkânları son derece sınırlıdır. Bu nedenle başta

İstanbul olmak üzere Bursa ve Kocaeli gibi iş alanlarına yönelmeye başlamıştır. 1950 yılına kadar nüfus hareketleri oldukça sınırlı ölçülerde cereyan etmiştir. Türk ekonomisinde bir dönüm noktası teşkil eden bu tarihten sonra Karadeniz Bölgesi halkının iş imkânlarının daha iyi olduğu sanayi bölgelerine göç vermeye başladığı tespit edilmiştir. Dâhili göçlerle ilgili olarak yapılan bir çalışmada, ülke içerisinde meydana gelen dâhili göçlerde Karadeniz Bölgesinin ilk sırada yer aldığı belirlenmiştir. Bu tarihten sonra günümüze kadar oluşan nüfus hareketlerinde de bölge illeri göç veren iller arasında yer almıştır (Ayyıldız, 1998: 27).

Tablo 8: 2008-2010 Dönemi Trabzon'un Ayrıntılı Göç Miktarları

	2008 Dönemi	2010 Dönemi
Dönem Sonu Nüfusu	748.982	763.714
Aldığı Göç	25.918	29.130
Verdiği Göç	27.027	36.546
Net Göç	-1.109	-7.416
Net göç Hızı (yüzde)	-1,48	-9,66

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Nüfus Sayımı Sonuçları, 2008-2010

Tablo 8’de iki dönem karşılaştırılmaktadır. 2008 döneminde verilen göç miktarı 27.027 iken 2010 döneminde ise 36.546’ya yükseldiği görülmektedir. Trabzon ilinin net göç hızına bakıldığında 2008 döneminde % -1,48 olan oranın, 2010 döneminde ise % -9,66 olduğu görülmektedir.

2008–2009 döneminde Türkiye genelinde Trabzon ilinin diğer illerden aldığı göç miktarı 36.868 kişidir. Bu dönemde Trabzon en fazla, % 37,37 oranında İstanbul’dan, % 5,47 oranında Ankara’dan, % 5,45 oranında Samsun’dan, % 4,39 oranında Bursa’dan ve % 3,65 oranında Rize’den göç almıştır.

Tablo 9’de Trabzon’dan diğer illere yapılan göçler verilmiştir. 2008–2009 döneminde Türkiye genelinde Trabzon ilinden göç edenlerin sayısı 26.474 kişi olup diğer illerden aldığı göç sayısı ise 36.868 kişidir. 2008–2009 döneminde Trabzon’un en fazla göç verdiği il İstanbul iken, en az göç verdiği il Kilis’tir. Bu dönemde Trabzon ili en fazla % 30,95 oranında İstanbul’a, % 6,92 oranında Ankara’ya, % 6,43 oranında Samsun’a, %

4,83 oranında Kocaeli'ne ve % 4,79 oranında Rize'ye göç vermiştir. 2009-2010 döneminde ise en fazla göç verilen şehirler sırasıyla İstanbul, Ankara ve Samsun'dur.

Tablo 9: Trabzon İlinin Diğer İllere Verdiği ve Diğer İllerden Aldığı Göç

2008-2009 Dönemi	Sayı	Oran (%)	2008-2009 Dönemi	Sayı	Oran (%)
Toplam	26 474	----	Toplam	36 868	----
En fazla göç verdiği iller			En fazla göç aldığı iller		
İstanbul	8 194	30,95	İstanbul	13 777	37,37
Ankara	1 833	6,92	Ankara	2 018	5,47
Samsun	1 701	6,43	Samsun	2 009	5,45
Kocaeli	1 279	4,83	Bursa	1 617	4,39
Rize	1 268	4,79	Rize	1 344	3,65
En az göç verdiği iller			En az göç aldığı iller		
Hakkâri	20	0,08	Bitlis	27	0,07
Tunceli	20	0,08	Bilecik	26	0,07
Karaman	17	0,06	Bingöl	26	0,07
Osmaniye	15	0,06	Tunceli	21	0,06
Kilis	14	0,05	Kilis	12	0,03

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Nüfus Sayımı Sonuçları

1.5. Eğitim-Öğretim

1.5.1. Eğitim Hizmetleri

Eğitim, nüfusun değişme dinamiklerini etkileyen önemli faktörlerden biridir. Eğitim, nüfusun artış hızından, toplumun hayatta kalma stratejilerinden, ortalama hayat beklentisine; yaş gruplarına dağılımından, aile planlamasına, ortalama aile büyüklüğüne ve üreme sağlığının korunmasına, nüfusun insan gücüne dönüşümünden istihdama, insan gücünün niteliğine ve yaratıcılığına kadar birçok konuda etkilidir (Atauz, 2003:101).

Ekonomik ve toplumsal koşulların değişmesi, eğitimin önemini giderek artırmaktadır. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın ön koşulu olarak kabul edilen eğitim, bireylerin çocukluktan başlayarak yaşam boyu devam eden bir ihtiyacı hâline gelmiştir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamak için eğitime talep artmış ve ülkeler bu ihtiyacı gidermek amacıyla çeşitli önlemler almak zorunda kalmıştır.

Trabzon ilinde okuma yazma bilen nüfusun oranı ülke genelinde olduğu gibi her iki cinsiyet için de sürekli olarak artış göstermektedir. 1935 yılında erkeklerin %28'i kadınların %3,7'si okuma yazma bilirken, bu oran 2000 yılında erkeklerde %95,9'a, kadınlarda ise %81,1'e yükselmiştir. Kadın nüfusun okur-yazarlık oranı erkek nüfusunkinden daha hızlı artmasına rağmen, cinsiyetler arası farklılık halen devam etmektedir. 2009 yılında ise erkeklerin %93,71'i, kadınlarında %82,55'i okuma yazma bilmektedirler. 2010 yılına gelindiğinde ise erkeklerin %94,62'si, kadınlarında %84,55'i okuma yazma bilmektedirler.

Tablo 10: Eğitim Durumuna Göre Nüfus 2009 (6+ yaş)

	Türkiye	Trabzon
Okuma yazma bilmeyen	4 672 257	55 221
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	13 517 214	129 484
İlkokul mezunu	18 523 823	190 575
İlköğretim mezunu	7 432 613	80 019
Ortaokul ve dengi okul mezunu	2 795 917	30 313
Lise veya dengi okul mezunu	10 379 231	130 722
Yüksekokul veya fakülte mezunu	4 320 813	52 033
Yüksek lisans mezunu	279 268	2 247
Doktora mezunu	95 500	1 120
Bilinmeyen	3 032 457	28 392

Kaynak: ADNKS 2009 Nüfus Sayımı Sonuçları

Tablo 10'da 2009 yılında Trabzon'da eğitim durumuna göre nüfus miktarları gösterilmiştir. Türkiye geneline göre Trabzon'da okuma yazma bilmeyenlerin oranı %1,2, ilkokul mezunu oranı % 1,03, ilköğretim mezunu oranı % 1,08, lise veya dengi okul mezunu oranı % 1,26 ve yüksek okul ve fakülte mezunu oranı ise % 1,21'dir. 2010 yılında ise Türkiye geneline göre Trabzon'da okuma yazma bilmeyenlerin oranı %1,26, ilkokul

mezunu oranı %1,01, ilköğretim mezunu oranı %1,01, lise veya dengi okul mezunu oranı %1,23, yüksek okul ve fakülte mezunu oranı %1,16, yüksek lisans mezunu oranı %0,09 ve doktora mezunu oranı da %1,21'dir.

1.5.2. İlköğretim

Tablo 11'de görüldüğü gibi Türkiye genelinde 2007–2008 eğitim öğretim döneminde 34 093 ilkokul bulunmaktadır. Aynı dönemde Trabzon ilinde ise 406 ilkokul, 5 606 öğretmen ve 101298 öğrenci bulunmaktadır. Bu dönemde Trabzon'daki ilköğretim okullarında öğretmen başına 18 öğrenci düşmekte ve derslik başına düşen öğrenci sayısı ise 23 olmaktadır. Türkiye genelinde 2007–2008 döneminde okullaşma oranı (net) %97,37, Trabzon ilinde ise %96,18'dir.

2009–2010 dönemine gelindiğinde ise Türkiye'de 33 310 ilkokul bulunmaktadır. Trabzon ilinde ise aynı dönemlerde 360 ilkokul, 6 075 öğretmen ve 97 993 öğrenci bulunmaktadır. Bu dönemde Trabzon'da öğretmen başına 16 öğrenci düşmekte ve derslik başına düşen öğrenci sayısı ise 21 olmaktadır. Türkiye genelinde 2009–2010 döneminde okullaşma oranı (net) %96,49, Trabzon ilinde ise %95,87'dir.

Tablo 11: Türkiye-Trabzon'daki İlkokul, Öğretmen ve Öğrenci Sayılarının Dağılımı (2007–2008, 2008–2009, 2009–2010)

	İlkokul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
Türkiye			
2007–2008	34 093	445 452	10 870 570
2008–2009	33 769	453 318	10 709 920
2009–2010	33 310	485 677	10 916 643
Trabzon			
2007–2008	406	5 606	101 298
2008–2009	402	5 822	98 349
2009–2010	360	6 075	97 993

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri (2007-2008, 2008-2009, 2009-2010)

1.5.3. Ortaöğretim

Türkiye genelinde 2007–2008 eğitim-öğretim döneminde genel ortaöğretimde okul sayısı 3 830'dur. Trabzon'da ise 52'dir. Bu dönemde Trabzon'da ki ortaöğretim okullarında öğretmen başına 13 öğrenci düşmekte ve derslik başına düşen öğrenci sayısı ise 24 olmaktadır. Türkiye genelinde 2007–2008 döneminde okullaşma oranı (net) %58,56, Trabzon ilinde ise %72,86'dir.

2009–2010 döneminde Türkiye genelinde genel ortaöğretim okul sayısı 4 067, Trabzon ilinde ise yine aynı düzeyde kalmıştır. Bu dönemde Trabzon'da ki ortaöğretim okullarında öğretmen başına 15 öğrenci düşmekte ve derslik başına düşen öğrenci sayısı ise 28 olmaktadır. Türkiye genelinde 2009–2010 döneminde okullaşma oranı (net) %64,95, Trabzon ilinde ise %76,83'dir. Aşağıdaki tablo 12'de ortaöğretim sayıları verilmiştir.

**Tablo 12: Türkiye-Trabzon'daki Genel Ortaöğretim Sayıları
(2007–2008, 2008-2009, 2009-2010)**

	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
Türkiye			
2007–2008	3 830	106 270	1 980 452
2008–2009	4 053	107 789	2 271 900
2009–2010	4 067	111 896	2 420 691
Trabzon			
2007–2008	52	1 526	21 610
2008–2009	53	1 534	24 432
2009–2010	52	1 530	24 617

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri (2007–2008, 2008–2009, 2009–2010)

Türkiye-Trabzon'daki Mesleki ve Teknik Ortaöğretim'e ilişkin veriler Tablo 13'de gösterilmiştir. 2007–2008 döneminde Türkiye genelinde mesleki ve teknik ortaöğretim sayısı 4 450, Trabzon ilinde ise 70'dir. 2009–2010 döneminde mesleki ve teknik ortaöğretim sayısı 4 846, Trabzon ilinde ise 75'e yükselmiştir. Bu dönemde Trabzon'da ki mesleki ve teknik ortaöğretim okullarında öğretmen başına 15 öğrenci düşmekte ve derslik başına düşen öğrenci sayısı ise 27 olmaktadır. Türkiye genelinde 2009–2010 döneminde

mesleki ve teknik ortaöğretim okullaşma oranı (net) %25,01, Trabzon ilinde ise %33,85'dir. Aşağıdaki tablo 12'de ortaöğretim sayıları verilmiştir.

**Tablo 13: Türkiye-Trabzon'daki Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Sayıları
(2007–2008, 2008–2009, 2009–2010)**

	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
Türkiye			
2007–2008	4 450	84 771	1 264 870
2008–2009	4 622	88 924	1 565 264
2009–2010	4 846	94 966	1 819 448
Trabzon			
2007–2008	70	1 301	18 332
2008–2009	73	1 366	22 747
2009–2010	75	1 481	26 054

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri (2007-2008, 2008-2009, 2009-2010)

1.5.4. Yükseköğretim

Trabzon ilinde yükseköğretim alanında eğitim ve öğretim hizmeti veren Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ), ülkemizin en eski dördüncü üniversitesidir. Aralık 1963'te öğretime açılan KTÜ 1966 yılında bugünkü merkez kampüse taşınmıştır.

KTÜ' nün 2011 yılı itibariyle 17 fakültesi, 1 adet KTÜ Devlet Konservatuvarı, 3 adet Yüksekokul, 10 adet Meslek Yüksek Okulu mevcut olup Sağlık Bilimleri Fakültesi henüz öğrenci almamaktadır. Üniversite bünyesinde Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri, Eğitim Bilimleri, Sosyal Bilimler ve Karadeniz Araştırmaları Enstitüleri bulunmaktadır. Bütün bu birimlerde 1 960 öğretim elemanı, 250 Profesör, 151 Doçent ve 353 Yardımcı Doçent görev yapmakta olup, toplam 48 952 öğrenci öğrenim görmektedir. 2009–2010 döneminde 6 451 öğrenci mezun olmuştur. Ayrıca 2010 yılında Trabzon'da bir vakıf üniversitesi olarak Avrasya Üniversitesi açılmıştır.

1.5.5. Kültürel Altyapı

Türkiye-Trabzon Halk Kütüphaneleri Sayısı Tablo 14’de gösterilmiştir. Halk kütüphanelerimizde toplam 2008 verilerine göre 181 819 kitap bulunmakta olup, okuyucu sayısı da 269 374 kişidir.

İlimizde; 4’ü İl merkezinde, 1’de Akçaabat ilçesinde olmak üzere toplam 5 adet sinema ve 352 kişi izleme kapasiteli salona sahip Devlet Tiyatrosu mevcuttur.

Tablo 14: Türkiye-Trabzon Halk Kütüphaneleri Sayısı

	Kütüphane Sayısı	Kitap Sayısı	Yararlanma Sayısı
Türkiye			
2007	1 162	13 198 814	20 228 517
2008	1 156	13 662 483	19 034 750
Trabzon			
2007	20	173 351	269 132
2008	20	181 819	269 374

Kaynak: TÜİK,2009

1.6. Sağlık

1.6.1. Sağlık Hizmetleri ve Dağılımı

Bir ülkenin sağlık düzeyi ile ilgili göstergeler, o ülkenin kalkınmışlık derecesini ortaya koyan veriler arasında önemli yer tutar. Kalkınmışlığı yalnızca kişi başına gelir ile ölçmek ve ifade etmek yetersiz bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Ortalama hayat süresi ve bebek ölüm hızı gibi sağlıkla ilgili temel kavramların da göz önüne alınması gerekir. Bu göstergeler göz önüne alındığında, Türkiye’nin gelişmiş ülkelerden hayli geride olduğu, hatta kişi başına gelir düzeyi Türkiye’ye yakın birçok ülkenin de gerisinde kaldığı görülür (Berber,1992: 80).

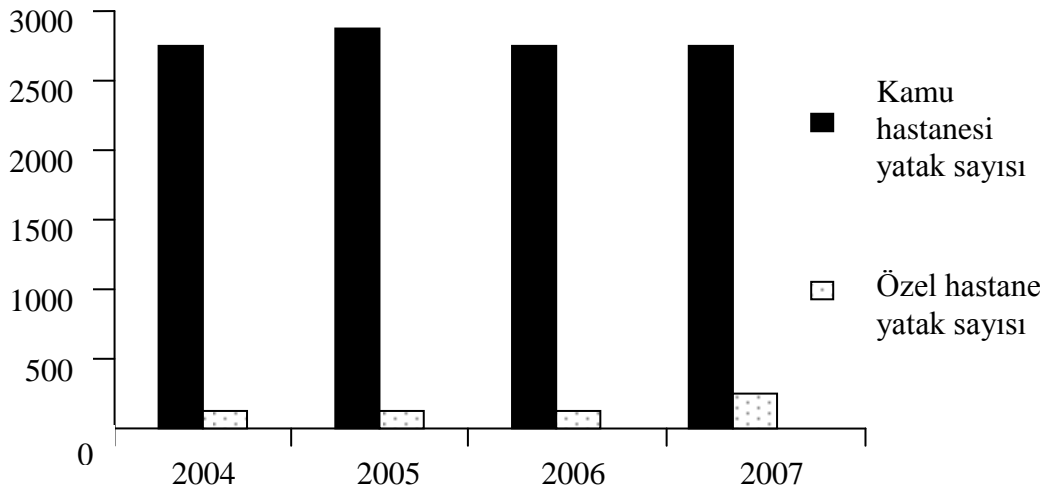
Türkiye’de sağlık hizmetlerine ayrılan kaynakların verimli olarak kullanıldığı söylenemez. Bunun sonucunda bölgeler arası dengesizlikler ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de sağlık personelinin dağılımı konusunda büyük dengesizlikler vardır. Türkiye’deki hekimlerin yarıya yakın bir bölümü üç büyük kentte görev yapmaktadır.

2008 yılında Trabzon ilinde toplam 5728 sağlık personeli dağılımı incelendiğinde; Sağlık personelinin %10,77’si Uzman Hekim, %6,70’i Asistan Hekim, %7,38’i Pratisyen Hekim, %3,16’sı Diş Hekimi, %5,01’i Eczacı, %24,14’ü Sağlık Memuru, %31,01’i Hemşire ve %11,82’si Ebe’dir. 2009 yılında Trabzon’daki sağlık personeli dağılımına bakıldığında; uzman hekim sayısının 635 kişi, pratisyen hekim sayısının 818 kişi, diş hekimi sayısının 190 kişi, hemşire sayısının 1.757 kişi ve ebe sayısının da 654 kişi olduğu görülmüştür.

Trabzon İlindeki Hastane Yatak Sayıları Grafik 6’da gösterilmiştir. Trabzon’da kamu hastanelerine ait yatak sayısı 2004 yılında 2.760 iken 2007 yılında 2.814 olurken, özel hastanelere ait yatak sayısı 67’den 131’e çıkmıştır. 2009 yılında bu rakam toplamda 2.935 olmuştur. Bununla birlikte, Trabzon’da toplam hastane sayısı 2004’te 17 iken 2007 yılında %11,8 artarak 19’a çıkmıştır. 2009 yılında ise Trabzon’da toplam hastane sayısı 20 olmuştur.

Grafik 7: Trabzon İlindeki Hastane Yatak Sayıları

Kaynak: TÜİK, Trabzon Belediye Başkanlığı (2009)

İKİNCİ BÖLÜM

2. TRABZON İLİNİN EKONOMİK YAPISI

İlin ekonomik yapısının tarıma dayalı olması nedeniyle Türkiye içindeki gelişmiş illerle karşılaştırdığımızda az gelişmiş bir ildir. Buradan yola çıkarak bu kısımda, ilin ekonomik yapısının nasıl bir gelişme içerisinde olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.1. Ekonomik Yapının İncelenmesi

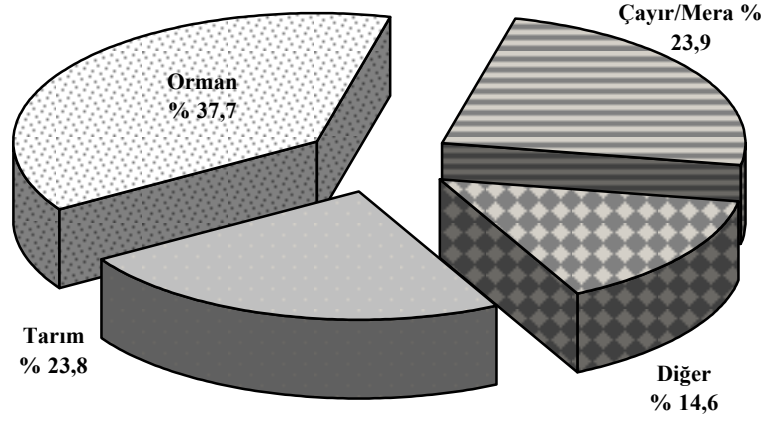
Bölgesel sosyo-ekonomik analizin ikinci basamağı, bölgenin ekonomik yapısının incelenmesidir. Bir analizin amacına ulaşabilmesi ve geleceğe yönelik tahminlerde yanılma payını en aza indirilebilmesi için sosyal yapı kadar ekonomik yapının da incelenmesi gerekir.

Bu bölümde, bölgenin ekonomik yapısının incelenmesinde klasik yöntem tercih edilmiştir. Yani, ekonomik yapıyı oluşturan tarım, sanayi ve hizmet sektörleri incelenecektir. Bunların yanı sıra inşaat, yatırım harcamaları, banka kredileri, altyapı hizmetleri ve diğer durumlarda ele alınacaktır.

2.2. Tarım Sektörü

Türkiye’de tarım sektörü, 1950’lerden bu yana sürekli bir değişim ve gelişme süreci içindedir. Yeni teknoloji ve organizasyonların üretim sürecine girmesiyle işbölümü ve uzmanlaşma gelişmiş, pazarlanan ürün miktarı da artmıştır. Diğer taraftan sanayi sektöründe meydana gelen gelişmeler tarım sektörüne dinamizm kazandırmış ve üretimin artmasında uyarıcı rol oynamıştır (Ayyıldız, 1998: 35).

Grafik 8: Trabzon İlinde Arazi Dağılımı (2003)

Kaynak: Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları, 2003

2003 yılında Trabzon ilinde arazi dağılımı Grafik 8’de verilmiştir. Trabzon’da tarım ve çayır-mera alanları sırası ile % 23,8 ve % 23,9 iken Türkiye genelinde ise % 34 ve % 26’dır. Toplam ormanlık alan ise Trabzon ilinde % 37,7 iken Türkiye genelinde % 26’dır. Tarım alanlarının düşüklüğü, tarımsal faaliyetler yönünden bir kısıt teşekkül ederken Türkiye genel oranına yaklaşan verimli çayır-mera alanları ve Türkiye geneli oranının üzerinde olan orman alanları ilde hayvancılık ve turizm açısından bir potansiyel oluşturmaktadır.

Tablo 15: Trabzon İlinde Arazinin Kullanım Biçimlerine Göre Dağılımı (Hektar) (2008)

	Tarım Alanı		Çayır Mera		Orman Fundalık		Tarım Dışı Alan		Toplam
	Ha	%	Ha	%	Ha	%	Ha	%	Ha
Trabzon	102.029	21,9	111.628	23,9	179.825,30	38,6	72.921,70	15,6	466.404
Türkiye	24.505.223	31,9	20.500.000	26,7	21.188.746	27,5	10.653.760	13,9	76.847.729

Kaynak: TÜİK,2008

2008 Trabzon ilinde arazinin kullanım biçimlerine göre dağılımı Tablo 15’de verilmiştir. Toplam 466.404 hektar yüzölçümüne sahip olan Trabzon il topraklarının %21,9’u tarım alanı, %23,9’u çayır ve mera alanı, %38,6’sı orman ve fundalık alan, %15,6’sı da tarım dışı araziden oluşmaktadır. Orman ve fundalık arazinin Türkiye geneli payının %27,5 olduğu dikkate alınır, %38,6 olan Trabzon ilinin Türkiye genelinin

üzerinde olduğu görülür. 2010 yılına gelindiğinde Trabzon ilinin orman varlığı Türkiye orman varlığının %0,9'unu teşkil eder. Trabzon ilinde toplam ormanlık alan 198.716,6 ha.'dır. çayır ve mera arazisi toplamı ise 190.248,8 ha.'dır.

Tarım sektöründe meydana gelen olumlu gelişmelere rağmen sanayide gözlenen hızlı artış sonucu Türkiye'de tarımın toplam ekonomik faaliyetler içindeki payı nispi olarak azalmıştır. Tarımın GSYİH ve toplam ihracat içindeki payı nispi olarak azalırken, sanayi ürünlerinin payı artmıştır. Bu gelişme sanayileşmeye yönelmenin olumlu bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Ancak böyle bir düşüş yaşanmasına rağmen, bugün ülkemiz ekonomisinde tarım sektörünün payı, diğer gelişmiş ülkelerle kıyaslandığı zaman hala yüksek düzeydedir.

Tarım sektörünün Türkiye ekonomisinde taşıdığı önemin nedenleri ise şunlardır (Uçtu ve Yapar, 2004: 219);

- Türkiye'de aktif nüfusun büyük bir çoğunluğu tarım sektöründe istihdam edilmektedir.
- Tarım sektörü, Türk toplumunun gıda ihtiyacını karşılayan hayati bir öneme sahiptir.
- Tarım sektörü, Türkiye'nin önemli bir döviz kaynağıdır.
- Tarım sektörü, sanayi sektöründen sonra Türkiye GSMH ve GSYİH' nin önde gelen gelir kaynağıdır.
- Ulaştırma faaliyetlerinde de tarım ürünlerinin taşınması önemli bir yer tutmaktadır.
- Tarım sektörü, Türkiye'nin iç ticaretinde ticari faaliyetlerin belkemiğini oluşturmaktadır.

2.2.1. Tarımsal Üretim

Genel olarak ılıman ve yağışlı Doğu Karadeniz Havzası'nda kalan Trabzon'da ise ekonomik yaşam, tarım sektörüne bağımlı bir gelişme süreci içindedir. Bölge nüfusunun büyük çoğunluğu tarım sektöründe çalışmaktadır. Bununla birlikte tarımsal üretim bakımından çay, fındık ve hayvansal ürünlerden başka pazara yönelik ürünü de

bulunmamaktadır. Trabzon’da tarla tarımı yapılan alanlar daha çok 250 m. yükselti kuşağına denk olan kesimlerdir. Bu yükselti kuşağında doğrudan denize açılan vadi tabanlarıyla kıyıyı izleyen düze yakın alanlar, başta sanayi bitkileri olmak üzere tahıl türleri yetiştirilen alanlardır. 250–800 m. arasında ise fındık ve çay yetiştirilmektedir.

Tarım kesimindeki nüfusun fazlalığı, arazinin dar, parçalanmış ve engebeli oluşu tarımsal mekanizasyonun gelişmesini engellemiştir. Bunun yanı sıra aile başına düşen işlenebilir toprak alanı küçülmüş ve işletmeler küçük aile işletmeleri halinde kalmıştır. Tarımsal üretim, ülkemizin çoğu yerinde olduğu gibi Trabzon ili genelinde de modern tekniklerden uzak olup, hâlâ ilkel yöntemlerle sürdürülmektedir. Traktör ve benzeri araçların tarımsal faaliyetlerde kullanılması, arazi yapısı gereği olarak, pek mümkün değildir. Çiftçilerin gelir kaynaklarını artırmak amacıyla kivi üretimine başlanmış ve bu bölgeye iyi adapte olmuş, oldukça iyi gelir getiren bir ürün durumuna gelmiştir (Mor, 2006: 48).

Trabzon ili tarımsal alan kullanımı yıllar itibariyle Tablo 16’da verilmiştir. 2001-2009 yılları arasında, Trabzon ilinde alan kullanımlarına ilişkin istatistikler incelendiğinde; 2001 yılında 41.117 hektar olan işlenen tarım alanının, 2009 yılı itibariyle % -24,5 oranında azalarak 31.044 hektara düştüğü ve 2001 yılında 66.476 hektar olan uzun ömürlü bitki alanının, 2009 yılı itibariyle %6,5 oranında artarak 70.081 hektara yükseldiği görülmüştür.

Tablo 16: Trabzon İli Tarımsal Alan Kullanımı (Hektar)

Trabzon	Toplam Tarım Alanı	İşlenen Tarım Alanı	Uzun Ömürlü Bitkiler
2001	107 593	41 117	66 476
2002	106 910	40 493	66 417
2003	107 683	41 150	66 533
2004	102 100	35 535	66 565
2005	102 030	35 473	66 557
2006	99 538	35 026	64 512
2007	100 568	31 495	69 073
2008	102 029	33 214	68 816
2009	101.825	31.044	70.781

Kaynak: TÜİK, 2010.

2001-2009 yılları arasında, Trabzon ilinde fındık üretimine ilişkin istatistikler grafik 9’da gösterilmektedir.

Grafik 9: Trabzon İlinde Fındık Üretimi (Ton)

Kaynak: İstatistiklerle Trabzon 2009

Üretim miktarları incelendiğinde, fındık üretiminin mevsim durumuna göre yıldan yıla değiştiği görülmektedir. En düşük üretimin 14 566 ton ile 2004 yılında, en yüksek üretimin ise 64 813 ton ile 2001 yılında olduğu görülmektedir.

2.2.2. Bitkisel Üretim

İl tarımının en gelişmiş kolu bitkisel üretimdir. Trabzon’da en çok tarla bitkileriyle meyve yetiştirilmektedir. Teknik açıdan modern tarım araçlarıyla işlenebilir toprakların azlığına karşın, iklim özellikleri nedeniyle, Akdeniz Bölgesi’ne özgü kimi bitki türleri dışında, hemen hemen tüm kültür bitkileri yetiştirilebilmektedir.

İlde yetiştirilen kültür bitkilerinden mısır, arpa, çavdar, fasulye, çay ve patates tarla bitkilerinin başlıca olanlarıdır. Fındığa dayalı meyvecilik Trabzon tarımının başlıca uğraşı durumundadır. Fındık dışında, turunçgillerden mandalina, portakal ve limon, diğer meyvelerden elma, armut, kiraz, zeytin, vişne, ceviz, kestane, dut ve incir yetiştirilmektedir. Meyvelikler geniş alanları kaplamakta ve VI. ve VII. sınıf topraklar üzerinde kurulmaktadır (TKB, 2005: 50). Bölgede tahıl üretimi miktarı ve elde edilen verimi Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17: Trabzon’da Seçilmiş Bazı Tahıl Üretimleri (2003-2009) (Ton)

	Arpa		Mısır	
	2003	2009	2003	2009
Türkiye	8 100 000	6 650 000	2 800 000	4 250 000
Verim	239 kg/da	245 kg/da	502 kg/da	719 kg/da
Trabzon	28	9	60 526	39 781
Verim	147 kg/da	196 kg/da	227 kg/da	206 kg/da

Kaynak: TÜİK

Trabzon ili bitkisel üretim değerinin yapısı, Türkiye ve Karadeniz Bölgesi itibariyle değerlendirildiğinde, il bitkisel üretim yapısının hem Karadeniz Bölgesi geneli hem de Türkiye bitkisel üretiminden farklı bir görünüm arz etmektedir. Trabzon ili bitkisel üretimi içinde meyve ürünleri yüksek bir oranla ilk sırada bulunmakta iken, ikinci sırada tarla ürünleri gelmekte, sebze ürünleri ise bitkisel üretim değeri içinde düşük bir pay almaktadır. 2003 yılı itibariyle Trabzon ilinde gerçekleşen bitkisel üretim değeri Karadeniz Bölgesinin %5,6’sını, Türkiye genelinin ise %7’sini oluşturmaktadır.

2001 yılı itibariyle Trabzon’da üretilen ürünlerin üretim değeri toplam olarak 185.521 Milyar TL olup, 2003 yılında ise 275.160 Milyar TL’ye yükselmiştir. 2003 yılında bunun %56,7’sini meyve ürünleri, %38,6’sını tarla ürünleri, %4,7’sini de sebze ürünleri oluşturmaktadır. Türkiye ve Trabzon’un bitkisel üretim değerleri Tablo 18’de verilmektedir. 2009 yılında Trabzon’da bitkisel üretim değerleri toplamı 515.946 Bin TL olup, Türkiye genelindeki payı da %0,8’dir.

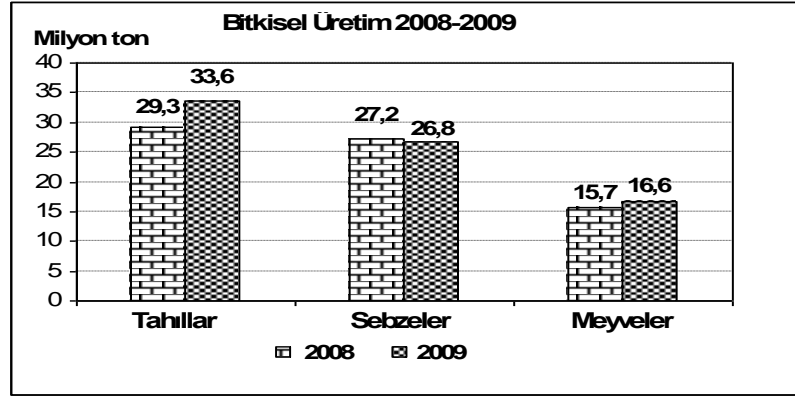
Tablo 18: Bitkisel Üretim Değerleri (2001-2009), Bin TL

	Türkiye	Trabzon
2001	20 017 457	185 521
2002	32 264 200	223 483
2003	40 569 390	275 160
2004	45 680 438	273 226
2005	50 939 687	423 407
2006	54 515 463	442 854
2007	56 787 424	406 022
2008	66 010 114	535 855
2009	68.267.486	515.946

Kaynak: TÜİK,2010

2009 yılında Türkiye genelinde bir önceki yıla göre üretim miktarları Grafik 10'da gösterilmiştir. Tahıl ürünlerinde %14,6 oranında, meyvelerde %6 oranında artış, sebzelerde ise %1,6 oranında azalış olmuştur. 2009 yılında üretim miktarları yaklaşık olarak tahıl ürünlerinde 33,6 milyon ton, sebzelerde 26,8 milyon ton ve meyvelerde 16,6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 10: Türkiye Genelinde Bitkisel Üretim

Kaynak: TÜİK,2010

Tablo19: Trabzon Tarla Bitkileri Üretim Miktarları (2008)

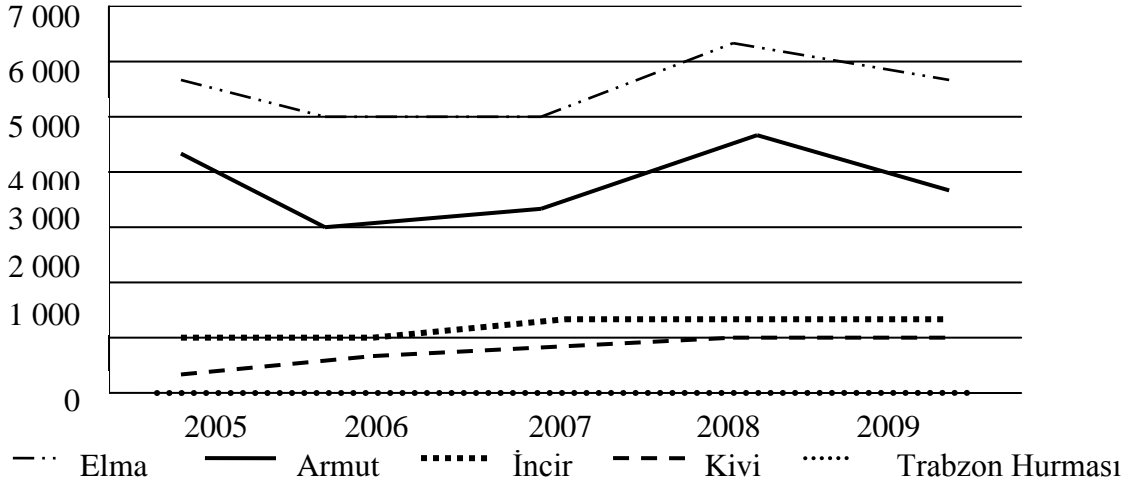
	Tahıllar	Baklagiller	Endüstri Bitkileri	Yumrulu Bitkiler	Toplam
Trabzon	44.826	1.049	288	124.065	170.228
Türkiye	29.287.281	855.354	93.403	19.713.500	52.260.970
%	0,15	1,12	0,31	0,63	0,33

Kaynak: TÜİK,2008

Trabzon tarla bitkileri üretim miktarları Tablo 19'da verilmiştir. Üretim miktarları ülke geneli ile karşılaştırıldığında, tahıllar ve endüstri bitkilerindeki verimin düşük olduğu, endüstri bitkileri üretiminin ise daha yüksek olduğu dikkati çekmiştir.

2005–2009 yılları arasında, Trabzon ilinde seçilmiş bazı meyvelerin üretim miktarları Grafik 11'de incelenmiştir. Armut üretimin yıllar itibariyle yaklaşık 3 000 ton ile 5 000 ton arasında, elma üretimin yıllar itibariyle yaklaşık 5 000 ton ile 6 000 ton arasında, incir üretimin yıllar itibariyle yaklaşık 1 000 ton ile 1 300 ton arasında değiştiği görülmektedir.

Grafik 11: Trabzon İlinde Seçilmiş Bazı Meyvelerin Üretim Miktarı (Ton)

Kaynak: TÜİK,2010

2.2.3. Hayvancılık

Türkiye topoğrafik yapısı ve ekolojik şartları bakımından hayvancılığa çok uygun bir ülkedir. Hayvancılık kırsal kesimde yaşayan halkımızın geleneksel ekonomik uğraşları arasında daima önemli bir yere sahip olmuştur. Hayvancılık potansiyelinin değerlendirilmesi, gıda ihtiyaçlarının karşılanması, yün ve deri sanayine girdi temin etmesi bakımından önem kazanmaktadır. Bölgede kıyı şeridi genel olarak fındık bahçeleriyle kaplıdır. Kıyıda içeride gidildikçe fındık azalırken buna karşılık hayvancılık önem kazanmaktadır (Ayyıldız, 1998: 44).

Trabzon'da hayvancılık, il tarımının gelişken kollarından biridir. Bunda il alanının iklim koşullarına bağlı olarak her mevsim yeşil bir örtüyle kaplı olmasının da etkisi vardır. İlde, çayırların tümüyle ortadan kalkması ve meraların daralması gibi nedenlerle mera hayvancılığı yerini geniş ölçüde besi hayvancılığına bırakmıştır. Bu yönelme, özellikle süt sığırcılığında hızlı bir gelişmeye neden olmuştur (TKB, 2005: 71-72).

İldeki hayvan varlığı ve Türkiye geneli içindeki payı Tablo 20'de görülmektedir. Trabzon'da 2003 ve 2009 yılları arasında koyun sayısında düşüş olmasına rağmen Türkiye geneli içindeki paylarında bir değişim olmamıştır. 2003 yılında 95.557 olan koyun sayısı

2009 yılında 8.2402'ye düşmüştür. Mutlak miktarlardaki bu düşüğe rağmen her iki dönemde de Türkiye genelinde sahip olunan nispi payları %3,8 olmuştur.

Tablo 20: Hayvan Sayıları (2003-2009)

	Koyun		Kıl Keçisi		Sığır	
	2003	2009	2003	2009	2003	2009
Trabzon	95557	82402	5865	6733	130432	120255
Türkiye	25431539	21749508	6516088	4981299	978812	10723958
Trabzon / Türkiye	%3,8	%3,8	%0,09	%1,4	%13,3	%11,2

Kaynak: TÜİK

İlde kıl keçisi sayılarını incelediğimizde, 2003 yılında 5.865 olan kıl keçisi sayısı 2009 yılında 6.733'e yükselmiştir. Türkiye genelinde ise mutlak miktarlarda azalma olmuştur. 2003 yılında %0,09 olan Türkiye geneli içindeki nispi payı %1,4' yükselmiştir.

Trabzon ilindeki sığır sayılarına baktığımızda; 2003 yılı itibariyle 130.432 baş olan il sığır varlığının %60,8'i melez ırk sığırlarından, %25,8'i yerli ırk sığırlarından, %13,5'i de kültür ırkı sığırlarından oluşmaktadır. 2009 yılı itibariyle 120.255 baş olan sığır varlığının %64,5'i melez ırk sığırlardan, %21,2'si yerli ırk sığırlardan, %14,3'ü de kültür ırkı sığırlarından oluşmaktadır. İlin Türkiye içindeki nispi payı ise 2003 yılında %13,3 olup 2009 yılında %11,2'ye düşmüştür.

Trabzon ili küçükbaş hayvan varlığı içerisinde ağırlıklı olarak koyun yer almaktadır. Koyun varlığında bir ırk bütünlüğü sağlanabilmiş değildir. Koyunculuk, sığircılık kadar yaygın olmamakla birlikte, orta ve özellikle iç kesimlerde önem kazanmaktadır. Koyunların büyük çoğunluğu, Karakaya ve Dağlıç gibi düşük verimli ırklardan oluşmaktadır. İldeki arıcılık ve bal üretim miktarları ve Türkiye geneli içindeki nispi payları Tablo 21'de verilmiştir.

Tablo 21: Trabzon'da Arıcılık (2003-2009)

	Arı Kovanı		Bal Üretimi(ton)		Bal Mumu(ton)	
	2003	2009	2003	2009	2003	2009
Trabzon	81202	105982	1157,886	1090,850	74,395	65,694
Türkiye	4288853	5339224	69540	82003	3130	4385
Trabzon / Türkiye	%1,9	%2,0	%1,66	%1,33	%2,37	%1,49

Kaynak: TÜİK, 2003-2009

Trabzon ilinde eskiden beri geleneksel olarak arıcılık da yapılmaktadır. 1960'ların ortalarında modern kovanlar kullanılmaya ve arıcılıkta modern yöntemler yaygınlaşmaya başlamıştır. 1980'de 20.000 dolayında olan arı kovanı sayısı, 1989'da 67.580 adet, 1994'de 71.246 adet, 2000'de 82.715 adet, 2003'de 81.202 adet, 2009'da ise 105.982 adet olmuştur. 1989 yılında Trabzon ilindeki arı kovanı sayısı Türkiye genelinin %2,2'sini oluştururken, bu oran 2003 yılında çok az oranda düşerek %1,9'a gerilemiştir. 2009 yılında ise artarak %2 düzeyine yükselmiştir.

2.2.4. Balıkçılık

Dengeli beslenmenin bilincinde olan ülkeler, hayvansal protein kaynaklarını daha da zenginleştirmek için denizlerden yüksek oranda yararlanmanın yollarını aramakta geleceğe dönük yatırımlar yapmaktadır (Ayyıldız, 1998: 47).

Türkiye'nin etrafını çevreleyen denizler hem verimlilik hem de yapısal bakımdan birbirinden farklıdır. Karadeniz'de 247, Marmara'da 200, Ege'de 300 ve Akdeniz'de 500-550 balık türü bulunmaktadır. Su ürünlerinin %93'ü denizlerden, geriye kalan %7'lik kısmı iç sulardan temin edilmektedir (Ayyıldız, 1998: 48).

Türkiye'de deniz balıkları üretimi içinde hamsi birinci sırada yer almaktadır. Önemli deniz balıklarının üretim miktarları Tablo 22'de verilmiştir.

Tablo 22: Doğu Karadeniz’de Seçilmiş Bazı Deniz Ürünlerinin Üretim Miktarları (Ton)

		Türkiye	Doğu Karadeniz	Doğu Karadeniz / Türkiye
2005	Hamsi	138 569	114 308	%82
	İstavrit	13 540	5 982	%44
	Kefal	10 560	2 911	%28
	Mezgit	8 309	4 703	%57
	Palamut	70 797	33 572	%47
2006	Hamsi	270 000	182 722	%68
	İstavrit	14 127	5 095	%36
	Kefal	8 915	4 952	%56
	Mezgit	9 112	6 020	%66
	Palamut	29 690	19 090	%64
2007	Hamsi	385 000	304 445	%79
	İstavrit	22 991	8 028	%35
	Kefal	8 291	2 691	%33
	Mezgit	12 940	8 505	%66
	Palamut	5 965	2 707	%47
2008	Hamsi	251 675	215 539	%86
	İstavrit	22 134	11 879	%54
	Kefal	3 345	1 276	%38
	Mezgit	12 231	8 485	%69
	Palamut	6 448	2 565	%40

Kaynak: TÜİK

Doğu Karadeniz Bölgesinde hamsi üretiminin 2000-2008 yılları arasında 100 bin ton ile 300 bin ton arasında, istavrit üretiminin ise 5 000 ile 12 000 bin ton arasında değiştiği görülürken, palamut üretiminin 2005 yılında 33 000 ton’dan yıllar itibariyle azalarak 2008 yılında yaklaşık 2 600 tona düştüğü görülmektedir.

2.2.5. Ormancılık

Trabzon’da elverişli iklim koşulları zengin bir orman ve orman altı bitki topluluğunun gelişmesine yol açmıştır. Yağışlı ve ılıman iklim kuşağı içinde kalan il alanında, orman örtüsü hemen deniz kıyısından başlar. Trabzon ilinde, arazi eğiminin çok yüksek olması, toprağın gevşek dokuda olması sebebi ile erozyon tehlikesinin yüksek olması ve arazinin çok sayıda irili ufaklı akarsu ile parçalanması nedenlerinden ötürü arazinin en uygun kullanma şekli ormandır.

Trabzon’da son yıllarda artan fındık tarımı, orman alanlarının daha da daralmasına yol açmıştır. Trabzon’daki ormanlık alanları Tablo 23’de verilmiştir. Toplam değişim oranlarına bakıldığında Toplam Ormanlar, Doğal-Yarı Doğal Ormanlar ve ibreliler de değişim oranları aynı olmaktadır. Yapraklılarda 2007 yılında verim daha fazla olmakta 2008 yılında ise veriminde bir düşüş gözlenmektedir. Karışık Ormanlarda ise en fazla değişim görülmektedir. 2008 yılında toplam orman alanı 191.085,3 hektar (ha) olup 2009 yılında ise toplam orman alanı 196.934,4 ha olmuştur.

Tablo 23: Trabzon İli 2007-2008 Yılı Orman Kaynakları

Ormanlar	Önceki Envanter Yılı			Son Envanter Yılı			Değişim
	Verimli	Bozuk	Toplam	Verimli	Bozuk	Toplam	Toplam (%)
Toplam Ormanlar	116339,8	68475,4	184815,2	128231,4	62853,9	191085,3	3
Doğal-Yarı Doğal Ormanlar	116339,8	68057,9	184397,7	128231,4	62436,4	190667,8	3
İbreliler	30498,6	6096,5	36595,1	29784,8	5978,6	35763,4	3
Yapraklılar	18754,3	9651	28405,3	13536,5	11796,4	25332,9	-31
Karışık Ormanlar	67086,9	52310,4	119397,3	84910,1	44661,4	129571,5	14

Kaynak: Trabzon Orman Bölge Müdürlüğü

2.3. Sanayi Sektörü

Sanayi sektörü bir ilin ekonomik gelişmişliğinin önemli bir göstergesidir (Ateş, 2003: 39). Ülkemizde Cumhuriyetin ilk yıllarında başlatılan sanayileşme atılımları, 1980’li yıllara kadar ithal ikamesine dayalı ve içe dönük sanayileşme politikalarıyla sürdürülmeye çalışılmıştır. 1980 yılından itibaren dışa açılma doğrultusunda ekonomik politikada köklü değişiklikler yapılmıştır. Serbest rekabete yönelme çabaları, ihracatın teşviki, kambiyo rejiminin ve ithalatın liberalleşmesiyle sanayide canlanma dönemi başlamıştır. Sanayi sektörünün dağılımında bölgeler arasında dengesizlikler göze çarpmaktadır (Ayyıldız, 1998: 50-51).

Türkiye’de bölgesel dengesizliklerin azaltılması amacıyla sanayinin ülke düzeyinde yaygınlaşması her zaman kalkınma planlarının temel hedeflerinden biri olmuştur. Trabzon’da sanayi sektörü Madencilik, İmalat Sanayi ve Enerji alt başlıkları altında ayırma tabi tutularak incelenecektir.

2.3.1. Madencilik

Madenlerimiz, sanayinin temel girdilerini sağlayacak, kaynak yaratacak ve üzerleri ne yeni sanayi tesisleri kurulacak yeraltı servetleridir. Madenlerin bir diğer önemli özelliği de tükenebilir olmalarıdır. Oluşumu için milyonlarca yıl ve olağanüstü doğal koşulların gerekli olduğu madenlerimizin üretim ve tüketiminde toplumsal faydanın önde tutulması bilimsel ve teknik bir zorunluluktur (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2007: 56).

Madencilik sektörüne genel olarak bakıldığında Cumhuriyet'in ilanını izleyen dönemde sağlanan önemli ilerlemelere rağmen Türkiye hiçbir zaman bir madencilik ülkesi olarak tanımlanabilecek konumda olmamış ve madenciliğin ülke ekonomisi içindeki yeri sınırlı düzeyde kalmıştır. Ülkemiz, bor, linyit, mermer, trona, barit, krom, manyezit gibi madenler açısından dikkate değer rezervlere sahip ve mevcut demir cevherinin büyük çoğunluğunun düşük tenörlü oluşundan dolayı değerlendirilememektedir (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2007: 56).

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ülkenin büyük bir kalkınma hamlesine girmesi, madencilik konusunun önemini ortaya koymuş ve ülkemiz yeraltı servetlerinin devlet eliyle meydana çıkarılması ve değerlendirilmesi amacıyla 1935 yılında Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) kurulmuştur. MTA Bölge Müdürlüğünün çalışmaları sonucu il sınırları içinde 54 adet metalik maden yatak ve zuhuru tespit edilmiştir. Bunların içinde önemli olanları bakır, çinko, kurşun, demir, manganezdır. Maçka İlçesindeki manganez yataklarının toplam rezervi yaklaşık 34 bin ton kadardır. Maçka dışında Arsin, araklı ve çağlayan ilçelerinde de küçük manganez yatak ve zuhurları tespit edilmiştir. Bunların toplam rezerv ise 5.240 tondur. MTA'nın geçmiş yıllarda yaptığı çalışmalarda Sürmene ve Of ilçelerinde de toplam 2 196 235 ton rezerve sahip bakır-pirit yatakları bulunmuştur.

Endüstriyel hammaddeler bakımından Trabzon ili çimento hammaddeleri, kil ve kaolen bakımından önem arz etmektedir. Trabzon ilinde Arsin, Araklı ve Yomra ilçelerinde karo-fayans, seramik ve refrakter hammaddesi olarak kullanılmaya elverişli önemli kil ve kaolen yatakları bulunmaktadır. Bunların toplam rezervi 168.366.000 ton

kadardır. Araklı, Maçka ve Merkez ilçelerinde çimento hammaddesi olarak kullanılmaya elverişli toplam 31.421.674 ton kil, killi kireçtaşı ve kireçtaşı rezervi tespit edilmiştir.

Tablo24: Trabzon’da Yıllar İtibariyle Verilen Ruhsat Sayıları

Yıllar	Arama	Ön İşletme	İşletme	Toplam
2007	57	---	10	67
2008	117	---	8	125
2009	36	---	18	54
2010	27	---	12	39

Kaynak: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010

Trabzon’da yıllar itibariyle kesilen ruhsat sayıları Tablo 24’de verilmiştir. 2009 yılında kesilen ruhsat sayıları toplam 54 adet olup, denetlenen ruhsat sayısı ise 35 adettir. 2010 yılına gelindiğinde ise kesilen ruhsat sayıları toplamı 39 adet olup, denetlenen ruhsat sayısı ise 33 adettir.

Trabzon ili madencilik hâsılasının bölge ve Türkiye içinde yeri Tablo 25’de verilmiştir. Madencilik sektörüne ait gelir miktarı, Trabzon sanayi hâsılası ve toplam GSYİH’ sı içinde önemsiz bir yer tutmaktadır. 1987 yılında 390 milyon TL’lik üretim değeri ile il sanayi hâsılası içinde %0,3 olan madencilik hâsılası, il GSYİH içinde de %0,5 gibi düşük bir pay almaktadır. 1987–2001 dönemini kapsayan 14 yıllık süre içinde madencilik hâsılası 558 kat artış göstermiş ve 217 milyar TL düzeyine çıkmasına rağmen, madencilik hâsılasının sanayi hâsılası içindeki payı %0,7, GSYİH içindeki payı da %0,1 düzeyine gerilemiştir. Trabzon’da 2001’de 217 milyar TL olarak gerçekleşen madencilik hâsılası Karadeniz Bölgesi madencilik hâsılasının %0,9’unu, Türkiye genelinin ise %0,1 gibi küçük bir bölümünü oluşturmaktadır.

**Tablo 25: Trabzon İli Madencilik Hâsılasının Bölge ve Türkiye İçindeki Yeri
(Cari Fiyatlarla)**

Yıllar	Madencilik Hâsılası (Milyon TL)			%	
	Türkiye (1)	Karadeniz Bölgesi (2)	Trabzon (3)	(3) / (1)	(3) / (2)
1987	1 475 304	225 497	390	0,03	0,17
1988	2 356 870	372 699	5 298	0,22	1,42
1989	4 624 833	688 157	11 229	0,24	1,63
1990	6 269 186	966 363	8 842	0,14	0,91
1991	9 761 812	1 045 941	11 468	0,12	1,10
1992	14 946 376	1 493 415	1 203	0,01	0,08
1993	21 814 003	2 215 960	37 248	0,17	1,68
1994	54 098 566	6 302 908	74 197	0,14	1,18
1995	98 545 270	11 481 298	135 156	0,14	1,18
1996	183 079 658	16 101 526	198 86	0,11	1,23
1997	336 889 483	35 341 182	379 818	0,11	1,07
1998	563 270 470	61 390 835	1 107 665	0,20	1,80
1999	883 737 329	104 249 530	1 549 740	0,18	1,49
2000	1 422 903 303	157 610 657	329 846	0,02	0,21
2001	2 135 426 990	250 887 666	217 432	0,01	0,09

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de 2001 yılının ardından il bazında GSMH değerleri hesaplanmamıştır. Bu konuda bize yardımcı olabilecek bir başka veri olan Kişi Başına Gayri Safi Katma Değer hesaplaması 26 düzey iki bölgesi için 2006 yılında hazırlanmıştır. Buna göre Türkiye’de Kişi Başına Gayri Safi Katma Değer 2006 yılında 6684 \$ iken, TR90’da 4862 \$ olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında Trabzon’daki MTA yatırımlarına ayrılan pay 237.148 TL olup, diğer illerde ise toplam 92.220.852 TL olmuştur.

2002-2007-2008-2009-2010 yıllarında, il sınırları dâhilinde yapılan prospeksiyon, sondaj, detay jeolojik ve jeofizik etüt çalışmaları kapsamında 2002 yılında 23.310 TL, 2007 yılında 166.330 TL, 2008 yılında 93.000 TL, 2009 yılında 237.148 TL ve 2010 yılı Haziran ayı sonu itibarıyla 110.260 TL harcama yapılmıştır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Hizmetleri, 2002-2010: 14).

2.3.2. İmalat Sanayi

Bir ülkenin veya bir şehrin sanayi yapısı denildiğinde, ilk akla gelen şey imalat sanayidir. İmalat sanayi, gelişmenin lokomotif unsurudur. İdeal olan durum tüm ekonomik faaliyetlerin entegre bir biçimde birbirini besleyebilmesidir. Fakat yine de üretim olmaksızın sağlıklı bir ekonomik yapıyı kurmak mümkün değildir (İKV, 1994: 58).

Önemli bir transit ticaret merkezi olan Trabzon'da imalat sanayi pek fazla gelişmemiştir. Çoğunlukla tarımsal ürünlerin değerlendirilmesine yönelik küçük ve orta ölçekli çay, fındık işleme, balık yağı ve balık unu fabrikaları olan ildeki en büyük sanayi kuruluşu, Trabzon Çimento Fabrikası'dır.

1978'de il gayri safi hâsılasının %9,2'si imalat sanayinde yaratılmış ve il Türkiye imalat sanayinde yaratılan gayri safi hâsıla içindeki payıyla 27'inci il konumundadır. 2001 yılı itibariyle ise, il gayri safi hâsılası içinde imalat sanayinin payı %15,4'e çıkarken, imalat sanayinde yaratılan hâsıla, Türkiye imalat sanayinde yaratılan hâsılanın %08'ini oluşturmaktadır. İller sıralamasındaki yeri de 23'üncülüğü yükselmiştir. Trabzon, Karadeniz Bölgesi imalat sanayinde yaratılan gayri safi hasıla içindeki payıyla da Zonguldak ve Tokat ilinden sonra üçüncü sırada yer almaktadır (TKB, 2005: 92-93).

2002 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı sonuçlarına göre, Trabzon ili sanayi sektöründe faaliyet gösteren işyeri sayısı 2 794, ortalama çalışan sayısı ise 12 575 kişidir. Trabzon, Türkiye genelindeki sanayi işyeri sayısının %1'ini ve çalışan sayısının %6'sını oluştururken, Karadeniz Bölgesindeki sanayi işyeri sayısının %10,7'sini ve çalışan sayısının %6,6'sını oluşturmaktadır. 1992 işyerimi sayımına kıyasla ildeki sanayi işyeri sayısı %41 oranında artarken, çalışan sayısı %89 oranında artış göstermiştir. 2002 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı sonuçlarına göre Trabzon ili sanayinde faaliyet gösteren işyerlerinin %98'i imalat sanayinde, %1,7'si elektrik, gaz ve su sanayinde ve %4'ü de madencilik ve taş ocakçılığı sektöründe faaliyet göstermektedir.

Trabzon ili sanayi sektöründe faaliyet gösteren işyerlerinin sektörlere göre dağılımı, bölge ve Türkiye geneli ile karşılaştırması Tablo 26'da verilmiştir.

Tablo 26: İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Sanayi Sektöründeki İşyeri Sayısı (2002)

	Madencilik ve Taş Ocakçılığı		İmalat Sanayi		Elektrik, Gaz ve Su		Toplam Sanayi	
	İşyeri Sayısı	İstihdam	İşyeri Sayısı	İstihdam	İşyeri Sayısı	İstihdam	İşyeri Sayısı	İstihdam
Trabzon (1)	10	63	2738	11421	46	1091	2794	12575
Karadeniz Bölgesi (2)	296	22839	25629	159262	299	9130	26224	191231
Türkiye (3)	2394	70953	267184	2110277	707	57626	271285	2238856
(1) / (2) (%)	3,38	0,28	10,68	7,17	15,38	11,95	10,65	6,58
(1) / (3) (%)	0,42	0,09	1,02	0,54	2,69	1,89	1,03	0,56

Kaynak: DİE, 2002 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı Geçici Sonuçları

2001 yılı verilerine göre Türkiye’de toplam 11.035 adet işletme olduğu, bunlardan 58 tanesinin Trabzon’da olduğu DİE kaynaklarında gösterilmektedir. Türkiye için toplam istihdam değerleri 978.308 kişi olup, Trabzon toplamı ise 2.839 kişidir.

2005 yılı Trabzon istihdam ve işletme oranları sayısı Tablo 27’de verilmiştir. 2005 yılında Trabzon’daki toplam işletme sayısının 373 adet olduğu görülmektedir. Türkiye’deki işletme sayısının %0,8 Trabzon ilinde bulunmaktadır. Trabzon’daki istihdam sayısı 6.223 kişi olup, Türkiye’deki istihdam sayısının %0,7’sini oluşturmaktadır.

Tablo 27: Trabzon İmalat Sanayi İstihdam ve İşletme Oranları (2005)

	Trabzon	Türkiye	Trabzon/Türkiye (%)
İşletme Sayısı	373	46.481	0,8
İstihdam	6.223	890.394	0,7
Personel/İşletme Oranı	17	19	89,5

Kaynak: KOSGEB,2005

2.3.3. Enerji

Ekonomik gelişme ve sosyal refah ölçüsü olarak kullanılan enerji, aydınlatma, soğutma, ısınma ve makinelerin çalıştırılması vb. amaçlarla kullanıldığından bütün sektörlerin vazgeçilmez girdisi durumundadır. Bu özelliğinden dolayı, sanayi sektöründe

kullanılan elektrik enerjisi miktarı, bölgeler arası gelişmişlik farklarının ortaya konulmasında göz önüne alınan unsurlardan biridir (Berber, 1992: 126).

Trabzon ili elektrik tüketimi incelendiğinde, 2002 yılında 536.882 MWh olan elektrik tüketiminin, 2003 yılında %6,3 oranında artış göstererek 570.587 MWh düzeyine yükseldiği görülmektedir. İlde 2002 yılı itibariyle kişi başına düşen elektrik tüketimi 534 kWh iken, 2003 yılında kişi başına düşen elektrik tüketimi %4,5 oranında artarak 558 kWh düzeyinde gerçekleşmektedir. Kişi başına düşen elektrik miktarı Karadeniz Bölgesi ve Türkiye genelinde incelendiğinde, 2003 yılı itibariyle kişi başına düşen elektrik tüketim miktarının Karadeniz Bölgesi'nde 998 kWh, Türkiye genelinde 1 581 kWh düzeyinde olduğu dikkati çekmektedir.

Elektrik tüketiminin abone grupları dağılımı incelendiğinde, Karadeniz Bölgesi ve Türkiye genelinde elektrik tüketiminin ağırlıklı olarak sanayi kesiminde kullanıldığı görülürken, Trabzon'da toplam elektrik tüketimi içerisinde ağırlığın sanayi kesiminin aksine meskenlere ait tüketimde olduğu görülmektedir. 2003 yılı itibariyle elektrik tüketiminin %49,4'ü meskenlerde gerçekleşirken, %14,6'sı sanayide, %13,3'ü ticarethanelerde, %12,5'i resmi dairelerde, %6,9'u aydınlatmada ve %0,1'i de tarımsal sulamada gerçekleşmiştir.

Tablo 28: İl Elektrik Tüketimin Türkiye İçindeki Yeri (2008)

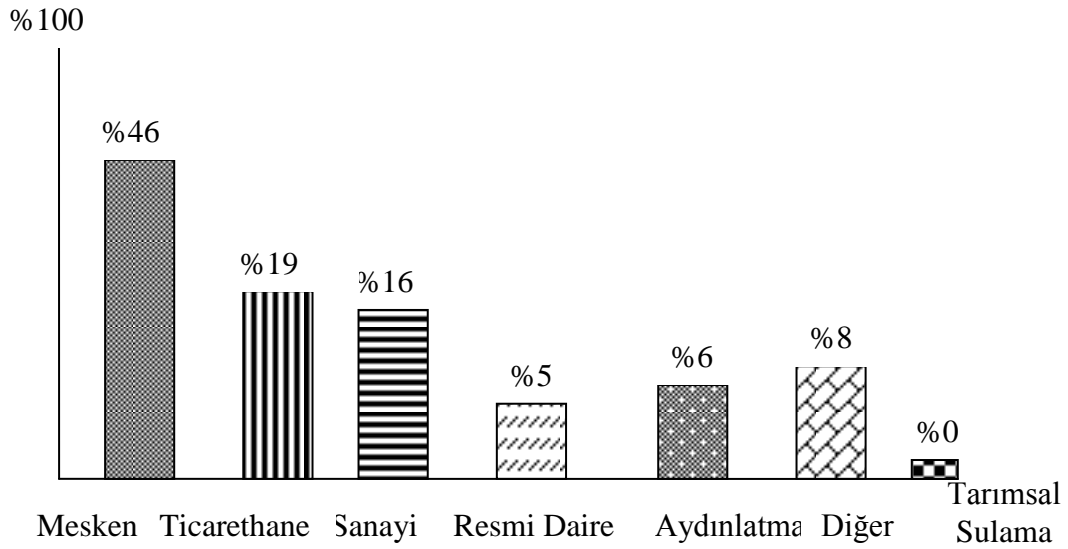
Abone Türü	Türkiye (1)		Trabzon (2)		2008 (%) (2) / (1)
	MWh	%	MWh	%	
Mesken	39.583.598	24,4	426.292	44,2	1,08
Ticarethane	23.903.332	14,8	163.050	16,9	0,68
Resmi Daire	7.344.252	4,5	52.016	5,4	0,71
Sanayi İşletmesi	74.850.263	46,2	182.049	18,9	0,24
Tarımsal Sulama	4.730.976	2,9	1.304	0,14	0,03
Aydınlatma	3.970.228	2,5	58.975	6,1	1,5
Diğer	7.564.880	4,7	81.462	8,4	1,07
Toplam	161.947.528	100,0	965.148	100,0	0,60

Kaynak: TEDAŞ, Türkiye Elektrik Dağıtım ve Tüketim İstatistikleri,2008

Trabzon’da elektrik tüketiminin 2008 yılı itibariyle Türkiye içindeki yerine ait bilgiler Tablo 28’de verilmiştir. Trabzon’da 2008 yılında 965 148 MWh olarak tüketilen elektrik enerjisinin %44,2’si meskenlerde, %16,9’u ticarethanede, %5,4’ü resmi dairelerde, %18,9’u sanayide, %0,14’ü tarımsal sulamada ve %6,1’i de aydınlatmada kullanıldığı görülmektedir.

2009 yılı itibariyle Trabzon ilinde elektrik tüketimi Grafik 12’de verilmiştir. Veriler incelendiğinde, toplam elektrik tüketiminin %45,74’ü meskenler tarafından, %16,31’i sanayi işletmeleri tarafından, % 18,53’ü ticarethaneler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

Grafik 12: 2009 yılı Trabzon’da elektrik Tüketimi Dağılımı

Kaynak: TEDAŞ, Türkiye Elektrik Dağıtım ve Tüketim İstatistikleri, 2009

2.4. Hizmetler Sektörü

2.4.1. Turizm

Turizm; “insanların geçici veya devamlı, asli kazanç elde etme faaliyeti için yerleşmeye dönüşmemek şartıyla konaklamaları, tatil, dinlenme, sağlık, kültür, spor, avlanma, diğer toplumlara tanıma ve benzeri amaçlarla yurtiçi ve yurtdışı bölgelere

gitmelerinden doğan ekonomik, sosyal, kültürel iletişimlerin doğal ve yapay çevre ortamında paylaşılmasıdır” diye tanımlanabilir (ÇOB, 2004: 142).

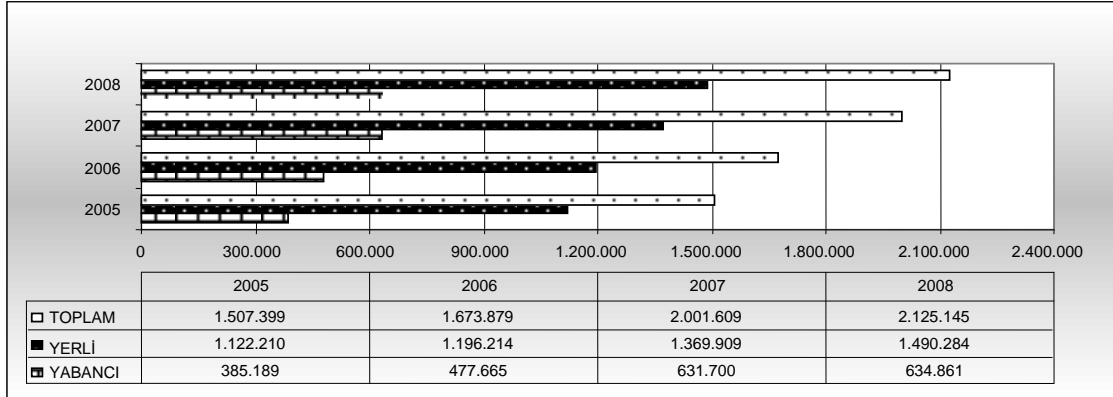
Turizm, milyonlarca insanı üretici ve tüketici olarak ilgilendirir aynı zamanda döviz girdisini artırıcı ve istihdam sağlayıcı özellikleriyle ulusal ekonomiye katkıda bulunan, uluslararası kültürel ve toplumsal iletişimi sağlayıcı ve bütünleştirici etkisi ile dünya barışının korunmasında etkili bir sektördür (Çımat ve Bahar, 2003: 2).

İldeki turizm potansiyeli doğa ve kültürel ağırlıktadır ve çeşitlendirilebilir turizm olanaklarını da içinde barındırmaktadır. Kent merkezi ve çevresindeki kültürel donatılar, turizm merkezleri, özel doğal koruma alanı, doğal güzellikleri, kent gündemindeki eko turizmin uygulanabilirliği alanında yapılan çalışmalar, kültürel ve sanatsal aktiviteler kent turizmine ivme kazandıracak önemli atılımlardır. İlde nitelikli tesislerin yapılması, kongre turizmi alanında son yıllarda alınan mesafeler ve sağlık kurumları kentin turizmine ayrı bir boyut kazandırmaktadır. Ürün çeşitliliği, hizmet kalitesi, misafirperverlikteki ayrıcalık, folklorik değerler, geleneksel el sanatları, ayrıcalıklı doğal kaynaklar kent turizminin önemli cazibeleridir (TKB, 2005: 112).

Trabzon turizm potansiyeli yüksek bir ildir. Turizm potansiyelinin yüksek olmasına rağmen İl turizminin gelişmesi 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren artış göstermiştir. Özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Trabzon’a gelen yabancı ziyaretçi sayısında gözle görülür bir artış olmuştur (TKB, 2005:111).

1992 yılında Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü verilerine göre Trabzon’u 767.931 yabancı ve 153.499 yerli olmak üzere toplam 921.430 turist ziyaret etmiştir. İli ziyaret eden yabancı turistlerin ise 693.657’si Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri vatandaşlarından oluşmaktadır. 2003 yılı sonu itibariyle ise ili ziyaret eden 1.202.832 turist 940.813 (%78)’ü yerli ve 261.832 (%22)’si yabancıdır. 1992–2003 döneminde %513 oranında artış gösterirken, yabancı ziyaretçi sayısı %66 oranında azalış göstermiştir. Trabzon’a gelen toplam ziyaretçi sayısı ise 1992–2003 döneminde %31 oranında artış göstermiştir.

Grafik 13: Trabzon'a Yıllar İtibariyle Gelen Turist Sayısı (2005-2008)

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü

2005-2008 dönemi Trabzon'a yıllar itibariyle gelen turist sayısı Grafik 13'de gösterilmiştir. 2005 yılı sonu itibariyle Trabzon'a 1.122.210 (%74,5)'u yerli, 385.189 (%25,5)'u yabancı olmak üzere toplam 1.507.399 turist ziyaret etmiştir. 2008 yılı sonu itibariyle ise ili 1.490.284 (%70,1)'ü yerli, 634.861 (%29,9)'i yabancı olmak üzere toplam 2.125.145 turist ziyaret etmiştir.

Tablo 29'dan da görüldüğü gibi 2006 yılında Trabzon'a gelen yabancı sayısı 23.108, giden yabancı sayısı ise 23.106 iken 2009 yılında gelen yabancılar için 37.472, giden yabancılar ise 36.828 olmuştur. Bu sayıları Türkiye geneli ile karşılaştırdığımızda Trabzon payının çok düşük olduğu görülmektedir. 2010 yılında ise ilimize gelen yabancı sayısı 32.060, giden yabancı sayısı da 32.290'dır.

Tablo 29: Giriş Kapılarının Bağlı Olduğu Trabzon ve Türkiye'ye Gelen, Giden Yabancı Sayıları (2006-2009)

	2006		2007		2008		2009	
	Giriş	Çıkış	Giriş	Çıkış	Giriş	Çıkış	Giriş	Çıkış
Trabzon	23108	23106	33368	33550	35192	38192	37472	36828
Türkiye	19819833	19275948	23340911	23017081	26336677	26431124	27077114	27347977

Kaynak: TÜİK, Turizm İstatistikleri 2009

2008 yılı sonu itibariyle Trabzon'a 126.972.200 Dolar (\$) döviz girdisi sağlanmıştır. 2008 verilerine göre ilde halen faaliyette bulunan Turizm işletme belgeli 23

adet tesisin 1.371 oda ve 2.779 yatağı mevcuttur. Yatırım belgeli tesis sayısı ise 10 adet olup, bunların da 547 odası ve 1.085 yatak kapasitesi vardır. Ayrıca Uzungöl konaklama tesislerinde 52 adet konaklama tesisinin 11.437 nitelikli yatağı mevcuttur. Belediye belgeli otel sayısı 164 olup, bunların yatak sayısı da 5.751'dir.

2.4.2. Ulaştırma

Ulaştırma sektörü, sosyal, kültürel, politik ve özellikle ekonomik bakımdan büyük bir önem arz etmektedir. Ekonomik kaynakların iyi bir şekilde işletilmesi, verimli kullanımı ve iç ve dış ticaretin geliştirilmesi ancak muntazam bir ulaştırma ağı ile mümkün olmaktadır (Çiftçi, 1995: 262).

Ulaştırma hizmetleriyle insan ve mal akımının etkin bir biçimde sağlanması ekonominin sağlıklı işlemesi için bir ön şart niteliğindedir. Gelişmekte olan ekonomilerin pazara açılması, bölgelerarası fiyat farklılıklarının giderilmesi, üretim ve dağıtımın yapılabilmesi ulaştırma alanındaki gelişmelerle doğrudan ilişkilidir. Bunun bilincinde olan ülkeler ulaştırma sektörüne büyük önem vermektedirler (Berber, 1992:133).

Trabzon, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Samsun'dan sonra ikinci önemli ulaşım merkezidir. Topografik yapısı nedeniyle ulaşım imkânları kısıtlı olan bölgede iç kesimlerle bağlantılar ya Trabzon ya da Samsun üzerinden kurulur. Ancak bölgenin Orta Anadolu'yla bağlantısını sağlayan karayolu üzerinde yer alan Samsun, aynı zamanda demiryolundan yararlandığı ve bölgenin en büyük limanı da burada olduğu için Trabzon'a göre daha önemli bir ulaşım merkezi konumundadır. Buna karşılık Trabzon'un bölgenin Doğu Anadolu'yla bağlantısını sağlayan yol üzerinde bulunması, ilin ulaşım ağı açısından önemli bir konumda olmasını sağlamaktadır. Ulaştırma sektörünü; karayolu, denizyolu, havayolu ulaştırması olmak üzere üç alt sistemden ibarettir.

2.4.2.1. Karayolu Ulaşımı

Karayolu taşımacılığı, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişerek en kullanışlı nakliye türü olmuş ve tüm lojistik süreçlerde yer almıştır. Karayolu taşımacılığının her çeşit karayolunda gerçekleştirilebilir olması da, kapsadığı pazar alanı bakımından üstün

olmasını sağlamaktadır. Ayrıca terminal noktalarındaki yatırım maliyetleri de, diğer modlara oranla daha düşüktür. Bu avantajlarının yanı sıra ağırlık ve boyut sınırlamalarının olması, kötü hava koşullarından ve trafik problemlerinden etkilenmesi sakıncalı yönlerini oluşturur (Baki, 2004: 45).

Trabzon'un en önemli karayolu bağlantıları doğu-batı doğrultulu Karadeniz sahil yoluyla, bu yoldan ayrılarak güneye uzanan Trabzon-Gümüşhane-Erzurum-İran transit yoludur (TKB, 2005: 12).

Yıllara göre Trabzon karayolu uzunlukları Tablo 30'da verilmiştir. 2001 yılında Trabzon 621 km. il ve devlet yoluna sahipken 2008 yılına gelindiğinde ise sayı 833 km.'ye yükselmiştir. 2001 yılında 10 799 km. köy yolu varken 2008 yılında ise sayı 8 581 km.'ye düşmüştür.

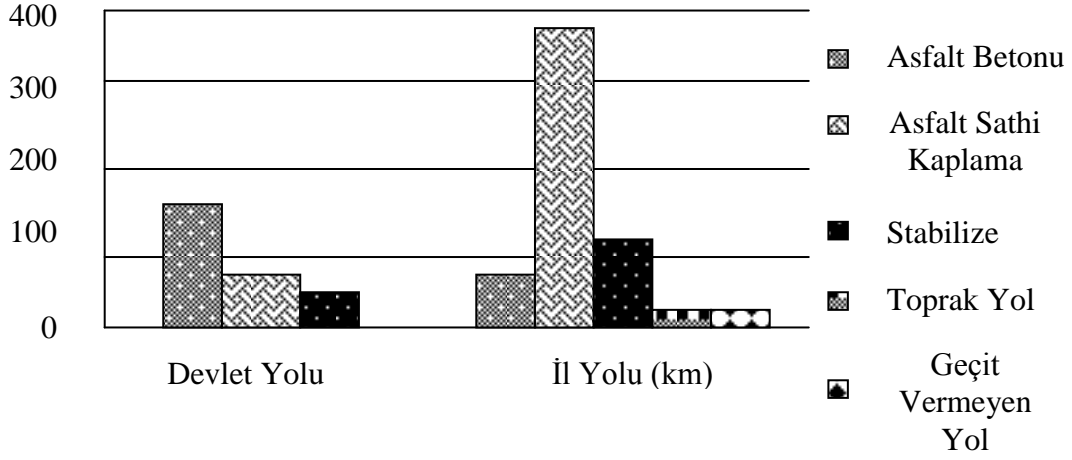
Tablo 30: Yıllara Göre Trabzon Karayolu Uzunlukları (2001-2008) (km)

	İl ve Devlet Yolu	Otoyol	Köy Yolu
2001	621	---	10 799
2002	625	---	10 614
2003	628	---	10 615
2004	628	---	10 617
2005	698	---	10 617
2006	737	---	10 617
2007	843	---	5 581
2008	833	---	8 581

Kaynak: T.C. Karayolları Genel Müdürlüğü

İlimizde 01.01.2011 verilerine göre 607 km. il yolu ve 236 km. devlet yolu bulunmaktadır. Devlet yollarının 162 km.'si asfalt betonu, 40 km.'si asfalt sathi kaplama, 34 km.'si stabilize yoldur. İl yollarının ise; 71km.'si asfalt betonu, 387 km.'si asfalt sathi kaplama, 102 km.'si stabilize, 24km.'si toprak yol ve 23 km.'si de geçit vermeyen yoldur. Grafik 14'de veriler gösterilmiştir.

Grafik 14: Trabzon'da Karayolu Ulaşımı (01.01.2011)

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü

2009 yılında Türkiye ve Trabzon'un motorlu kara taşıtları sayısı Tablo 31'de verilmiştir. 2009 yılında Trabzon'da toplam motorlu kara taşıtları sayısı 100 638 ve Türkiye içindeki payı ise %7,03 olmaktadır. Türkiye içindeki payının çok düşük olduğu görülmektedir. Trabzon'da kullanılan motorlu kara taşıtları sayısının Türkiye içindeki payına baktığımızda; otomobilin %6,96, minibüsün %19,19, otobüsün %8,06, kamyonetin %13,28, kamyonun %12,81, motosikletin %1,37, özel amaçlı taşıtların %10,91 ve traktörün %0,11 olduğu görülmektedir.

Tablo 31: Motorlu Kara Taşıtları Sayıları (2009)

	Türkiye (1)	Trabzon (2)	(2) / (1) (%)
Otomobil	7 093 964	49 370	6,96
Minibüs	384 053	7 371	19,19
Otobüs	201 033	1 621	8,06
Kamyonet	2 204 951	29 282	13,28
Kamyon	727 302	9 317	12,81
Motosiklet	2 303 261	3 152	1,37
Özel Amaçlı Taşıtlar	34 104	372	10,91
Traktör	1 368 032	153	0,11
Toplam	14 316 700	100 638	7,03

Kaynak: İstatistiklerle Trabzon, 2010

2010 yılında ise Trabzon'daki motorlu kara taşıtları sayısı toplam 108.178 adet olmuştur. Motorlu kara taşıtları cinslerinin dağılımına bakıldığında; otomobil sayısının 51.863 adet, minibüs sayısının 7.415 adet, otobüs sayısının 1.801 adet, kamyonet sayısının 32.639 adet, kamyon sayısının 7.440 adet, motosiklet sayısının 3.324 adet, özel amaçlı taşıtların sayısının 367 adet ve traktör sayısı da 155 adettir.

2.4.2.2. Denizyolu Ulaşımı

Deniz taşımacılığı uluslararası taşımada en yaygın kullanılan taşıma şeklidir. Çok büyük miktarda kuru yük, likit ve gaz, konteynerlenebilen malzemeler denizyolu ile taşınmaktadır. Hız faktörünün çok önemli olmadığı düşük değerli (özellikle hammadde) ürünlerin taşınmasında da kullanılmaktadır. Yavaş olmasına rağmen güvenilirliği yüksektir. En önemli avantajı, çok büyük hacimli ürün taşınmasına imkan vermesidir. Dünya ekonomisindeki mal taşımacılığının %90'ına yakın kısmı deniz taşımacılığıyla gerçekleştirilmektedir (Baki, 2004: 46-47).

Ulaştırma alt sistemleri içerisinde denizyolu taşımacılığına olan talebin yüksek olmasının nedeni, diğer taşımacılık sistemlerine nazaran daha ekonomik olması ve güzergâh üzerindeki çeşitli ülke gümrüklerinden geçme sorununun olmamasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra denizyolu ulaştırmasının, dökme katı ve dökme sıvı yüklerin taşınmasında en ideal sistem olmasının da büyük etkisi vardır (Berber, 1992: 137-138).

Trabzon Limanı, açık denizlere kapalı İran, Irak, Azerbaycan, Ermenistan, Türkmenistan, Özbekistan gibi eski İpek Yolu üzerinde yer alan bölge ülkelerin, Avrupa ve Dünya pazarlarına bağlanmasında kilit rol oynamaktadır. Trabzon Limanı Karadeniz Bölgesi'nin Samsun'dan sonra ikinci önemli limanıdır.

Tablo 32: Liman Hudut Kapısından Giriş-Çıkış Yapan Yolcu Sayısı ve Gelen Gemi Sayısı

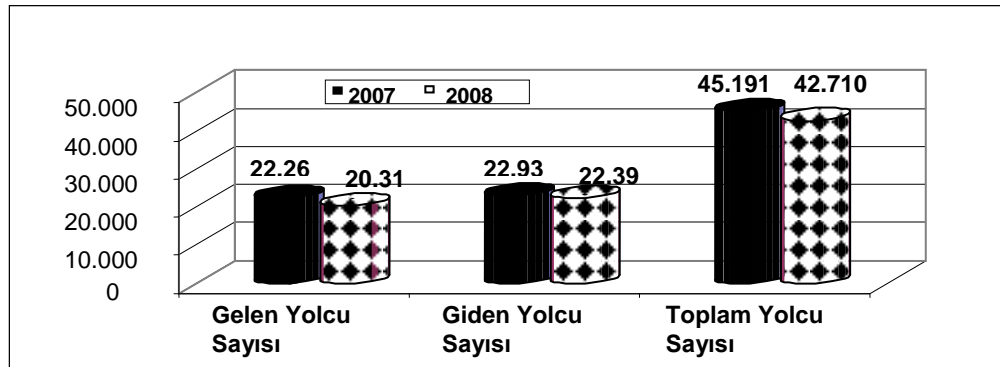
Yıllar	Gelen	Giden	Toplam	Gemi Sayısı
2001	15 810	19 484	35 294	656
2002	15 107	16 954	32 061	829
2003	13 087	13 473	26 560	865
2004	10 508	11 739	22 247	811

Kaynak: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., 2005

Limn Hudut Kapısından 2001-2004 döneminde giriş-çıkış yapan yolcu sayısı ve gelen gemi sayısı Tablo 32’de verilmiştir. 2001-2004 döneminde Trabzon Limanına gelen gemi sayısında artış olmakla birlikte gerek gelen yolcu sayısı gerekse giden yolcu sayısı sürekli bir biçimde azalış göstermiştir. Aynı dönemde limana gelen gemi sayısında %23,6 oranında artış olurken, gelen yolcu sayısı %33,5, giden yolcu sayısı ise %40 oranında azalış meydana gelmiştir.

2007 yılı sonu ve 2008 yılı sonu itibariyle limandaki yolcu trafiği ise Grafik 15’de verilmiştir. 2007-2008 döneminde limana gelen ve giden yolcu sayısında azalma olduğu görülmektedir. 2009 yılında ise Trabzon Limanı Deniz Hudut Kapısı’nda 40 577 yolcu giriş ve çıkışı yapılmıştır.

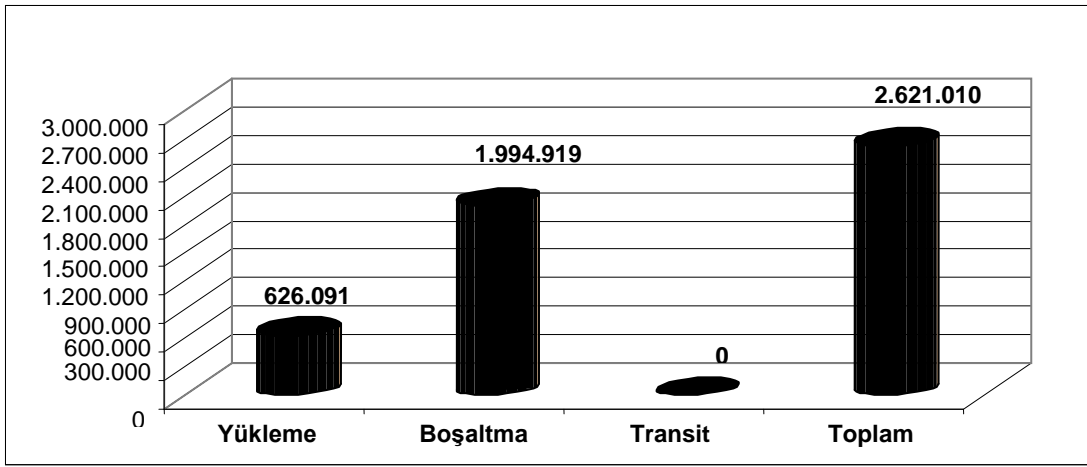
Grafik 15: Trabzon Limanı Gelen ve Giden Yolcu Sayısı (2007-2008)

Kaynak: TTSO,2009

2007 yılı sonu ve 2008 yılı sonu itibariyle limandaki faaliyetler Grafik 16'da gösterilmiştir. Bu dönemde Trabzon Limanı'nda 626 091 ton yükleme, 1 994 919 ton boşaltma olmak üzere toplam 2 621 010 ton kapasite kullanılmıştır. 2009 yılında bu sayı 681.422 ton yükleme, 1.150.796 ton boşaltma olmak üzere toplam 1.832.218 tona düşmüştür. 2010 yılına baktığımızda ise 639.966 ton yükleme, 1.322.252 ton boşaltma işlemi yapılmıştır.

Grafik 16: 2007-2008 Döneminde Trabzon Limanı'ndaki Faaliyetler

Kaynak: TTSO, 2009

2.4.2.3. Havayolu Ulaşımı

En yeni ve en az yararlanılan havayolu taşımacılığı; terminaller arasında yapılan, hızlı ve zamana bağlı bir nakliye türüdür. Değerli ürünlerin, küçük boyutlarda paketlenmiş biçimde taşınmasına uygundur. 500 kilometreden daha uzak mesafeler için elverişlidir. İlk yatırımı ve işletme giderleri yüksektir (Baki, 2004: 51).

Trabzon Havalimanı, 1957 yılında hava meydanı olarak trafiğe açılmış olup, aradan geçen süre içinde cihaz, sistem ve bina inşaatında gerekli yenileşme ve genişletme çalışmaları yapılarak 1955 yılından bugüne kadar tarifeli ve tarifesiz, iç ve dış hat uçuşlarına açık olarak hizmet vermektedir (TKB, 2005: 15).

Trabzon Havaalanı eski konumu itibariyle 1 500 000 yolcu kapasitesi ile verirken, 2008 yılında yeni açılan İç hatlar terminaliyle daha da çok yolcuya hizmet verir hale getirilerek yılda iç ve dış hat olarak 3 500 000 yolcu kapasitesine ulaştırılmıştır.

Tablo 33'den de görüldüğü gibi, Trabzon Havaalanına ait ticari uçak trafiğinde gerek iç hatlarda gerekse dış hatlarda yıllara itibariyle sürekli artış ve azalışlar yaşanmıştır. 2007-2008 ve 2008-2009 değişim oranlarına bakıldığında iç hatlar ve toplamdaki oranın artış gösterdiği, dış hatlardaki oranın ise büyük miktarda azaldığı görülmektedir.

Tablo 33: Trabzon Hava Limanı Ticari Uçak Trafiği

Yıllar	İç Hat	Dış Hat	Toplam
2007	11 115	770	11 885
2008	10 600	793	11 393
2009	11 206	701	11 907
2007-2008 Değişim (%)	-4,6	3,0	-4,1
2008-2009 Değişim (%)	5,7	-11,6	4,5

Kaynak: DHMİ

Tablo 34'ten de görüldüğü gibi, Trabzon havaalanına ait yolcu trafiğinde iç hatlarda artış olurken, dış hatlarda azalma olmaktadır. İç ve dış hatlarda gerçekleşen toplam değişim oranının ise %8,7 olduğu görülmektedir.

Tablo 34: Trabzon Hava Limanı Yolcu Trafiği

Yıllar	İç Hat	Dış Hat	Toplam
2008	1 380 926	88 787	1 469 713
2009	1 531 780	65 125	1 596 905
2008-2009 Değişim (%)	10,9	-26,7	8,7

Kaynak: DHMİ

2.5. İnşaat

Türkiye'de inşaat sektöründe 165.887 kişi çalışmakta iken Trabzon'da bu sayı 1.523 olmaktadır. Trabzon'un Türkiye genelindeki payı ise %0,92'dir. Kullanım

amaçlarına göre yapılar Tablo 35’de verilmiştir. İkamet amaçlı kullanılan bina sayısı Türkiye’de 64.094 adet, Trabzon’da ise 555 adet olduğu görülmektedir. Trabzon’un Türkiye genelindeki payı da %0,086’dır. İkamet amaçlı kullanılmayan bina sayısı ise Türkiye’de 11.975 adet, Trabzon’da 139 adet olmaktadır.

Tablo 35: İkamet Amaçlı Binalar (2008)

	Toplam	Bir Daireli Binalar	İki ve Daha Fazla Daireli Binalar	Halka Açık İkamet Yerleri
Türkiye				
A	64 094	18 256	45 595	243
B	52 461 398	3 235 585	48 695 229	530 584
C	356 358	19 903	336 455	----
Trabzon				
A	555	120	429	6
B	556 800	24 481	521 786	10 533
C	3 620	131	3 389	----

NOT: A.Bina Sayısı B. Yüzölçümü (m²) C. Daire Sayısı

Kaynak: İstatistiklerle Trabzon, 2009

2.6. Yatırım Harcamaları

Genel anlamda yatırım, ekonomide mevcut olan sermaye stokunun, yani mal ve hizmet üretiminde kullanılan üretim tesislerinin, belli bir dönemde korunması ve artırılması için kullanılan kaynaklar ve stoklardaki değişimlerdir. Diğer bir deyişle yatırım bir “akım değişken” olup, sermaye stoğunda zaman içinde meydana gelen değişmeyi göstermektedir (Özdemir, 2007: 73).

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarında önem taşıyan makro büyüklüklerden biri de yatırımlardır. Ülkemizde yatırımlarda, özellikle imalat sanayi yatırımlarında 1986 yılından itibaren başlayan duraklama, ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Bu sonuçta; enflasyon probleminin yarattığı geleceğe yönelik belirsizlikler, kaynak yetersizliği, kredi maliyetlerinin yüksekliği gibi birçok nedenlerin özel sektörün yatırım yapma olanaklarını kısıtlamış olmasının, öte yanda kamu sektörünün imalat sanayi yatırımları yerine alt yapı yatırımlarına yönelmesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür (Ayyıldız, 1998: 64).

Kamu yatırımları 1986 yılına kadar artış göstermiş ve bu yıllarda en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Ancak bu yıldan itibaren kamu yatırımlarında bir düşme eğilimi gözlenmiştir. Son yıllarda devletin imalat sanayi yatırımları yerine ulaştırma, sağlık, eğitim gibi altyapı yatırımlarına yönelen politikalar izlenmesi sonucu, kamu yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı azalmaya başlamıştır.

Trabzon’da kamu yatırım harcamaları incelendiğinde, 1991 yılı itibariyle cari fiyatlarla 108 milyar TL olan kamu yatırım harcamaları tahsisinin yıllar itibariyle sürekli olarak artış göstererek 2004 yılında 66 152 milyar TL düzeyine yükselmiştir. İldeki kamu yatırım harcamalarında özellikle 1994, 1997 ve 1998 yıllarında önemli oranlarda artış meydana gelmiştir.

Tablo 36: Kamu Yatırım Harcamalarının Gelişimi (Cari Fiyatlarla)

Yıllar	Türkiye (1)		Karadeniz Bölgesi (2)		Trabzon (3)		Pay (%)	
	Milyar TL	Değişim (%)	Milyar TL	Değişim (%)	Milyar TL	Değişim (%)	(3)/(1)	(3)/(2)
1991	41864	--	1189	--	108	--	0,26	9,08
1992	75404	80,1	1979	66,4	225	108,3	0,30	11,37
1993	122799	62,9	3006	51,9	435	93,3	0,35	14,47
1994	218875	78,2	7356	144,7	884	103,2	0,40	12,02
1995	312039	42,6	12687	72,5	1033	16,9	0,33	8,14
1996	622925	99,6	19862	56,6	2452	137,4	0,39	12,35
1997	1346981	116,2	52457	164,1	5935	142,0	0,44	11,31
1998	3162783	134,8	123561	135,5	13084	120,5	0,41	10,59
1999	4611469	45,8	155810	26,1	12714	-2,8	0,28	8,16
2000	7612580	65,1	251682	61,5	21732	70,9	0,29	8,63
2001	8197996	7,7	392327	55,9	27074	24,6	0,33	6,90
2002	15533564	89,5	650237	65,7	52522	94,0	0,34	8,08
2003	16009223	3,1	1207095	85,6	81030	54,3	0,51	6,71
2004	16093343	0,5	963857	-20,2	66152	-18,4	0,41	6,86
1991-2004	73961845	--	3843104	--	285379	--	0,39	7,43

Kaynak: DPT

1991-2004 döneminde Trabzon ili kamu yatırım harcamaları tutarı, Karadeniz Bölgesi ve Türkiye içindeki yeri Tablo 36'da verilmiştir. İlde yapılan kamu yatırım harcamalarının Karadeniz Bölgesi ve Türkiye içindeki payına bakıldığında, 2004 yılı itibariyle (cari fiyatlarla) 66,2 trilyon TL olan kamu yatırım tahsisinin, Karadeniz Bölgesi illerine yönelik yapılan toplam tahsislerin %6,9'unu, Türkiye genelinin ise %4 gibi oldukça düşük bir kısmını oluşturduğu görülmektedir. Kamu yatırım tahsisleri 1991-2004 dönemi itibariyle değerlendirildiğinde ise, incelenen dönemde Trabzon'da 285,4 trilyon TL düzeyinde bir kamu yatırımı yapıldığı ve bu miktarında Türkiye genelinin %4'ünü, Karadeniz Bölgesinin %7,4'ünü teşkil ettiği dikkati çekmektedir.

Tablo 37: Kamu Yatırım Harcamalarının Gelişimi (2005-2010)

Yıllar	Türkiye (1)		Trabzon (2)		Pay (%) (2)/(1)
	Bin TL	Değişim (%)	Bin TL	Değişim (%)	
2005	19899447	---	175119	---	0,88
2006	21608226	8,9	189892	8,4	0,87
2007	21513108	-0,5	166659	-12,23	0,77
2008	21915452	1,9	172610	3,6	0,78
2009	27458727	25,3	148681	-13,86	0,54
2010	33832966	23,21	164182	10,43	0,48
2005-2010	450724926		1017143		0,23

Kaynak: DPT, 2010

2005-2010 yılı Türkiye ve Trabzon kamu yatırım harcamalarının gelişimi Tablo 37'de verilmiştir. İlde yapılan kamu yatırım harcamalarının Türkiye içindeki payına bakıldığında sürekli bir azalma olduğu görülmüştür. Kamu yatırım tahsisleri 2005-2010 dönemi itibariyle değerlendirildiğinde, Trabzon'da 1.017.143 bin TL düzeyinde kamu yatırımı yapıldığı ve bu miktarın Türkiye genelinin % 0,23'ünü kapsadığı görülmüştür.

Kamu yatırım tahsislerinin sektörlere göre dağılımı Tablo 38'de verilmiştir. 2010 yılı itibariyle Trabzon'da 164.182 bin TL olarak gerçekleşen kamu yatırım tahsisinin %10,25'i sağlık sektörüne yapılan yatırımlar oluştururken, %10,53'ünü ulaştırma ve haberleşme, %32,6'sını eğitim, %6,2'sini tarım, %6,1'ini enerji sektörüne yapılan yatırım harcamalarının oluşturduğu görülmektedir. Bütün sektöre yapılan kamu harcamaları toplam kamu harcamalarının %69,1'ini oluştururken, geriye kalan kamu yatırım harcamalarının %30,9'unun da diğer sektörlerde yapıldığı görülmektedir.

Tablo 38: Kamu Yatırım Tahsislerinin Sektörel Dağılımı (Cari Fiyatlarla) (2010)

Sektörler	Türkiye (1)		Trabzon (2)		Pay (2)/(1)
	Bin TL	%	Bin TL	%	%
Tarım	4188264	12,4	10223	6,2	0,24
Madencilik	1419800	4,2	522	0,32	0,004
İmalat	333472	1	98	0,1	0,003
Enerji	3376100	10	10000	6,1	0,3
Ulaştırma ve Haberleşme	11077404	32,74	17296	10,53	0,2
Turizm	182934	0,54	3455	2,1	1,9
Konut	157021	0,46	1500	0,9	1
Eğitim	4247971	12,6	53475	32,6	1,3
Sağlık	1868225	5,5	16824	10,25	0,9
Diğer	6981775	20,6	50798	30,9	0,7
Toplam	33832966	100,0	164182	100,0	0,5

Kaynak: DPT

2.7. Banka Kredileri

Trabzon'da banka kredilerinin sektörel dağılımı Tablo 39'da verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi Trabzon'da tarım, mesleki ve diğer alanlarda kullanılan kredilerin yıllar itibariyle sürekli arttığı görülmektedir. Trabzon'da kullanılan kredilerin toplamına baktığımızda ise mesleki kredilerin tarım ve diğer alanda kullanılan kredilerden daha fazla olduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 39: Banka Kredilerinin Sektörel Dağılımı (2009) (Bin YTL)

	Tarım	Gayrimenkul	Mesleki	Turizm	Diğer
Türkiye					
2007	7 480 838	104 980	3 227 483	1 975	7 008 740
2008	9 834 008	83 438	3 781 739	3 240	8 751 405
2009	11 490 009	----	4 476 772	232 851	9 779 776
Trabzon					
2007	40 267	----	56 171	----	50 593
2008	50 997	----	69 227	----	61 915
2009	63 198	----	73 443	----	64 676

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

Trabzon ili toplam banka mevduatının Türkiye ve Karadeniz Bölgesi içindeki yeri Tablo 40’da gösterilmiştir. Trabzon’da toplam mevduatın %31,1’lik kısmını yabancı para cinsinden mevduat oluştururken, Karadeniz Bölgesi’nde bu oran %24,6, Türkiye genelinde ise %32,1 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 40:
Trabzon İli Toplam Banka Mevduatının Türkiye ve Karadeniz Bölgesi İçindeki Yeri
(Milyar TL)

Mevduat Türü	Türkiye (1)		Karadeniz Bölgesi (2)		Trabzon (3)		Pay (%)	
	2009	%	2009	%	2009	%	(3)/(1)	(3)/(2)
Tasarruf Mevduatı	200657996	39,6	11483957	58,3	1482805	53,6	0,7	12,9
Resmi Kuruluşlar	21311674	4,2	963349	4,9	155755	5,6	0,7	16,2
Ticari Kuruluşlar	81519974	16,1	1644269	8,4	236102	8,5	0,3	14,4
Bankalararası Mevduat	17346781	3,4	35	0,0	2	0,07	0,0	5,7
Döviz Tevdiatı	162666906	32,1	4849159	24,6	859059	31,1	0,5	17,7
Diğer Kuruluşlar Mevduatı	22603090	4,5	715277	3,6	28503	1,03	0,1	4,0
Kıymetli Madenler Depo Hesapları	993539	0,1	40306	0,2	3652	0,1	0,4	9,1
Toplam	507099960	100,0	19696352	100,0	2765878	100,0	0,6	14,0

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

2.8. Altyapı Hizmetleri

Karadeniz Bölgesi illerinin hemen hepsi ciddi altyapı sorunlarıyla karşı karşıyadır. Bölge illeri arzulan gelişme çizgisini yakalayamamıştır. Trabzon, Karadeniz Bölgesi içinde altyapı olanakları içinde öteki illere nazaran iyi durumdadır. Trabzon, gerek teknik altyapı (ulaşım, haberleşme ve enerji) açısından gerekse sosyal altyapı (eğitim, sağlık, kültür) açısından incelendiğinde, ilin altyapı olarak Türkiye’nin birçok iline oranla daha iyi bir seviyede olduğu görülmektedir.

Trabzon’un dağlık arazi yapısının iletişim ve enerji gibi teknik alt yapı sektörlerinde handikap oluşturmaya karşın, kaydedilen gelişmeler ile iletişim ve enerji alt yapısı mevcut şartlarda yeterli konuma getirilmiştir. Her şeye rağmen, yüksek kesimlerdeki

yaylalara iletişim ve enerji nakil hatları götürülmesinde zorluklarla karşılaşmaktadır. Enerji açığı ve iletişimde kapasite darlığı söz konusu değildir.

Havaalanı uluslararası nitelikte olmakla birlikte uluslararası hava trafiğine de açıktır. Trabzon Limanı ise, büyük tonajlı gemilerin yanaşmasına ve dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen gemilere her türlü hizmet verebilecek özelliklere sahiptir. Havaalanı ve Liman bileşenlerinin gelecekteki ithalat-ihracat ve transit taşımacılığındaki gelişmeleri değerlendirmek suretiyle orta vadede yeterli olacağı söylenebilir.

Sosyal altyapı bakımından Trabzon ili incelendiğinde, eğitim açısından Trabzon'un Türkiye ortalamasına yakın bir düzeyde olduğu görülmektedir. 6 yaş ve üzeri nüfus içinde okuma-yazma bilenlerin oranının % 88 olduğu Trabzon ilinde okullaşma oranı, bütün okul grupları itibarıyla Karadeniz Bölgesindeki okullaşma oranından daha yüksektir.

Trabzon ilinin sağlık hizmetleri açısından mevcut durumuna bakıldığında, Karadeniz Bölgesi Türkiye Ortalamalarının üstündedir ve sahip olduğu sağlık altyapısı nedeniyle Doğu Karadeniz Bölgesi içinde bir sağlık merkezi konumundadır.

2.8.1. Teşvik Durumu

Bir ülkede yatırımların özendirilmesinde uygulanan teşviklerden en önemlisi yatırım teşvik tedbirleridir. Devlet, bölgeler ve/veya iller arasındaki gelişmişlik farkını gidermek amacıyla illere farklı yatırım teşvikleri sağlamaktadır. Yine, devlet belirli sektörlerin ülke içinde gelişmesini sağlamak amacıyla, gelişmesini istediği sektörlerle (özel önem taşıyan sektörlerle) farklı teşvik tedbirlerini (destek unsurlarını) uygulamaktadır (TKB, 2001: 50).

Yatırımların özendirilmesinde uygulanabilecek Devlet Yardımları açısından Trabzon ili "Kalkınmadaki Öncelikli Yöre Kapsamındaki İller" içinde yer almaktadır.

Trabzon ilinde yatırım teşvik ve izin belgesi almış yatırım projeleri, diğer iller ile karşılaştırıldığında ilde teşvik ve izin belgesi almış yatırım projeleri sayısının az olduğu dikkat çekmektedir. Trabzon iline verilen teşvik belgelerinin Türkiye ve Karadeniz Bölgesi

ile karşılaştırılması Tablo 41’de gösterilmiştir. Buna göre, 2006-2009 döneminde genel teşvik sistemi kapsamında Trabzon iline toplam 91 adet yatırım teşvik belgesi verilmiş olup istihdam miktarı 2.683 kişidir.

Tablo 41: Trabzon İline Verilen Teşvik Belgelerinin Türkiye ve Karadeniz Bölgesi İle Karşılaştırılması

Yıllar	Türkiye			Karadeniz Bölgesi			Trabzon		
	Belge Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı (TL)	İstihdam	Belge Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı (TL)	İstihdam	Belge Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı (TL)	İstihdam
2006	3086	21432273628	120320	329	1902309199	11042	27	128398451	510
2007	2356	25460788208	132364	275	3320377655	15914	25	103457440	565
2008	2449	27780872505	97723	233	2855240582	7797	26	246459750	877
2009	1950	19738501999	74838	210	2958576599	9012	13	139260208	731

Kaynak: T.C. Hazine Müsteşarlığı, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü

2.8.2. GSYİH Açısından Trabzon

Trabzon, Karadeniz Bölgesinde olmakla birlikte Türkiye’nin orta düzeyde gelişmiş illerinden birisidir. 1987’de Trabzon’un ülke gayri safi hâsılasında ki payı %1’idi. Trabzon bu payıyla iler arasındaki sıralamada 22. durumda iken, 2001 yılında ise ülke içindeki payı %1’de kalırken sıralamada 25. sıraya gerilemiştir.

Trabzon ili GSYİH rakamları incelendiğinde, 1995 yılında 74.440.780 milyon TL olan cari fiyatlarla GSYİH, 1995-2001 dönemimde yaklaşık olarak 0.02431 artış göstererek 2001’de 1.809.313.498 trilyon TL değerine ulaşmıştır. Trabzon ili GSYİH’ının yıllar itibariyle gelişimi Tablo 42’de gösterilmiştir. Tabloya 37’ye göre Trabzon ili GSYİH’nın büyüme hızı incelendiğinde, 2000 yılı hariç olmak üzere devamlı olarak pozitif bir büyüme hızına sahip olduğu görülmektedir. 2001 yılı itibariyle Trabzon’un büyüme hızı %4,6 olarak kaydedilmiştir. GSYİH hesaplamasında 2001 yılına kadar TÜİK’ten yararlanılmış ve 2001 yılından sonra TÜİK hesaplama yapmadığından diğer kaynaklardan faydalanılmıştır. 2006 yılı kişi başı GSKD rakamları Arş. Gör. Ezgi Baday Yıldız’ın hesaplamalarından alınmıştır. 2006 yılında hesaplanan kişi başı GSKD rakamı 7.385 TL’dir.

Tablo 42: Trabzon İli GSYİH' sının Yıllar İtibariyle Gelişimi (1995-2001)

Yıllar	Cari Fiyatlarla		Sabit Fiyatlarla	
	Değer	Gelişme Hızı	Değer	Gelişme Hızı
1995	74.440.780	82,7	812.553	4,0
1996	136.286.763	83,1	818.767	0,8
1997	277.038.908	103,3	886.380	8,3
1998	501.304.540	81,0	897.271	1,2
1999	808.969.745	61,4	941.272	4,9
2000	1.177.576.405	45,6	927.767	-1,4
2001	1.809.313.498	53,6	970.276	4,6

Kaynak: TÜİK

Trabzon ili gayri safi yurtiçi hâsılasının sektörlere göre dağılımı Tablo 43'de gösterilmiştir. Buna göre, 1995 yılı itibariyle (cari fiyatlarla) en yüksek payın %29,9 ile tarım sektörüne ait olduğu ve bunu %21,3 pay ile ticaret sektörü, %15,4 pay ile ulaştırma ve haberleşme sektörü, %14,0 pay ile devlet hizmetleri, %12,1 pay ile sanayi sektörü ve %7,0 pay ile de inşaat sektörü izlemektedir. 1995–2001 döneminde gayri safi yurtiçi hâsılanın dağılımında bütün sektörlerde değişim olmakla beraber, özellikle tarım ve hizmetler sektöründe yaşanan gelişmeler dikkati çekmektedir.

Tablo 43: Trabzon İli GSYİH'sının Sektörlere Göre Dağılımı

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler				Toplam
			Ticaret	Ulaştırma ve Haberleşme	İnşaat	Devlet Hizmetleri	
1995	23,9	12,1	21,3	15,4	7,0	14,0	64,0
1996	24,1	12,2	20,5	15,6	5,4	15,2	63,7
1997	23,1	13,8	19,1	16,2	5,7	15,6	63,1
1998	20,7	14,2	18,1	16,1	7,1	16,8	65,1
1999	25,2	14,7	15,6	14,5	5,1	18,3	60,1
2000	17,7	14,0	18,2	16,9	6,7	18,8	68,3
2001	16,7	16,3	18,2	18,8	5,3	18,1	67,0

Kaynak: TÜİK

Hizmetler sektöründe ise en önemli gelişme ulaştırma ve haberleşme sektörleri ile devlet hizmetlerinde yaşanmıştır. İncelenen dönemde ulaştırma ve haberleşme sektörünün payı sürekli olarak artış göstermiştir.1995-2001 döneminde Trabzon GSYİH'sı içinde dikkati çeken diğer önemli bir gelişme de devlet hizmetlerinin gayri safi hasıla içindeki payında meydana gelen artıştır. 1995'de GSYİH içinde % 14,0 olan devlet hizmetlerinin payı 2001'de, 2000'deki en yüksek düzeyi olan % 18,8 seviyesine çok yakın bir düzeyde (% 18,1) gerçekleşmiştir.

2001 yılı itibariyle, cari fiyatlara göre hesaplanan Trabzon ili gayri safi yurtiçi hâsılası içinde en yüksek payın % 18,8 ile ulaştırma ve haberleşme sektöründe olduğu ve bunu % 18,2 pay ile ticaret sektörünün, % 16,7 ile tarım ve % 16,3 pay ile de sanayi sektörünün izlediği görülür. Ancak, gayri safi yurtiçi hâsılanın sabit fiyatlar bazında değerlendirilmesi durumunda ise 2001 yılı itibariyle en yüksek payın % 23,8 ile ticaret sektörüne ait olduğu görülürken, bunu % 21,6 pay ile sanayi sektörünün, % 18,3 ile de tarım sektörünün izlediği dikkati çekmektedir. Cari fiyatlar bazında en yüksek paya sahip olan ulaştırma ve haberleşme sektörünün sabit fiyatlar bazında il GSYİH'sı içindeki yeri ise % 16 pay ile dördüncü sırada bulunmaktadır.

1995 yılı itibariyle gayri safi hasıla içinde ilk sırada olan tarım sektörü, 1998-2001 döneminde devamlı olarak üretim kaybı yaşayarak, il gayri safi hasıla içindeki payında da yıllar itibariyle düşüş meydana gelmiştir. Nitekim 1995'de gayri safi hâsıla içinde, % 23,9 olan tarım sektörünün payı, 1999'da en yüksek seviyesi olan % 25,2 düzeyine yükselmiş olmasına rağmen, bu yıldan sonra il tarım sektöründe yaşanan üretim daralmasının sonucunda tarım sektörünün gayri safi hâsıla içindeki payında da önemli düşüşler olmuştur.

1995 yılında gayri safi hâsıla içinde % 12,1'lik bir pay ile sanayi sektörü beşinci sırada yer almaktadır. Cari fiyatlar bazında 2001 yılı itibariyle 294,1 trilyon TL olarak gerçekleşen sanayi sektörü üretimi içinde en yüksek payı % 94,7 (278,4 trilyon TL üretim değeri) ile imalat sanayi alırken, madencilik ve taşocakçılığı sektörünün payı % 0,1, elektrik, gaz ve su sektörünün payı ise % 5,3 olmuştur.

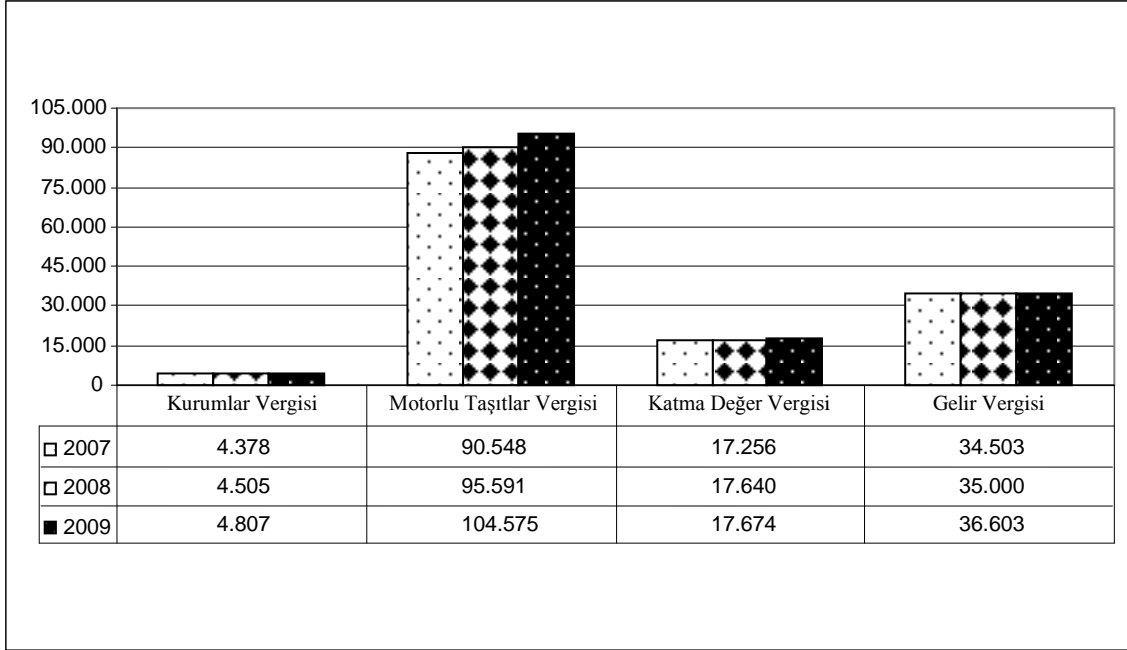
Kişi başına gelir düzeyi açısından Trabzon incelendiğinde 1987 yılı itibariyle 1.137 \$ olarak gerçekleşen kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın 1987–1993 döneminde devamlı olarak artış göstererek 1993’de en yüksek değeri olan 2.312 \$ seviyesine yükseldiği, 1994’te ise TL bazında % 100 oranında artmasına rağmen, ekonomide yaşanan yüksek oranlı devalüasyon neticesinde ABD Doları kurunun önemli oranda artması sonucunda kişi başına düşen gayri safi hasıla düzeyi bir önceki yıla göre % 24 oranında azalış göstererek 1.756 \$ olduğu dikkati çekmektedir. 1995–1998 döneminde ise devamlı artış gösteren kişi başına düşen gayri safi hâsıla 1998’de 2.272 \$ düzeyine yükselmiştir. Ancak, 1999–2001 döneminde ise sürekli azalan kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla 1999’da 2.231 \$’a düşerken, 2000’de 1.927 \$ ve 2001’de ise 1.506 \$ olmuştur.

TÜİK iller bazında GSYİH değerlerini ve bu değer içerisinde sektörlerin paylarını en son 2001 yılında açıklamıştır. 2010 itibari ile GSKD değerleri 2006 yılından başlayarak bölgesel düzeyde yayınlamıştır. TR 90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane) 2006 yılı itibariyle kişi başına GSKD 4882 \$ iken, Türkiye’de 6686 \$ olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında ise Türkiye’de kişi başına GSKD 9384 \$, TR 90’da ise 7059 \$ olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında sektörlerin GSKD içindeki paylarına baktığımızda; tarım sektörünün %14,4, sanayi sektörünün %20,9 ve hizmetler sektörünün ise %64,7 olduğu görülmüştür.

2.9. Diğer Göstergeler

Trabzon’da bulunan vergi mükellefinin vergi türlerine göre sayıları Grafik 17’de verilmiştir. 2007-2009 yıllarında vergi türlerine göre mükellef sayılarında sürekli bir artış olmuştur. 2007 yılında toplam mükellef sayısı 146.685 kişi, 2008 yılında 152.736 kişi ve 2009 yılında ise 163.659 kişiye yükselmiştir.

Grafik 17: Trabzon'da Vergi Türlerine Göre Mükellef Sayıları (Kişi)

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı

2009 yılı Trabzon vergi geliri durumu Tablo 44'de verilmiştir. 2008 yılında vergi gelirleri toplamı; tahakkuk miktarında 744.355.985 TL., tahsilat miktarında 629.457.778 TL. olup tahsilat oranı ise %85'dir. 2009 yılında ise vergi gelirleri toplamı; tahakkuk miktarında 817.831.982 TL., tahsilat miktarında 672.420.528 TL. olup tahsilat oranı da %82'dir.

Tablo 44: Vergi Gelirleri (2009) (TL.)

	Tür	Gelir Vergisi	Kurumlar Vergisi	Katma Değer Vergisi	Motorlu Taşıtlar Vergisi	Diğer Vergiler
Trabzon	Tahakkuk	332.618.126	49.475.979	155.237.281	63.562.886	216.937.710
	Tahsilat	281.485.619	37.367.127	109.348.549	45.201.165	199.018.068
	Oran (%)	85	76	70	71	92

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı

Trabzon ili ihracat miktarları Tablo 45'de gösterilmiştir. Trabzon ilinde ihracatın gelişimi incelendiğinde; ihracatın sürekli olarak arttığı görülmüştür. 2006 yılında 728.710

Bin \$ olan ihracat 2006-2010 döneminde %38,75 oranında artarak 2010 yılında 1.011.085 Bin \$'a yükselmiştir.

Tablo 45: Trabzon İli İhracat Miktarı (2006-2010) (Bin ABD Doları)

	2006	2007	2008	2009	2010
Trabzon	728.710	892.721	910.995	815.832	1.011.085
Türkiye	85.534.676	107.271.750	132.027.196	102.142.613	113.883.219
Trabzon/Türkiye (%)	0,9	0,8	0,7	0,8	0,01

Kaynak: TÜİK

Trabzon'da ihracat yapan firma sayıları Tablo 46'da gösterilmiştir. Yıllar itibariyle gelişimi incelendiğinde, 2006 yılında Trabzon'da 168 olan firma sayısı 2010 yılında %22,62 oranında artarak 206 firmaya yükselmiştir. Türkiye geneli durumu incelendiğinde, 2006 yılında %0,38 olan oranın 2010 yılında ise %0,41'e yükselmiştir.

Tablo 46: Trabzon İlinde Yıllara Göre İhracat Yapan Firma Sayıları (2006-2010)

	2006	2007	2008	2009	2010
Trabzon (1)	168	199	229	198	206
Türkiye (2)	44.159	48.265	48.143	48.588	50.379
(1)/(2) (%)	0,38	0,41	0,47	0,4	0,41

Kaynak: TÜİK

Trabzon ili ithalat miktarları Tablo 47'de verilmiştir. Trabzon'dan yapılan ithalat geçmiş yıllar ile değerlendirildiğinde, 2008 yılında en yüksek düzeye ulaşıldığı görülmüştür. Nitekim 2006 yılında 74.454.000 \$ olan ithalat miktarı, 2008 yılında %53,15 oranında artarak 114.028.000 \$'a yükselmiştir. 2008-2010 dönemi incelendiğinde ise; 2010 yılında -%21,92 oranında azalış göstererek 89.033.000 \$'a düşmüştür.

Tablo 47: Trabzon İli İthalat Miktarı (2006-2010) (Bin ABD Doları)

	2006	2007	2008	2009	2010
Trabzon	74.454	95.284	114.028	81.169	89.033
Türkiye	139.576.174	170.062.715	201.963.574	140.928.421	185.544.332

Kaynak: TÜİK

Trabzon’da yıllara göre ithalat yapan firma sayıları Tablo 48’de verilmiştir. Trabzon’da ithalatçı firma sayılarının yıllar itibariyle gelişimi incelendiğinde, 2006 yılında 124 olan firma sayısının 2010 yılında %21,77 oranında artarak 151 firmaya yükselmiştir.

Tablo 48: Trabzon İlinde Yıllara Göre İthalat Yapan Firma Sayıları (2006-2010)

	2006	2007	2008	2009	2010
Trabzon (1)	124	147	148	161	151
Türkiye (2)	53.765	58.902	57.785	55.101	59.262
(1)/(2) (%)	0,23	0,25	0,26	0,29	0,25

Kaynak: TÜİK

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOSYAL VE EKONOMİK YAPI PROBLEMLERİ VE MUHTEMEL ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

3.1. Sosyal ve Ekonomik Yapı Problemleri

Gelişmiş olsun geliştirmekte olsun hemen hemen tüm ülkeler bölgesel dengesizlik sorunu ile karşı karşıyadırlar. Bölgeler arasındaki bu farklılıklar çok ciddi problemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye’de de yaşanan yapısal sorunların yanında bölgeler arası kalkınma farklılıkları gelmekte olup, bu sorun birçok sosyo-ekonomik sorunun da kaynağını oluşturmaktadır.

Sosyo-ekonomik gelişme farklılıklarından kaynaklanan yoğun göçler, büyük bir nüfus baskısı oluşturarak ülke genelinde tüm mekânsal birimleri etkileyen sorunlara neden olmuştur. Ülke ölçeğinde yoğunlaşan yerleşim sorunları zamanla nitelik değiştirerek iktisadi, toplumsal ve siyasal yapılara nüfuz etmiş ve bölgelerarası uçurum derinleşmiştir. Göç dalgalarıyla büyüyen kentlerde beliren eğitim ve sağlık hizmetleri yetersizlikleri, arsa ve konut ihtiyacı, su, enerji, altyapı ve genel olarak belediye hizmetlerinin yetersizliği, trafik sıkışıklığı, gürültü, çevre kirliliği gibi büyük kent sorunları, kamu yatırım ihtiyacını artırmış, kamu maliyesine ilave bir yük getirmiştir. Bölgelerarası sosyo-ekonomik gelişme farklılıkları sadece geri kalmış bölgeler açısından değil, gelişmiş bölgeler açısından da düzeltilmesi gereken bir sorun olmuştur (Jayet vd. 1996’dan aktaran: Tutar ve Öztürk, 2003: 2).

Bölgelerarası dengesizliğin diğer cephesinde ise, geri kalmış bölgelerin sorunları bulunmaktadır. Durgun ve geri kalmış bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru meydana gelen göçler, bir yandan bu bölgelerde yerel efektif talep hacmini daraltırken, diğer yandan da yerel gelişmenin temel unsurları olan genç işgücü ve sermayenin bölge dışına akmasına

yol açmıştır. Bu durum, az gelişmişlik kısır döngüsü kavramını desteklercesine, zaten geri olan bölgeyi giderek durgunluğa itmiştir. Geri kalmış bölgelerin dinamik faktörlerini emme şeklinde ortaya çıkan göç olgusu ulusal ekonomi açısından ve kaynak kullanımı bakımından olumsuz sonuçlar doğurmuştur (Öztürk, 2001: 68-72).

Yaşanan bu sorunların giderilebilmesi, ekonomik kalkınmada öngörülen hedeflere varılabilmesi ve kaynakların optimal seviyede değerlendirilerek kalkınma süreci içerisinde yer alabilmesi, bir çok koşulun birlikte gerçekleşmesine bağlıdır. Ekonomide makro ve mikro seviyede analizlere yer verilirken, ekonomik faaliyetlerin yer alacağı mekânın da göz önünde tutulması zorunlu olmaktadır. Mekân unsurunun göz önünde tutulması ve kalkınmaya kaynak vazifesi görecekt faktörlerin sağlayacağı gelirin maksimize edilmesinde, ülkedeki bölgesel farklılıkların çeşitli açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir. En yüksek geliri elde etmek için yatırımların hangi sektörlere öncelik verilerek yapılacağı, hangi bölgelerde gerçekleştirileceği bu açıdan büyük önem teşkil etmektedir (Tutar ve Öztürk, 2003: 2).

Bölgesel dengesizlikleri azaltmaya yönelik oluşturulan projelerin ve uygulanan paket programlarının bugüne kadar istenen hedefleri gerçekleştirmede başarısız olduğu, bölgesel dengesizliklerin varlığını sürdürdüğü ve geçen her gün giderek ağırlaşan bir sosyal yaraya dönüştüğü de bilinmektedir. Türkiye ekonomisinde bölgeler arası dengesizlikler sürekli bir sorun olarak varlığını sürdürmüştür. Marmara bölgesi ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı en önemli merkez konumunda bulunmaktadır. Trabzon ilini de kapsayan Doğu Karadeniz Bölgesi ise Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinden biri durumundadır.

Trabzon ili coğrafi yapısı nedeni ile engebeli ve dağınık bir kırsal yerleşim düzenine sahiptir. İl nüfusunun büyük bir kısmı tarımsal kesimden geçimini sağlamaktadır. Arazinin küçük, parçalı ve engebeli olması tarımsal verimin düşük olmasına neden olmaktadır. İlin doğal yapısı ve iklimi de çeşitli tarım ürünlerinin yetiştirilmesine imkân vermemektedir. İlin dağlık ve engebeli yapısı nedeni ile dağınık yerleşim birimlerinde yaşayan halk esas itibariyle Türkiye gelir düzeyinin altında yer almaktadır. Trabzon ilinin yıllardır var olan kronik sorunları, işsizlik ve buna bağlı olarak halkın sürekli olarak büyük şehirlere göç etmesi, fert başına düşen gelirin düşük olması, tek sektöre ve az sayıda ürüne

bağlı olması gibi sorunlardır. Trabzon ilinde sanayileşme yeterince gelişmemiştir. Doğal zenginliklerin fazla olmaması, pazarlara olan uzaklık, nitelikli işgücünün olmayışı, altyapı yatırımlarının yetersiz oluşu, ulaştırma maliyetinin yüksek olması, gelir düzeyine bağlı olarak iç talebin istenilen düzeyde olmaması, özel sektörün sanayiye yatırım yapmasına engel olmaktadır.

Bu bölümün öncelikli amacı Trabzon ilinde yaşanan sosyal ve ekonomik problemlerin başında nelerin geldiğinin ortaya koyulmasıdır. İkinci amacı ise hangi çözüm yollarına başvurulması gerektiğinin analiz edilmesidir. Ayrıca, kırsal alanda yaşam koşullarını iyileştirilebilecek, ilde kalkınmanın temel unsurunu teşkil eden, ilin yapısına uygun sanayinin gelişmesi ve tarımsal yapı ve üretimin rasyonelleştirilmesi ile zaman ve kaynak israfı olmadan ilin sosyo-ekonomik açıdan nasıl geliştirileceği üzerinde durulacaktır.

3.2. Kalkınmanın Önündeki Engeller

Kalkınma; toplumsal yapının değişkenlerinin, siyasal otorite tarafından belli politikalarla etkilenecek geliştirilmesi çabası demektir. Bu nedenle kalkınma, ekonomik ve sosyal bilimlerde kullanılan bir terim olarak siyasi bir içeriğe sahiptir. Kişi başına düşen milli gelirin artmasının yanı sıra genel olarak üretim faktörlerinin etkinliklerinin ve miktarlarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapısal değişiklikler kalkınma kavramının kapsamına girmektedir (Bildirir, 2005:7).

Bölgesel kalkınma kavramı, az gelişmiş bölgeler açısından büyümenin yanı sıra, nitel ve nicel yönden yapısal değişimleri içeren geniş bir kavramdır. Bu kavram, günümüzde nüfus, tarımsal yapı, sanayi yapısı, gelir dağılımı, mali piyasalar, ulaşım ve haberleşme olanakları, sağlık ve eğitim hizmetlerinde etkinlik ve yaygınlık düzeylerindeki farklılıkları ifade eden bölgesel dengesizlik temelinde ele alınmakta ve geri kalmış bölgelerin çeşitli biçimlerde geliştirilmesi amacını ifade etmektedir. Dolayısıyla bölgesel kalkınma ile amaçlanan, yalnızca az gelişmiş bölgelerde ekonomik büyümenin sağlanması değil, ekonomik ve sosyal anlamda refah düzeyinin, gelişmiş bölge düzeyine yaklaştırılması yoluyla bölgesel dengesizliklerin giderilmesidir (Bozdoğan, 2006: 25).

Günümüzde bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de bölgesel farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar teknolojinin, sermayenin, yatırımların ve bilgi yapısının dengesiz dağılımından kaynaklanmaktadır. Trabzon ilinin gelişmesini engelleyen faktörlerin başında ise daha çok bölgesel pazarın küçüklüğü, işlenecek tarım ürünleri arzının sınırlı olması, sanayi tabanının gelişmemiş olması ve sosyo-kültürel farklılıklar gelmektedir.

3.2.1. İşlenecek Tarım Ürünleri Arzının Sınırlı Olması

Trabzon ilinde tarımın iki ürüne (fındık, çay) aşırı bağımlılığı tarıma dayalı sanayilerin gelişimini sınırlamaktadır. Trabzon ilinde yoğun olarak fındık yetiştiriciliği yapılmaktadır. Fındık gerek işlenmiş olarak, gerekse kabuklu olarak iç ve dış ticarete Trabzon’un en önemli ürününü oluşturmaktadır. Çay ve fındık işleme sanayileriyle bunlara girdi sağlayan sanayiler arasındaki ilişkiler çok sınırlıdır. Üretim genelde el araçlarıyla yapılmaktadır. Bu nedenle Trabzon ilinde tarım makineleri sektörü gelişmemiştir. İş gücü verimliliğinin çok düşük olduğu imalat sektöründe ise en çok işlenen ürünlerde bunlar olmaktadır. Bunun yanında il toprak yapısının elverişsiz durumda olması fındıktan elde edilen verimi de olumsuz etkilemektedir.

Fındık işlemeyi dış pazarın talebi sınırlamaktadır. Fındık ihracatının büyük bir bölümü iç fındık olarak yapılmaktadır. İhraç edilen iç fındığın önemli bir kısmı bütün fındık olarak çikolata üretiminde kullanılmaktadır. Fındık ihracatının çok küçük bir bölümü ise kavrulmuş fındık, fındık püresi ya da diğer işlenmiş ürünler olarak yapılmaktadır.

Diğer fındık ürünlerinin işlenmesi bu tip işlemenin karlılığından ziyade bazı özel etmenler tarafından yönlendirilmektedir. Bunlardan ilki, arz yönetimi konusundaki hükümet politikasıdır. Türkiye dünyadaki en büyük fındık ihracatçısıdır ve piyasaya sürdüğü arzı sınırlayarak dünya fiyatlarını belirlemektedir. Bu strateji çerçevesinde ürünün bir kısmını piyasadan çekmekte ya da tüketimi başka şekillerde teşvik etmektedir (DOKAP, 2000:142).

Doğu Karadeniz Bölgesi, hem toprak bakımından, hem de iklim bakımından çay bitkisi için çok elverişlidir. Çay bahçelerinde, zirai mücadele gerektiren zararlılar bulunmadığından herhangi bir tarımsal ilaç kullanılmamaktadır. Bu sebeple Türk çayında herhangi bir zirai ilaç kalıntısı bulunmamakta ve dünyadaki en tabii çay konumunda bulunmaktadır.

Kaliteli kuru çay üretebilmek için özellikle hammaddeyi oluşturan çay bitkisinin kalitesini iyileştiren tedbirlerin alınması gerekmektedir. Kaliteyi artırıcı tedbirlerin en önemlisi budama işlemidir. Budama artıklarının çay ocakları arasında toprak üzerine bırakılması, kış boyunca çürüyerek toprağa karışmasının sağlanması, toprakların organik madde ihtiyacını karşılamakta, ahır gübresine eşdeğer fayda sağlamaktadır. Böylece tabii gübre ve budanmış çay yaprakları sayesinde toprağın beslenmesi de sağlanmaktadır.

3.2.2. Bölgesel Pazarın Küçüklüğü

Trabzon'da iç ticaret, mevcut ekonomik potansiyeli ile ticari hayatın daima canlı kalmasına ve tarihten bugüne gerek tarımsal üretiminin, gerekse imalat sanayinin canlı bir pazarı olmuştur. Bugün, imalat sanayindeki ve tarımsal üretimdeki artış Trabzon'un ticari hayatını olumlu yönde etkilemiştir. İlde, el sanatları oldukça gelişmiş durumdadır. Büyük yatırım ve sermaye gerektirmeden yapılan el sanatlarına yönelik ürünlerin pazarlanması, ticari hayata canlılık kazandırmakla birlikte bu sanatların gelişimine de katkıda bulunmaktadır. Trabzon'da piyasanın/pazarın hareketlenmesine etki eden faktörlerin başında devlet destekleme alımına konu olan yaş çay, fındık alımlarının başlaması gelmektedir.

Dış ticaret; bağımsız ülkeler arasında gerçekleştirilen mal, hizmet, sermaye ve fikri mülkiyet hakları ticaretinin tümüdür. Dış ticaret, ülkede ödemeler dengesi açıklarına, dış borçların aşırı büyümesine ve kronikleşmesine, dolayısıyla döviz kurunda aşırı dalgalanmalara ve bu dalgalanmaların ülke içinde yarattığı krizlere neden olabilir. Bu nedenle dış ticaret iyi yönetilmelidir. Zor bir uzmanlık alanı olan dış ticaret, iyi yönetilmediğinde ülkeler için yıkıcı sonuçlar da doğurabilmektedir (Gültekin ve Savcı, 2008: 2).

TÜİK verilerine göre; Trabzon'un dış ticaretteki gelişmesine baktığımızda ise 2008 yılında ihracat 911 milyon \$, 2009 yılında ise 816 milyon \$ düşmüştür. 2008 yılında ithalat 114 milyon \$ iken 2009 yılında 81 milyon \$'a düşmüştür. Çalışanların dış ticaret konusunda yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmamaları nedeniyle yurtdışı pazarlarda devamlılık sağlayamamış ve pazarlama yönetiminde yapılan hatalar sonucunda ise pazar kaybına uğramalarına neden olmuştur.

3.2.3. Sanayi Tabanının Sınırlı Olması

Trabzon ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayalıdır. Sanayileşme ise henüz istenilen düzeyde değildir. İlde çoğunlukla orta ve küçük ölçekli sanayi işletmeleri bulunmaktadır. İlde, sanayi tabanının zayıf olması başlı başına en önemli engeldir. Bir araya toplanmış sanayi tesislerinin olmaması, bilgi alış verişini engellemekte, dolayısıyla yeniliklerin keşfedilip yayılmasını ve dolayısıyla bir sanayi atmosferinin yaratılmasının önünü kesmektedir. Bu durum, aynı zamanda, bölgedeki girişimcilerin, ortak kullanılabilecek üretim araçlarını sunan işletmelerin ortaya çıkmasını ve hammadde değiş tokuşu gibi olanaklardan faydalanmalarına da imkân vermemektedir. Büyük çaplı siparişlerin paylaşılması için birlikler kurulabilir. Yeterince büyük bir pazar oluşması halinde, ortak hizmet birimlerinin oluşturulması da mümkündür.

Teknoloji konularında birçok sektörde yeterlilik söz konusu olmasına rağmen bazı sektörlerde ise yetersizlikler görülmektedir. Gıda, tekstil, basım ve ambalaj ile orman ürünleri sektörlerinde Trabzon, belirli bir teknolojik düzeye erişmiş durumdadır. Özellikle, sac ve ahşap gemi yapımında teknolojik anlamda çok ciddi eksiklikler görülmekte ve bu açığın giderilmesi halinde dünya pazarlarında söz sahibi ülke konumuna gelinebileceği göz ardı edilmemelidir.

Sermaye birikiminin, küçük işletmeler tesis etmek açısından yeterli olduğu söylenebilir. Fakat bu tür yatırımlar, ilin özelliğinden kaynaklanan bir yönelişle genellikle çay ve süt mamullerine yönelik tesisler olarak ortaya çıktığından kaynak israfına sebep olmaktadır. Orta ve büyük işletmeler tesis etmek açısından ele alındığında sermaye birikiminin yetersizliği ortadadır. Sermayenin büyük illerimize transferi veya gayrimenkule dönüştürülmesi ise bir başka olumsuzluk olarak dikkat çekmektedir

Kurulu tesisleri tam kapasitede hayata geçirebilecek miktarlarda hammadde temininde kısmen yetersizlikler görülmektedir. Özellikle, su ürünlerini işlemeye yönelik olarak kurulan tesisler ile tekstil sektöründe hammadde temininde zaman zaman darboğazlarla karşılaşmaktadır.

3.2.4. Sanayileşmenin Önündeki Sosyo-Kültürel Engeller

Türkiye’de sanayi yatırımları konusunda genel bir isteksizlik göze çarpar. Trabzon ilini bu gerçeğin dışında tutmak mümkün değildir. Kârların düşük seviyede kalması ve elde edilen kazancın yetersiz olmasının bir yansıması olarak karşımıza finansman sorunu çıkmaktadır. Bu sorun, şirketlerin koruması gereken işletme sermayesinin nominal değerini artıran yüksek enflasyonla daha da artmaktadır.

Bir başka sorun ise girişimcilik yeteneğinin eksik olmasıdır. Potansiyel girişimciler, herhangi bir işe yatırım yapmaya karar vermeden önce, yapacakları işin riskini değerlendirmek durumundadırlar. Bunun için para piyasalarındaki risk taşımayan diğer yatırımlarla karşılaştırma yaparlar. Bu noktada, girişimciler genellikle işin gereksinimlerini değerlendirecek kişisel yetenek ve perspektiften yoksundurlar. Pazarlamayla ilgili bilgilere ulaşmak oldukça zordur. Mali ve idari danışmanlık hizmetleriyse yetersiz ve pahalıdır. Sonuç olarak, potansiyel yatırımcılar genellikle imalat konusuna yatırım yapmaktan vazgeçerler.

Küçük girişimler, güçlerini birleştirmek için, zaman zaman ortaklıklar kurmaktadır. Ancak, izlenmesi gereken yolla ilgili karar aşamasına gelindiği zaman, çoğunlukla idari kabiliyet ve vizyondan yoksun ortaklar, iş ortamını ve alternatiflerin sonuçlarını nesnel biçimde değerlendiremezler. Farklı görüşlerin ortaya çıkmasıyla kişisel çatışmalar yaşanmakta ve sonuçta ortak iş potansiyeli bölünerek ortaya küçük bireysel şirketler çıkmaktadır. Başarıyla yönetilen aile şirketlerinde de babanın ölümünden sonra benzer bir durum yaşanmakta ve şirket parçalanmaktadır. Temelde idari kapasite ve ekonomik sezgi eksikliğinden kaynaklanan bu durum, iş kültüründe var olan bireyciliğin artmasına da neden olmaktadır (DOKAP, 2000: 144).

3.2.5. Muhtemel Çözüm Önerileri

1. Ülke genelinde insan gücü ve doğal kaynakların kalkınma hedefleri doğrultusunda bir araya getirilmesi, toplumun tüm kesimlerinin hizmetine sunulması ve mekânsal dengelerin kurularak refahın ülke genelinde dengeli dağılımının sağlanması tüm ülkelerde kamu, özel kesim ve sivil toplumun ortak hedefi olmaktadır.
2. Bu yaklaşım çerçevesinde, ülkemizde mevcut bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, bölgesel ve mekânsal nitelikleri de dikkate alan yatırım politikalarının tespit edilerek rasyonel ve etkin kaynak kullanımının sağlanması ve kalkınmanın yurt genelinde dengeli şekilde gerçekleştirilmesi için bölgesel gelişme politikalarına özel bir önem verilmektedir.
3. Yatırım teşvikleri, kalkınmada öncelikli yöre (KÖY) politikaları, AB ve Türkiye ortak finansmanı ile desteklenen bölgesel kalkınma hibe programları, organize sanayi bölgeleri (OSB) ve küçük sanayi siteleri (KSS) yapımı, KÖYDES, BELDES programları ve kırsal kalkınma projeleri gibi çeşitli politika ve kalkınma araçları da bölgesel gelişme planlarının yanı sıra başvurulan diğer önemli uygulamalar olmuştur.
4. Bugüne kadar üretim gerçekleştirilmeksizin sadece mal satmak şeklinde istifade edilen serbest bölgenin üretime yönelik olarak planlanması ve ilk elden ticaretin gerçekleştirilmesi yönünde adımların atılması gerekmektedir. Yapılacak sanayi yatırımlarıyla artacak olan elektrik enerjisi tüketiminin önümüzdeki yıllara ait projeksiyonları yapılarak, başlatılan elektrik enerjisi yatırımlarının proje planı dâhilinde tamamlanabilmesi yönünde tedbirler alınmalıdır.
5. Trabzon ilinde hâkim olan az gelişmişlik, zaman içerisinde ortaya çıkan ve birbirlerinin olumsuz etkilerini daha da şiddetlendiren bir kısır döngüden oluşmaktadır. Bu kronik sorunlar birbirine bağlı olmaktadır. Bu nedenle, sorunları tek tek çözmeye çalışarak kısır döngünün dışına çıkmak imkânsız olmaktadır. Sorunlar, iyi organize edilmiş ve birbirini tamamlayan bir dizi destek programıyla ortadan kaldırılmaya çalışılmalı ve bu programlar sorunların temelinde yatan nedenler üzerinde yoğunlaşmalıdır.
6. Tarım alanında fındık ve çaya alternatif ürünler yetiştirme açısından çalışmaların yapılması gereklidir. Fındık, çay, mısır ve patates gibi geleneksel

ürünlerin yanı sıra, tarımsal birçok yeni ürünün üretimine de başlanması gerekmektedir. Deneme üretiminden olumlu neticeleri alınan alternatif ürünlerin üretimi çeşitli yollardan teşvik edilmelidir. Talebin üzerinde üretimi gerçekleştirilen fındıkta yeni pazar arayışlarına gidilmeli ve özellikle uluslararası düzeydeki toplantılarda katılımcılara ürün tanıtımını yapacak sponsor veya ajan firmalarla irtibatlar sağlanmalıdır. Yöresel kaynakların değerlendirilmesi açısından, birim alandan daha fazla ve birden çok ürün alınmasına imkân veren ve tarımdan elde edilen gelirin artmasını sağlayan seracılık yatırımlarına ağırlık verilmesi gereklidir.

7. Sahip olduğu doğal kaynakların sonucunda yapılan yatırımlar ve girişimlerin yarattığı yapay dinamikler çerçevesinde il ekonomisinin Türkiye ekonomisi içindeki ağırlığı ve önemi giderek artmıştır. Ancak, il ekonomisinin geçmişte gösterdiği performansı geleceğe de taşıyabilmek için mutlaka yeni dinamiklere, yeni yaklaşımlara ve açılımlara ihtiyaç bulunmaktadır. Mevcut KSS'ler eğitim imkânları açısından güçlendirilerek, küçük sanayici ve esnafın ihtiyacı olan nitelikli işgücü kısa yoldan yetiştirilmelidir. Her türlü teknik ve teknolojiyen yoksun bulunan Ahşap ve Saç Tekne yapımcılarına sahip çıkılmalıdır.
8. Son olarak, doğal engelleri ortadan kaldırmak için herhangi bir şey yapılamaz, ancak bunların olumsuz etkilerini azaltmak için bazı önlemler alınabilir.

3.3. Tarım Sektörünün Gelişmesini Engelleyen Unsurlar

İnsanların yaşadığı her çağda ve her toplulukta tarım sektörünün hayati önem arz ettiği ve ekonominin temel taşıını oluşturduğu öngörülmüştür. Tarım sektörü ekonomik, sosyal, politik ve teknik yönleriyle diğer sektörlerden farklı özellikleri olan ve vazgeçilmez öneme sahip bir sektördür. Tarım ürünlerinin temel ihtiyaç maddeleri oluşu, bu ürünlere stratejik bir önem kazandırmıştır.

Gelişen bir ekonominin en önemli bileşenlerinden birini tarım sektörü oluşturmaktadır. Gelişen ülkelerin deneyimleri göstermiştir ki, iktisadi kalkınma ilerledikçe tarımın toplam istihdamdaki yüksek payı giderek azalmakta, sanayi ve hizmet sektörünün ise artmaktadır. Bunun nedeni, iktisadi kalkınma ile artan iş bölümü sonucunda

tarımın, kimi fonksiyonlarını diğer ekonomik kesimlere bırakmasıdır (Han ve Kaya, 2006: 15).

Tarım sektörünün ekonomideki önemi, bu sektörden yerine getirmesi beklenen işlevlerinden kaynaklanmaktadır. Bu işlevlerin başında, toplumun gıda ihtiyacını karşılaması yer almaktadır. Buna ek olarak sektörün, tarım dışı sektörlerle hammadde üretme, sağlıklı işgücü sağlama ve kalkınmanın finansmanını sağlama gibi işlevleri de bulunmaktadır (Bayraç ve Yenilmez, 2005: 3).

Sanayileşmiş ülkelerde tarımın ekonomik kalkınmaya katkıları artık azalmıştır. Fakat gelişmekte olan ülkelerde tarımın katkıları olmaksızın iktisadi ve sosyal kalkınmanın gerçekleşmesi çok zordur. Bu bakımdan Tarım sektörü ekonomik, sosyal, politik ve teknik yönleriyle diğer sektörlerden farklı olan ve vazgeçilmez öneme sahip bir sektördür (Şahin, 2002: 271).

Türkiye gibi sanayileşme yolunda olan, fakat tarımın ekonomide önemli bir yer tuttuğu ülkelerde bu sektöre önemli görevler düşmektedir. Nüfusun giderek artan beslenme ihtiyacının dışa bağımlı olmaksızın karşılanabilmesi, üretimde katma değer yaratılarak ihracat yoluyla döviz ve sermaye birikimi sağlanması, gıda sanayinin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin karşılanması, büyük oranda istihdam yaratması, GSMH içindeki payı tarımın ülke ekonomisinde ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, uygulanan tarım politikaları, fiziksel ve kurumsal altyapıdaki eksiklikler, pazarlama imkânlarındaki yetersizlikler, tarımsal nüfusla toprak arasındaki dengesiz dağılım ve toprakların parçalanarak tarım işletmelerinin zamanla küçülmesi kaynakların optimal kullanımını engelleyerek üretim ve verimde azalmaya, böylece tarım kesiminin refah düzeyinin düşmesine neden olmaktadır (Aksakal, 2009: 76).

Trabzon ilinde tarım arazisinin, il topraklarının küçük bir bölümünü kaplaması ve engebeli bir konumda olması, ürün çeşitliliğini ve tarımsal üretimi olumsuz etkilemektedir. İldeki tarım arazilerinin küçük parçalara bölünmüş olması, tarım alanlarının ekonomik olarak kullanılmasını olumsuz etkilemekte, verim düzeyinin düşük kalmasını sağlamaktadır. İlde organize sanayi bölgesi bulunmasına rağmen, yapılan sanayi yatırımlarının buralara çekilememesi il tarım alanlarının miktar olarak azalmasına ve

tarımsal üretim artışını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca bitkisel ve hayvansal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik altyapının yetersiz olması bu ürünlerden sağlanan katma değer düşük kalmasına neden olmaktadır (TKB, 2005: 196). Ayrıca tarım ürünlerinin sınırlı olması, altyapı desteğinin yetersiz olması, devlet sektörüne aşırı bağımlılık gibi olumsuz faktörleri de yer almaktadır.

3.3.1. Tarım Ürünlerinin Sınırlı Olması

Trabzon ilinin iklimi ve coğrafi özellikleri, Trabzon'da çeşitli doğal zenginliklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tarım faaliyetleri ve biyolojik çeşitlilik açısından zengin ve değerli orman kaynakları, bu doğal yapının bir sonucudur. Ancak Trabzon ilinin kıyı bölgesinin hemen gerisinde uzanan dik ve yüksek dağ sıraları, ovalık alanları kısıtlayarak, hem günlük yaşantıyı hem de kalkınma faaliyetlerini zor ve maliyeti yüksek hale getirmektedir. Yüksekliğe bağlı olarak sıcaklık değerlerinde görülen değişimler ise yetiştirilen ürünlerin çeşitliliğini etkilemiştir. Trabzon ili kıyı bölgelerinde uygun arazilerin kısıtlı olması, tarım üretiminin geliştirilmesini engellemektedir. Bundan dolayı ilin tarımı her ürüne elverişli olmayıp, belli başlı birkaç ürün üzerine yoğunlaşmıştır. Öne çıkan ürünlerde sırasıyla fındık ve çay olup buna hayvansal ve su ürünlerini de ilave etmek mümkündür. Fındığın ana ürün oluşunda iklim ve coğrafi yapının sınırlılığı yanında dış pazarda ticari ürün oluşu da etkili olmaktadır.

Trabzon ilinde, köylerdeki nüfusun çoğunluğu yaşlı kesimden oluşmaktadır. Bunun nedeni ise genç nüfusun şehir merkezlerine göç etmesinden kaynaklanmaktadır. Yetersiz işgücü nedeniyle bu köylerde tarımsal faaliyetler ve özellikle de hayvancılık faaliyetlerinden vazgeçilmektedir. Ayrıca ilde kırsal kesimlerde yaşam koşullarının ağır oluşu, işsizlik, eğitim ve sağlık problemleri nedeniyle yaşanan mevsimsel göçler tarımsal faaliyetleri olumsuz yönde etkileyerek verimi önemli ölçüde düşürmektedir.

İldeki toprak düzeni belirsiz ve kurumsallaşamamıştır. Bunun nedenleri teknik eleman ve donanım eksikliği nedeniyle kadastro işlemlerinin gecikmesi ve coğrafi şartların ağır olmasıdır. Bu doğa koşulları da saha çalışmalarını güçleştirmektedir. Toprak tasarrufunun düzene oturtulamamış olması tarım faaliyetlerinin etkinliğini azaltmaktadır. Çiftçiler, orman sınırlarının kesinleştirilmemiş olmasından faydalanarak tarım alanlarını

genişletmek ve orman kaynaklarından yararlanmak için bu alanları işgal ederler. Ayrıca etkin bir üretim sistemin geliştirilebilmesi için, mümkün olan yerlerde araziler birleştirilerek aletli tarıma geçilmelidir.

Pazarlama olanakları, bu konudaki faaliyetlerinin düzenli yapılamaması ve girişimci yaklaşımın eksikliği nedeniyle kısıtlıdır.

3.3.2. Altyapı Desteğinin Yetersiz Olması

İlde hem fiziki altyapı hem de üretici destek hizmetleri yetersizdir. İlde tarımsal girdi kullanımında çiftçilerin yeterli bilgiye sahip olmamaları ekonomik açıdan önemli kayıplara sebep olmaktadır. Çiftçilere yeni teknolojileri ulaştırma konusunda çalışanların sayısı son derece az, geliştirme ve araştırma faaliyetleri arasındaki iletişimse yetersizdir. Özellikle gübreleme ve ilaçlama konusunda süre gelen alışkanlıklardan vazgeçilememesi ürüne göre ilaç ve gübre çeşitleri ve uygun dozlarının zamanında ve tekniğine uygun olarak kullanımını engellemektedir. Ayrıca Trabzon iline özel firmalar tarafından getirilen ilaç, tohum, fide ve fidanların çiftçiye ulaşımında etkin bir kontrol mekanizmasına tabi tutulmamaları; yöre ekolojik şartlarına uygun olmayan çeşitlerin girmesi, ilaç ve tohumlarda kullanım sürelerinin aşılması ile hastalık ve zararlıların ile girmesi gibi problemleri meydana getirmiştir.

Bunun ötesinde ulaşım sorunları, sağlanan yardımın uzaktaki köylere ulaşmasını engellemektedir. Tüm bunlara ek olarak, mevcut ürün deseni ve üretim sistemlerine olan bağımlılık, AR-GE faaliyetlerini büyük ölçüde kısıtlamaktadır.

Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla sağlanan kredi olanakları tatmin edici olmasına rağmen, çiftçilerin bunlardan yararlanması güçtür. Bunun nedeni tarım ürünlerinden elde edilmesi beklenen kârın, kredilerin faiz oranlarını karşılamaya yetmemesidir (DOKAP, 2000: 77).

3.3.3. Bitkisel Üretim Problemleri

İlin coğrafi yapısı, ilde makineli tarımı engellemekte olup hemen hemen bütün tarımsal faaliyetler elle yapılmaktadır. Bu da üretimde maliyetleri yükseltmektedir. İlde tarım arazilerinin büyük bir kısmı arazi yapısı ve iklim faktörlerinin olumsuzluğundan dolayı tarım işletmelerini çok yıllık bitki üretimine zorlamıştır. Bu ürünlerin başında fındık ve çay gelmektedir.

İlde verasetten dolayı arazilerin küçük parçalara bölünmesi fındık işletmelerini de olumsuz etkilediğinden ekonomik işletme büyüklüğüne sahip fındık işletme sayısını oldukça düşürmüştür. Bunun neticesinde şehir merkezlerine göç eden nüfus fındık arazileri ile yeterince ilgilenememektedirler. Bu da verimi ve kaliteyi düşürürken bazen de ekonomik getirisini düşürmektedir.

İlde fındık bahçelerinin verimliliğinin düşük düzeyde olmasının yanında, ocak dikim sistemine göre yapılan yetiştiricilikte ocakların çok sık dikilmiş olması, fındık bahçesinde, ikiden fazla çeşidin olması fındık bahçelerinin önemli bir kısmının ekonomik verim ömrünü tamamlamış olması, girdinin yeterli miktarda, zamanında ve tekniğine uygun kullanılmaması, hasat işleminin daldan yapılması, taşıma, harmanlama, kurutma ve çuvallama gibi faaliyetlerde yeterli alt yapı ve bilginin olmaması ve üreticiler arasında örgütlenme aktivitesinin zayıf oluşu nedeniyle pazarlamada problemler yaşanmaktadır.

İlde çay tarımı ile uğraşan işletmelerin büyük kısmı ekonomik olmayan çay bahçelerine sahiptir. Bunun yanında çay tarımında bir sürgün dönemindeki hasat işleminin uzun döneme yayılması nedeni ile çayın kalitesini düşürmesi, tohumla yetiştiriciliğin devam etmesi nedeniyle çay bahçelerinin çok çeşitten oluşması, çay bahçelerine girdinin zamanında bilinçli ve tekniğine uygun yapılmaması plansız işletmecilik nedeniyle hasat edilen yaş çay yapraklarının işlemeye verilmeden önce bozulması, yaş çay bedellerinin zamanında ödenmemesi ve bazı özel sektör firmalarında yaş çay bedellerinin para yerine kuru çay olarak ödenmesi gibi problemler yaşanmaktadır.

3.3.4. Muhtemel Çözüm Önerileri

1. Trabzon'da tarım alanlarının büyük bir bölümü meyve ve diğer uzun ömürlü bitkiler tarımında kullanılmaktadır. Tarla ile sebze ve çiçek bahçeleri tarımında kullanılan alanlar ise, meyve tarım alanlarına göre daha küçüktür. Bu nedenle ürün çeşitliliği, toprak uygunluğu ve pazarlama olanakları göz önünde bulundurularak, rekabet amacıyla desteklenmelidir. Kıyı bölgelerinde kivi, sebze gibi, ekonomik değeri yüksek ürünler yetiştirilebilir. İç kesimlerdeyse sulu tarım olanaklarının gelişmesiyle ürün yetiştirmede yeni sistemler devreye sokulabilir.
2. Tarıma uygun toprağın kısıtlı olduğu göz önünde tutulursa, kıyı bölgelerinde yoğun tarım yapılması gerektiği görülür. Yöresel kaynakların değerlendirilmesi açısından, birim alandan daha fazla ve birden çok ürün alınmasına imkân veren ve tarımdan elde edilen gelirin artmasını sağlayan seracılık yatırımlarına ağırlık verilmesi gereklidir. Tarımda üretimin artırılması, artan nüfusun beslenme problemlerinin çözülmesi yanında, kırsal kesimdeki göçlerin durdurularak buralarda yaşayan insanların ekonomik düzeylerinin yükseltilmesini sağlamak amacıyla seracılık yatırımları yanında meyve ve sebze yetiştiriciliğine de önem verilmesi gerekmektedir.
3. Tarım sektöründe önerilen yatırımların ciddi anlamlarda gerçekleştirilmesi sonucunda, iç piyasa ile ihracata yönelik; kurutulmuş sebze ve meyve üretim tesisi, dondurulmuş sebze ve meyve üretim tesisi, meyve ve sebze konserveleri üretim tesisi ve reçel üretim tesislerine yatırım yapılabileceği söylenebilir.
4. Ayrıca satış ve pazarlama kooperatifleri çerçevesinde örgütlenme, çiftçileri daha etkin pazarlama kanallarıyla tanıştıracaktır. Çiftçilerin iş planlaması ve finans yönetimi konularında eğitilmeleri gerekmektedir. Bu eğitimler doğrultusunda, çiftçilerde girişimcilik dürtüsünün geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca AR-GE faaliyetlerinin de artırılması yararlı görülmektedir.

3.4. Ticaret Sektörünün Gelişmesini Engelleyen Faktörler

Ticaret sektörü, bir ekonomi için mutlak suretle gerekli olan ve ekonomik kalkınmaya olumlu etkide bulunan bir sektördür. Bu yüzden ticaret sektörünün etkin çalışması büyük önem taşımaktadır. Ticaret sektörünün en önemli fonksiyonlarından biri, üretim ile tüketim arasında bir köprü vazifesi görmesidir. Diğer taraftan ticaret sektörünün kullandığı araçlar, aynı zamanda, toplum refahının artmasına yol açan araçlarda olduğu için, bu sektör ekonominin en önemli sektörlerinden birisi olarak kabul edilmektedir.

Öte yandan, ticaret sektörü, sadece üretim sektörü tarafından üretilen mallar ile hizmet sektörü tarafından üretilen hizmetlerin tüketicilere arz edildiği bir sektör değil, aynı zamanda oluşturduğu katma değer ve sermaye birikimi yoluyla yeni yatırımlar için de kaynak oluşturan bir sektördür. Bu sebeple gelişmiş bir ticaret sektörü ile oluşturulan katma değer, sanayileşmenin de yürütücü gücü olmaktadır (Ateş ve Ayyıldız, 2002).

Trabzon ekonomisi içinde ticari faaliyetlerin yeri oldukça önemli olmaktadır. Trabzon ilinin kalkınmasında ticaret ve hizmet sektörleri her zaman önemli bir rol oynamaktadır. Trabzon kenti tarihi İpek Yolu üzerinde yer alan başlıca merkezlerden olmasının yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu döneminde de bölgesel idari merkez olarak hizmet vermiş, tüm Karadeniz Havzası için önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Trabzon ilinde ticaret genel olarak il merkezinde yoğunlaşmaktadır (DOKAP, 2000: 244).

Ticarette piyasa hareketlenmesine etki eden faktörlerin başında devlet destekleme alımına konu olan yaş çay ve fındık gelmektedir. Fındık gerek işlenmiş olarak, gerekse kabuklu olarak iç ve dış ticarete Trabzon'un en önemli ürününü oluşturmaktadır. 2010 yılında Trabzon'dan 554.969.489 kilo (935.880.510 \$) bitkisel ürünler (fındık ve mamulleri tütün, süs bitkileri ve mamulleri, zeytin ve zeytinyağı, kuru ve meyve ve mamulleri, meyve sebze mamulleri, yaş meyve ve sebze, hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri), 142.524.530 kg. (67.008.899 \$) sanayi ürünleri (tekstil ve hammaddeleri, deri ve deri mamulleri, halı, kimyevi maddeler ve mamulleri, hazır giyim ve konfeksiyon, otomotiv endüstrisi, gemi ve yat, elektrik- elektronik, bilişim, makine ve aksamları, demir ve demir dışı metaller, demir-çelik ürünleri, çimento ve toprak ürünleri, değerli maden ve mücevherat, diğer sanayi ürünleri), 41.254.637 kg.(6.779.910 \$) madencilik ürünleri

(maden ve metaller) olmak üzere 728.748.655 kg. (1.009.669.319 \$) ihracat yapılmıştır. 2010 yılında borsada 1 milyar 20 milyon 929 bin TL.'lik çeşitli ürünler işlem görmüştür. 2009 yılı işlem hacmi bir önceki yıla göre % 6 oranında artış göstermiştir.

Trabzon'daki Karadeniz Teknik Üniversitesinin, bölgedeki tüm kent merkezlerinde fakülteleri ve meslek yüksekokulları bulunur. Öğrencilerin büyük kısmı Trabzon dışından gelir ve burada yaptıkları harcamalar, kent merkezi için önemli bir gelir kaynağı olmaktadır. Trabzon'da sağlık hizmetleri konusunda da benzer bir yoğunlaşma söz konusudur. Hastaneler sadece Karadeniz Bölgesi'ne değil, Doğu Anadolu'dan gelen hastalara da hizmet vermektedir. Hasta ve refakatçilerinin harcamaları yerel ekonomi açısından önemlidir.

Ticaret sektöründeki bu olumlu etkilerinin yanında olumsuzlukları da göze çarpmaktadır. Ticaret sektöründeki verimsiz yapının nedenlerinden biri ticaret sektörünün yapısal güçsüzlüğüdür. Ticari faaliyetlerde yaşanan gerilemeler, yüksek taşıma maliyetlerini artırmaktadır. Türkiye geneline göre ihracat oranları azalmakta ve mal teslim tarihlerinde belirsizlikler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca iş hacmi küçük olduğundan sunulan hizmetlerde pahalıya mal olmaktadır. Bunun yanında, Trabzon sanayisi var olan potansiyele rağmen yeterince gelişmemiş ve Türkiye genelindeki sanayileşme hareketinin gerisinde kalmıştır. Ayrıca ildeki sanayilerin dış pazarlara açılmamış olması sanayi kuruluşlarının büyümesini olumsuz yönde etkilemektedir. İlde büyük ölçekli üretim tesisi yok denecek kadar azdır. Bunun en önemli nedeni arazi yapısının büyük ölçekli sanayi tesisinin kurulmasına elverişli olmamasıdır.

Trabzon'da girişimciliği geliştirmeye yönelik bir yapılanmanın olmaması, il sanayilerinde yeniliklerin ortaya çıkmasını engellemektedir. İldeki KOBİ'lerin teknolojik alt yapılarının gelişmemiş olması, bu tesislerin ve dolayısıyla sanayinin gelişmesini yavaşlatmaktadır. Ayrıca banka kredisi kullanımının düşük olması, özel sektör yatırımlarının düşük düzeyde kalmasına neden olmaktadır (DOKAP, 2000: 253).

3.4.1. Ticaret Sektörünün Verimsizliği

İldeki tüccarların kapasitelerini çok fazla geliştirememiş olmalarının başlıca nedeni, iki önemli tarım ürününün pazarlanmasında devletin baskın bir rol oynamasıdır. Çay, devlete ait olan Çaykur tarafından pazarlanmaktadır. Çayın işlenmesinde ve pazarlanmasındaki devlet tekeli 1980'lerin ortasında kalkmış ve bu tarihten sonra, pazara birçok özel firma girmiştir.

Dünyada çay üreticisi ülkeler az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler olup, bu ülkelerde hem işgücünün hem de hammaddenin ucuz olması nedeniyle maliyetler oldukça düşük olarak gerçekleşmektedir. Diğer üretici ülkelerin hammadde fiyatları bizim fiyatlarımızdan 1,5-2 kat, işçilik giderleri ise 5 kat daha düşüktür. Bunun sonucu olarak da ülkemizin, diğer üretici ülkelere göre çay ihraç etme şansı oldukça azdır. İhracatta fiyat engelinin yanında, kalite konusunda da sorunlar mevcuttur. Kalite konusunun halledilmesi, hammadde kalitesinin ıslahıyla ilgili tarımsal projelere ve teknolojideki eksikliklerin giderilmesine bağlıdır (ÇAYKUR, 2009: 14).

Fındık gerek işlenmiş olarak gerekse kabuklu olarak iç ve dış ticarete Trabzon'un en önemli ürününü oluşturmaktadır. Fındığın pazarlanması ise büyük ölçüde yine devlet kontrolündeki Fiskobirlik tarafından yapılmaktadır. Bu iki kurum pazarlamada birer tekel olmamakla birlikte, pazarda istikrarsızlığa yol açmaktadır. Fındıkta da benzer bir durum yaşanmaktadır. Normal koşullar altında, yurtiçindeki fiyatlar ihracat fiyatlarına göre belirlenmektedir. Ancak bazı yıllarda, devlet kontrolündeki Fiskobirlik, ürünü dünya fiyatlarının üstünde fiyatlarla satın almakta ve zarar doğrudan veya dolaylı olarak Hazine tarafından karşılanmaktadır (DOKAP, 2000: 254).

3.4.2. Muhtemel Çözüm Önerileri

1. Düzenli ticaret rejimi kurallarınca yapılan ticaret teşvik edilmelidir. Ticaret anlaşmalarının iyileştirilmesi ve serbest ticaret bölgelerinde üretim tabanının geliştirilmesi gerekmektedir. Ticaret anlaşmaları için ulusal düzeyde çaba gösterilmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar ise ihracatçılara ihracat finansmanı ve garanti sağlamakta ve anlaşmalarla ticareti teşvik etmektedir. Mallar

çeşitlendirilmeli ihracatın önündeki engeller kaldırılmalı ve ticaret yapmanın maliyeti azaltılmalıdır. Gümrük vergileri azaltılmalıdır.

2. Serbest Bölge ticaret hacminde son yıllarda azalmalar dikkati çekmektedir. Buna etki eden diğer faktörlerden önce, bugüne kadar üretim gerçekleştirmeksizin sadece mal satmak şeklinde istifade edilen serbest bölgenin üretime yönelik olarak planlanması ve ilk elden ticaretin gerçekleştirilmesi yönünde adımların atılması gerekmektedir.
3. Tarım alanında fındık ve çaya alternatif ürünler yetiştirme açısından çalışmaların yapılması gereklidir. Fındık, çay, tütün, mısır ve patates gibi geleneksel ürünlerin yanı sıra, tarımsal birçok yeni ürünün üretimine de başlanması gerekmektedir. Deneme üretiminden olumlu neticeleri alınan alternatif ürünlerin üretimi çeşitli yollardan teşvik edilmelidir. Önemli gelir kaynaklarından biri olan fındıktaki talep fazlası üretimin stoklar sonucunda çürümeye engel olabilmek açısından yemeklik yağa dönüştürülmesi suretiyle değerlendirilmesi, ülke kaynaklarının ekonomik olarak kullanılmamasına dolayısıyla da heba edilmesine neden olmaktadır. Bu anlamda acil tedbirlerin alınması gereklidir.
4. Talebin üzerinde üretimi gerçekleştirilen fındıkta dış ticaret pazarlamasına gidilmeli ve özellikle uluslararası düzeydeki toplantılarda katılımcılara ürün tanıtımını yapacak sponsor veya ajan firmalarla irtibatlar sağlanmalıdır.
5. İlin ticaret kenti olma özelliğini devam ettirebilmesi için Trabzon limanının demiryolu bağlantılarının sağlanması ve lojistik üs haline getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca lojistik köylerin kurulması da şehir merkezlerine dağıtımını kolaylaştırmakta ve yükün zamanında teslim edilmesini sağlamaktadır.
6. Demiryolu ve lojistik köy oluşturulması sonucunda ise sanayisi yeterince gelişmemiş olan Trabzon'un, ticari açıdan gelişimini sağlayacak ve bölgesel rekabet gücünü ve istihdamın gelişmesine de etki edecektir.

3.5. Eğitim Sisteminin Gelişmesini Engelleleyen Faktörler

Eğitimi, sorunlar ve çözümler bağlamında toplumsal hayatın başlangıcına kadar götürmek mümkündür. Eğitim ancak, 19. yüzyıldan itibaren bir bilim haline gelebilmiştir. Bilim olarak eğitim, belli amaçlara göre bireylerin davranışlarının planlı olarak

değiştirilmesi ve geliştirilmesinin kural ve ilkelerini bulmaya ve bunu sağlamak için de teknikler geliştirmeye çalışmaktır (Konuk, 2003:265).

Türkiye gibi azgelişmişlikten kurtulma çabaları içinde olan bir ülke için, bireylerin eğitimle donatılması ve bu amaçla izlenecek politika büyük bir önem taşımaktadır. Bununla birlikte ülkemizde bugüne kadar çeşitli kalkınma çabalarına rağmen, eğitimin yeterince yaygınlaşmadığı görülmektedir. Devletin ana görevlerinden biri olarak sayıldığı halde, başta temel eğitim olmak üzere “Milli Eğitim” yeterince etkinlik kazanamamış ve işlevini gerçekleştirmekten uzak kalmıştır.

Yirminci yüzyıla gelindiğinde ise dünyada çok önemli değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Bu değişimler ve dönüşümlerin temelinde, çeşitli sosyo-ekonomik gelişmeler ile bilim ve teknoloji alanında o zamana kadar görülmemiş hızlı ve kapsamlı değişimler yatmaktadır. Bu değişim ve gelişmeler sonucunda günümüz toplumu bilgi ve teknolojinin yoğun olarak üretildiği ve tüketildiği bir toplum haline gelmiştir. Hatta ülkelerin ne kadar bilgi ürettikleri ya da tükettikleri gelişmişliğin bir göstergesi sayılmaktadır ve ekonomik büyümenin en büyük tahmin parametresi olarak kabul edilmektedir (Gedikoğlu, 2005: 67).

Eğitim belki uzun vadede ürün vermektedir ama bir ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasını sağlayan insan gücünü hazırlayan araç olarak gün geçtikçe ekonominin temel yatırımı haline gelmektedir. Öyleyse ülkemizde eğitime, bilime ve teknoloji üretimine her zaman olduğundan daha çok önem vermek gerekmektedir. Kısaca eğitim bireyi geliştirdiği, diğer taraftan ülkenin bilimsel, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasını sağladığı için önemli olmaktadır (Bowen 1980’den aktaran: Gedikoğlu, 2005: 69).

Yirminci yüzyılda bilim ve teknolojiye yaşanan bu değişimler ve dönüşümler sonucu ortaya çıkan yeni gereksinimler Türk eğitim sistemini olumsuz etkilemektedir. Her şeyden önce, ülkemizde hiçbir dönemde partiler üstü bir eğitim politikası izlenememiş, sistem yerli yerine oturtulamamış ve dolayısıyla eğitim politikalarında süreklilik sağlanamamıştır (Gedikoğlu, 2005: 74-75). Bu durumun bir benzeri, eğitim sistemi dâhilindeki mevcut programların, günümüzün gereklilikleri doğrultusunda bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamakta olduğu ve dolayısıyla bu geçiş sürecinden kaynaklanan istikrarsızlığın eğitim sürecine oldukça olumsuz yansımada da görülmektedir. Özellikle,

her kademedeki eğitimde müfredatların ve öğrenim sürelerinin değişmesi, sistemin istikrarlı bir şekilde işlemini engellemektedir (Dağlı, 2007:8). Ancak, bu geçiş sürecinin sancılarının yaşanması belirli bir noktaya kadar kabul edilmelidir. Çünkü ülkemizde tüm seviyelerdeki eğitim müfredatlarının günümüzün gereklilikleri noktasında revize edilmesi gerekmektedir.

Milli eğitimin bir sistem olarak görülmesi gerekliliği ve zorunluluğu çoğu zaman unutulmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de ilköğretimden ortaöğretime, ortaöğretimden yükseköğretime geçiş sürecinde yapılan değişikliklerin sistemin diğer bileşenlerini de etkilediği çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Özellikle farklı dönemlerde yapılan ani ve köklü değişiklikler, sistemin telafisi zor ve zahmetli yaralar almasına neden olmuştur.

Türkiye’deki mevcut eğitim sorunları; OECD’nin Türkiye’deki temel eğitim ile ilgili yayınlamış olduğu bir raporda şu şekilde belirtilmiştir (OECD, 2005: 37):

- Kalabalık sınıflar,
- Yetersiz okullaşma oranları,
- Sınıf tekrardan ve başarısızlıklardan dolayı kaynakların ve zamanın boşa harcanması,
- Özellikle kırsal alanda sınıfların birleştirilmesi,
- Makine ve teçhizat eksiklikleri,
- Finansman sorunları,
- Öğretmenlerin, dengesiz dağılımları, ekonomik durumları, sosyal statüleri ve hizmet içi eğitim konularında karşılaşmış oldukları problemler,
- Müfredatın ve eğitim gereçlerinin, toplumun değişen ve farklılaşan eğitim sistemleri doğrultusunda yeniden gözden geçirilme ihtiyacı.

Türkiye’de olduğu gibi Trabzon’daki eğitim sisteminin çeşitli kademelerinde de sorunlar yaşanmaktadır. Bu kısımda ilde eğitimin niteliğini düşüren, kaliteyi olumsuz yönde etkileyen etmenler üzerinde durulacak ve çözüm olacak bazı öneriler sunulacaktır.

3.5.1. Öğretmen Problemleri

Ülkemizde öğretmen yetiştirmede çok ciddi sorunlar yaşanmış ve öğretmenlerimize gerekli olan yaşam standardı ve mesleki gelişme olanakları yeterince sağlanamamaktadır. İlde bulunan öğretmen açığı, öğretmenlerin değişik dersler vermelerine ve hatta birçok sınıfla çalışmalarına neden olmakta ve bu da eğitim sistemini olumsuz etkilemektedir. Kırsal kesimlerde hatta şehirlerdeki okullarda sınıfların kalabalık olması öğretmenlerin başlıca sorunlarıdır. Kalabalık sınıfların; öğretmenlerin sınıf yönetimini zorlaştırdığını, öğretmenlerin öğrencileri tanıma sürecini uzattığını, öğretmen merkezli bir eğitime zorladığını ve dolayısıyla eğitimin niteliğini olumsuz etkilediği var olan bir gerçektir. Ayrıca okullardaki fiziki yetersizlikleri ve donanım eksiklikleri de öğretmenlerin şikâyet ettiği bir başka konudur.

3.5.2. Cinsiyet Ayrımı

Ortaöğretimde kayıtlı kız ve erkek öğrenci sayısında farklar vardır. Kayıtlı kız öğrenci sayısının düşük oluşu genelde ekonomik ve kültürel nedenlere bağlı olmaktadır. Kırsal kesimlerde yaşayan ailelerin çoğu muhafazakârdır ve kızlarının erken yaşta evlenmelerini beklemektedirler. Bundan dolayı kızlarını şehirlerdeki okullara yollamak istememektedirler. Ayrıca kızların iş bulma olanaklarının düşük olması da ailelerin yüksek öğretime sıcak bakmalarını engellemektedir.

3.5.3. Mesleki ve Yüksek Öğretimde Yaşanan Sorunlar

Trabzon ilinde mesleki ve teknik eğitim yetersizdir. Mesleki ve teknik okullarda verilen eğitim ile işyerlerinde yapılan uygulamalı eğitim birbiri ile örtüşmemekte ve birbirini tamamlamamaktadır. Mesleki eğitim alan bireylerin, almış oldukları eğitimlerin yanı sıra, temel eğitimlerinde de yetersizlikler görülmektedir.

Mesleki ve teknik eğitim almış olan elemanlar, nitelikli ve çok yönlü olarak mezun olamamaktadırlar. Öğrenciler, genelde dar alanlarda ve günü geçmiş bilgilere dayalı bir eğitim almakta ve bu yüzden icra ettikleri için güncel yönlerini ve bütünü görmede zorluk çekmektedirler (Kaynak, 2007: 78-82). Mesleki ve teknik okulların ülke genelindeki

dağılımı dengesiz olduğu gibi, var olan bölümlerde bölgesel ve sektörel işgücü piyasası gereksinmelerini karşılamaktan çok uzaktır.

Trabzon ili köklü bir üniversiteye sahiptir. Ancak ev kiralarının yüksek olması, dolmuşlarda öğrenci tarifesinin olmaması, kentin pahalı olması üniversite öğrencilerinin başlıca sorunlarıdır. Bunlardan dolayı üniversite ve şehir arasında yakın ilişkiler yeterince gelişmemiştir. Bu durum da üniversitenin ve kentin gelişimini yavaşlatmaktadır.

3.5.4. Muhtemel Çözüm Önerileri

1. Eğitim sosyal ve ekonomik faaliyetler üzerinde önemli etkiye sahiptir. Hükümetin sistemi değiştirerek mevcut eğitim koşullarını iyileştirme çabalarına rağmen Trabzon ilindeki ilerleme coğrafi zorluklardan ve ilin kültür ve geleneklerinden dolayı oldukça sınırlıdır. Eğitimde gelişmenin hedefleri günlük hayat ve yüksek öğretim için şart olan ilköğretimi geliştirmek ve bütün çocuk ve yetişkinlere eşit eğitim imkânları sunmaktır. Zorunlu eğitim süresi daha da uzatılmalıdır. Böylece kırsal kesimlerdeki okullaşma oranlarının yükselmesini sağlayacaktır. Ayrıca eğitim sisteminin tüm düzeylerindeki makine ve teçhizat eksikliklerinin bölgeler, okullar, kent-kır ayrımı gözetilerek tutanaklarla tespit edilmesi ve bu eksikliklerin eğitim sektörüne kaydırılacak yatırımlar vasıtasıyla giderilmesi gerekmektedir.
2. Mesleki ve teknik okulların Türkiye genelindeki dağılımının daha dengeli bir şekilde yapılandırılması ve bu sayede yeni programların sektörel ve bölgesel ihtiyaçlar göz önünde tutularak açılmasının sağlanması gerekmektedir. Özellikle mesleki eğitim sistemi içerisinde çağdışı kalmış tezgâhlarda makine kullanma eğitime dayalı olan düzene son verilip, bunun yerine bilişim teknolojilerindeki gelişmeleri yakından takip eden ve piyasanın ihtiyacına yönelik teknolojik becerilerle donatılmış bir düzenin oluşturulması ve bu sayede de meslek lisesi mezununu istihdam etmeyi bir maliyet kalemi olarak gören işverenlerin bu görüşlerinin değiştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca coğrafi ve kültürel sorunlar ve cinsiyet ayrımı sorunu acilen çözülmelidir.

3.6. Sağlık Sektörünün Gelişmesini Engelleyen Faktörler

Sağlık sektörü, sağlık elde etmek ve toplumu sağlıklı kılmak amacını gerçekleştirmek üzere çok geniş bir alanı kapsar. Sağlık hizmetleri, sağlıkla ilgili mal ve hizmet türündeki her türlü ürünü üretmek ve talep etmek üzere kurulan sistem ve alt sistemler ile bunların içinde yer alan kişi, kurum, kuruluş, statü, ürün gibi şeylerin tümünü belirtmek için kullanılan, genel ve kapsayıcı bir kavramdır (Menderes ve Ersoy, 1993: 30).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'ne göre sağlık hizmetleri;

“Belirli sağlık kuruluşlarında, değişik tip sağlık personelinin yararlanarak toplumun gereksinme ve isteklerine göre değişen amaçları gerçekleştirmek ve böylece kişilerin ve toplumun sağlık bakımını her türlü koruyucu ve tedavi edici etkinliklerle sağlamak üzere ülke çapında örgütlenmiş kalıcı bir sistemdir” (Öztürk, 2005: 5).

Türkiye'nin sağlık sistemi karma bir yapıya sahiptir. Bir taraftan belirli bir kesim için zorunlu sigorta modeli uygulanırken diğer taraftan kamu yardımı modeli uygulanmaktadır. Türkiye vatandaşları sağlık hizmetlerini kamu kuruluşlarından alabildikleri gibi serbest piyasa sistemi içerisinde kar güdüsüyle faaliyet gösteren özel sağlık kurumlarından da temin edebilirler.

Türkiye'deki sağlık sektörü önemli bir gelişme göstermesine rağmen, artan nüfus ve eksik olan sağlık hizmetleri açısından yetersiz kalmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sağlık harcamalarının GSYİH'dan almış olduğu pay genellikle Türkiye'den yüksektir. Türkiye'de 1980'li yılların başlarından itibaren dünyadaki genel eğilimlere paralel olarak sağlık alanına ayrılan kaynakların kullanımında rasyonalitenin sağlanması amacıyla, maliyetlerin azaltılması ve verimliliğin artırılması yönünde toplumsal baskı ve yönetsel ilgi artmıştır. Bu sürecin en önemli belirleyici öğelerinden biri kaynak kullanımında maksimum verimlilik arayışıdır. Bu arayışların somut yansıması olarak Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2000-2005) sağlık kurumlarının verimli ve etkili çalışması gereğine dikkat çekilmiş ve bu beş yıllık dönemde hastanelerin daha verimli çalışmasının sağlanması, idari ve mali yönden özerkliğe kavuşturulması, çağdaş yönetim ve işletmecilik anlayışı ile

yönetilmeleri ve kendi gelirleri ile giderlerini karşılayan işletmeler haline getirilmeleri amaçlanmıştır (DPT, 2000: 83).

Türkiye’de, hizmetlerin alt yapısındaki yetersizlikler nedeniyle taşrada yaşayanlar, kentlerde yaşayanlara oranla, sağlık hizmetlerini daha az kullanabilmektedir. Taşradaki personelin sağlık hizmetini alamamasına neden olan etkenlerin başında, kırsal birimlerdeki personel azlığı gelmekte, bunu ulaşım sorunları, finansman sorunları ve toplumun sağlık hizmeti kullanma alışkanlığının yerleşmemesi gibi etkenler izlemektedir.

Yıldırım ve Yalçın (2010), Türkiye’de hastane hizmetlerinin alt yapısının yetersiz olduğunu ve uzman yönetim kadrosuna sahip işletmecilik anlayışına göre yönetilmediğini ifade etmektedir. Buna göre;

“...hastane komisyonları yeterli düzeyde işlevsel özelliğe sahip değildir. AB hastanelerinde 100’ün üzerinde kadro varken Türkiye’de bu sayı 80’dir. Acil sağlık hizmetlerinde verilen hizmet yeterli olmayıp özel sektör hastaneleri AB hastaneleri ile rekabet edecek düzeyde iken kamu hastaneleri yetersizdir” (Yıldırım ve Yalçın, 2010: 27).

Trabzon’da ise sağlık sektörü geçmiş yıllara nazaran olumlu gelişmeler kaydetmiştir. Özellikle son yıllarda kamu ve özel hastane sayılarında artış görülmüştür. Ancak Türkiye geneli ile kıyaslandığında sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu görülmüştür. Sağlık sisteminde en önemli pay tedavi edici hizmetlere ayrılmakta, koruyucu hizmetlere yeterince pay ayrılmamaktadır. Sürekli olarak tedavi edici hizmetler ön plana çıkarılmaktadır. Bunun sonucunda Trabzon halkının bir kısmı aldığı sağlık hizmetlerinden memnun kalmamaktadır.

3.6.1. Sınırlı Bütçe

Türkiye’deki sağlık hizmetlerinde politikalar, stratejiler ve uygulamalar çoğunlukla merkezi yönetim tarafından formüle edilmektedir. Bir taraftan sağlık hizmetlerine olan talebin artması diğer taraftan kaliteli sağlık hizmeti sunmak için sağlık kurumlarının modern teknolojiyi satın almak ve nitelikli personel istihdam etmek için çabaları sağlık giderlerini arttırmaktadır. Sağlık hizmeti veren sağlık kurumları giderlerinin düzenli bir

şekilde karşılanabilmesi için de finansmanın hangi kaynaklardan nasıl karşılanacağı önemli bir konudur” (Orhaner, 2006: 6).

Kamu sağlık harcamalarında finansman kaynaklarının en önemlisi devlet bütçesi ya da bütçeye kaynak oluşturan vergilerdir. Sağlık Bakanlığı başta devlet memuru ve emeklileriyle bunları aile bireylerine ayrıca sağlık güvencesi altında olsun ya da olmasın tüm ülke halkına sağlık hizmeti sunmakta, gelirleri; genel bütçe, döner sermaye ve fon gelirlerinden oluşmaktadır.

Devlet bütçesinden Sağlık Bakanlığı'na ayrılan doğrudan katkının yanı sıra devletin sosyal güvenlik kuruluşlarına prim katkısı da söz konusudur. Ayrıca 1992 yılından itibaren devlet, finansman sıkıntısı çeken sosyal güvenlik kuruluşlarına bütçeden transfer harcaması yapmaktadır. Ayrıca devlet, ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerini de “Yeşil Kart Uygulaması” ile üstlenmektedir (DPT, 2003: 143).

Sağlık Bakanlığı'nın il ve ilçe müdürlükleri illerdeki sağlık hizmetlerini denetlemektedir. Yerel yönetimler sınırlı bütçe ve insan kaynaklarıyla sadece Merkezi Yönetim tarafından saptanan proje ve programları uygulamaktadır. Bu da göstermektedir ki Trabzon ilinde sağlık sektörü ayrılan sınırlı bütçe ile harcamalarını idare etmektedir.

3.6.2. Sağlık Personeli Sorunları

Trabzon ilinde en fazla hemşire sayısı bulunmaktadır. Yardımcı sağlık personeli (ebe, hemşire ve sağlık memuru) açısından 2008 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye’de ebe sayısı 47 673, hemşire sayısı 99 910 ve sağlık memuru sayısı 83 993 iken; Trabzon’da ise ebe sayısı 677, hemşire sayısı 1 776 ve sağlık memuru sayısı 1 383 olmaktadır.

1996 yılından önce devlet sağlık okullarından mezun olanlar hükümetçe belirlenen yerlerde devlet için en az üç yıl çalışmak zorundaydılar. Bu sistem sonraları değişmiş ve mezunların çoğu özel sektörde çalışmışlardır. Genelde kırsal alanlarda tecrübesiz ve kısıtlı beceri sahibi sağlık personeli çalışmaktadır. Alanında çok tecrübeli hekimlerin ise daha çok gelişmiş yerleri ve maddi açıdan daha rahat kurumları tercih etmeye başladıkları

görülmektedir. Ancak 2001 yılından sonra sağlık sistemindeki düzenlemeler artarak personele ve hastalar daha çok önem verildiği göze çarpmaktadır.

3.6.3. Yetersiz Sağlık Tesisleri

Sağlıkta problemlerin çözümünde önemli etkenlerden biri yeterli ve eğitilmiş insan gücüdür. TÜİK verilerine göre; 2008 yılında Trabzon ilinde toplam 5728 sağlık personeli dağılımı incelendiğinde uzman hekim oranının %10,77, pratisyen hekim oranının %7,38 ve hemşire oranının da %31,01 olduğu görülmektedir. Bina, araç ve gereç nicelik ve nitelikleri ile standardizasyonunda çekilen sıkıntıların en büyük nedeni finans sıkıntısıdır. Ayrıca bu sorun neticesinde mevcut kaynakların etkili ve verimli kullanılmadığı söylenebilmektedir. Trabzon ilinde yataklı tedavi kurumları incelendiğinde 2007 yılında toplamda 2 945'tür.

3.6.4. Sağlık ve Hijyen Bilincinin Olmaması

Sağlık eğitiminin olmayışından ve zor yaşam koşullarından dolayı çok az insan sağlık ve hijyen problemleriyle ilgilidir. Sağlıklı içme sularına yetersiz erişim en önemli sağlık problemlerinden olup, ishale ve çocuk ölümlerine sebep olmaktadır. Dağlık alanlarda hayvanları evlerinde barındıranların önemli hijyen sorunları bulunmaktadır.

3.6.5. Muhtemel Çözüm Önerileri

1. Türk sağlık sektörü, harcamaları karşılamayan sınırlı bütçe nedeniyle sorunlar yaşamaktadır. Bundan dolayı, sağlık bütçesinden sağlık personeli, araç- gereç ve bakım çalışmalarına daha fazla pay ayrılmalıdır. Türkiye'de sağlık hizmetleri devlete aşırı bağımlıdır. Bu yüzden halk katılımının sağlanması şarttır. Böylece sürdürülebilir sağlık sistemlerine sahip kendi kendine yeten bir toplum ortaya çıkacaktır. Halk katılımını geliştirmenin ilk adımı düzgün, sağlık eğitimi yoluyla insanlarda sağlık ve temizlik bilincini artırmaktır. Temiz içme suyuna erişimin zor olduğu ve evde hayvan barındırmanın adet olduğu kırsal alanlarda yaşanan sağlık ve hijyen problemlerinin çözümü için bu şarttır. Eğitim sağlığı koruma yollarını ve bazı tedavi amaçlı sağlık hizmetlerini içermelidir.

2. Trabzon ilinde sağlık sekt6rünün gelişme hedefi, y6re insanının sağlık ihtiyaçlarına cevap verecek bir kamu sağlık sistemi oluşturmaktır. Sağlık koşulları gelişmiş illerle kıyaslandığında yetersiz sağlık hizmetleriyle iyi işlememektedir. Bunun nedeni yetersiz insan kaynakları, sağlık tesisi ve ekipmanına yatırım yapılmamasıdır. Bu hususta alınacak 6nlemler mevcut ekonomik koşullar çerçevesinde halk sağlığı koşullarının iyileştirilmesine y6neliktir. Bu hedefe varmak için mevcut kaynaklar daha etkin kullanılmalı ve halk katılımıyla insan kaynaklarından daha fazla yararlanılmalıdır.
3. Sağlık merkezleri ve istasyonları genellikle bakımsızdır ve yeterli araç-gereç ve personele sahip değildir. Y6re insanı daha iyi donanımlı ve daha b6y6k sağlık tesislerine gitme eğilimindedirler. Bu da sağlık danışma sisteminin iyi işlemediğini g6sterir. Sınırlı personel ve mali kaynakların daha etkin kullanımı için sağlık danışma sistemi d6zg6n telekom6nikasyon sistemi eşliğinde yeniden kurulmalıdır.

3.7. Turizmin Gelişmesini Engelleyen Fakt6rler

Turizm sekt6r6 d6nyada hızlı bir gelişme kaydetmektedir. 6zellikle İkinci D6nya Savaşı'ndan sonra ulaşım teknolojisinin gelişimi ile uluslar arası turizm hareketlerinin b6y6k hızla arttığı g6r6lmektedir.

Bireylerin eğitim ve gelir d6zeyindeki gelişmeler ile hızlı kentleşme, n6fus artışı ve teknolojik gelişmeler, uluslararası turizm hareketini geliştiren 6nemli unsurlardır. Turizmin yapısal 6zelliği ve turizm hareketlerine doğrudan katılan turistler ile katılma isteğinde olan turistlerde kendisini g6steren değişmeler, gelecek yıllarda turizm hareketlerinin hangi y6nde gelişeceği konusunda soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Her yıl milyonlarca kişi değişik amaçlarla yerel ve uluslararası turizm hareketlerine katılmaktadır. Uluslararası turizm hareketlerinin temelini, bulunduğu 6lkeden başka bir 6lkeye turizm amaçlı seyahat eden kimseler oluşturmaktadır. Uluslararası turizm hareketlerine katılan turistlerin daha uzun s6re konaklama yapmaları, daha fazla harcamada bulunmaları ve beraberinde d6viz getirmeleri sonucunda 6lkenin ekonomik yapısına katkıda buldukları için 6nemli bir unsurdur (Kozak, 2010:126). Turizmin zaman içinde ekonomik yararlarının yanı sıra sosyal ve fiziksel evre 6zerindeki yararlarından da s6z edilmeye başlanmıştır.

Turizm olgusunun turistik yörelerde yaşayan halk ve turistler arasında kültürel değiş tokuş olanakları yarattığı, kültürel değerlerin ve tarihi olanakların korunmasını teşvik ettiği bir gerçektir (Korça, 1993:1). Uluslar arası turizmin ekonomik, sosyo-kültürel ve ekolojik etkilerinin pozitif yönleri olmakla birlikte yoğun turist talebine uğrayan bölgelerde doğal çevre, kırsal alanlar, nehirler, kıyıları kirlenmekte ve kültürel alanların tahrip olduğu görülmektedir (Vellas ve Becherel, 1995: 235).

Bir ülkenin kırsal ya da az gelişmiş bir bölgesinde turizmin gelişmesi demek, o ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki ekonomik dengesizliklerin de azalması anlamına gelmektedir. Ülkenin az gelişmiş bölgesinde turizmin gelişimi ile birlikte, o bölge ekonomisine yeni kaynaklar akacak, yeni iş sahaları ve istihdam alanları oluşacak ve bölge ekonomisinin her sektörde/alanda sağlamış olduğu gelir de buna paralel olarak artacaktır. Nitekim turizmin ülke içinde gelişmesi ve büyümesi, bölgeler arasındaki bu gelişmişlik farklılıklarının da ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır. Ancak, az gelişmiş bir bölgede turizmin çok hızlı bir şekilde gelişmesini beklemek doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü çok büyük sabit sermaye yatırımlarının gerekli olduğu turizm sektöründe, temel altyapı eksikliği, sermaye birikiminin az olması, girişimci ruhun olmaması, sektörün yatırım-teşvik sistemi ile desteklenmemesi gibi olumsuz koşullar; bu gelişmenin hızlı bir şekilde ilerlemesi yönünde büyük bir engel oluşturmaktadır (Tosun, Timothy ve Öztürk, 2003: 142).

Türkiye’de planlı dönemle birlikte turizm alanında önemli gelişmeler kaydedilmektedir. Ancak 2008 yılında yaşanan küresel kriz tüm sektörleri olduğu gibi turizm sektörünü de olumsuz etkilemiş, turizm talebi düşüş göstermiştir. 2010 yılında bir önceki yıla göre ülkemizden çıkan ziyaretçi sayısı %3,2 oranında artarak 33.028 bine, giriş yapan vatandaş sayısı da %17,9 oranında artarak 6.557 bine yükselmiştir. Ülkemizde turizm sektöründe son yıllarda yatak kapasitelerindeki artış ve kaydedilen önemli gelişmelere karşın, fiziksel çevrenin kirlenmesi, turizm merkezlerinin kentleşmesi gibi olumsuzluklar sektörü olumsuz etkilemektedir. Turizm gelirleri azalmaya devam etmiş ve 2009 yılında 21.249 milyon dolar olan turizm gelirleri, 2010 yılında %2,1 azalarak 20.807 milyon dolara gerilemiştir. Turizm giderleri ise artışını sürdürmüş, 2009 yılında 4.146 milyon dolar olan turizm giderleri, 2010 yılında %16,4 artarak 4.825 milyon dolara yükselmiştir.

Trabzon Doğu Karadeniz bölgesi içinde turizm sektörü en fazla gelişen ildir. Doğu Karadeniz Bölgesi'ne gelen yerli turistlerin %52'si, yabancı turistlerin de %79'u Trabzon'a gelmektedir. Trabzon'da 2008 yılı sonu itibariyle bakanlık işletme belgeli tesislerde 183.308 adet konaklama gerçekleştirilmiştir. Trabzon'daki tesislerdeki ortalama doluluk oranı %29,5 olup Türkiye ortalamasının altında yer almıştır. Trabzon'da 2008 yılı sonu itibariyle belediye belgeli tesislerde ise 312.879 adet konaklama gerçekleşmiş, ortalama doluluk oranı %20,40 olup Türkiye ortalamasının altında yer almıştır.

Trabzon ilinde daha çok özel sektör tarafından gerçekleştirilen turizm yatırımları, diğer sektör yatırımları gibi aşağıda özetlenen faktörlerle doğrudan ilişkilidir. Sermaye birikimi, şirketleşme eğilimi, karlılık oranı, işletmecilik birikimi, eğitilmiş personel mevcudiyeti, pazarlama olanakları, altyapı mevcudiyeti, ucuz arsa mevcudiyeti, yeterli miktarda yan hizmet düzeyi, ulaşım olanakları, yeterli sağlık düzeyi bunların en önemlileridir.

3.7.1. Sermaye Birikimi ve Karlılık

Trabzon ilinde sermaye birikimi yeterli düzeyde değildir. Turizm belgeli tesis yatırımlarının maliyetinin yüksekliği, şirketleşme eğiliminin sınırlı olması nedeni ile turizm yatırımları diğer sektör yatırımları gibi gelişmemiştir. İklim özellikleri uzun bir turizm mevsimine imkân vermekle beraber, mevcut turizm yapısı büyük ölçüde doğu turlarına bağlı olduğundan turizm mevsimi kısalmaktadır. Bu husus otellerin doluluk oranlarını olumsuz yönde etkilemekte, karlılık oranları düşük kalmaktadır (Mor, 2006: 158).

3.7.2. Profesyonel İşletmeci Teminindeki Zorluklar

Türkiye'de nitelikli eleman yetiştirmeyi amaçlayan turizm eğitim kurumları sorunu bulunmaktadır. Mevcut eğitim kurumlarının birçoğu turizm sektörünün istediği şekilde eğitim vermekten uzaktır. Çoğu zaman, turizm sektörüyle ilgili olmayan, sektör deneyimi olmayan eğiticiler bu eğitim kurumlarında ders vermekte, bu durum sonuçta verilen eğitimin hedeflerinden sapmasına yol açmaktadır. Bundan dolayı mevcut tesislerde otel işletmeciliği konusunda yetişmiş profesyonel işletmecilerin bulunmaması pazarlamayı ve

işletme düzeyini olumsuz olarak etkilemektedir. Eğitilmiş hizmet personelinin eksikliği önemli bir sorundur. İlin kendine ait tesisleriyle ülke içinde ve dış ülkelerde tanıtacak bir organizasyon mevcut bulunmamaktadır.

3.7.3. Altyapı Yetersizliği

İlde mevcut altyapı yetersizdir. İlde altyapının mevcut olduğu alanlarda arsa fiyatları çok yüksektir. Ayrıca il merkezindeki sağlıksız ve düzensiz çevre, yatırım için cazibeyi azaltmaktadır. Yaylalarda da altyapı yetersiz durumdadır. Buralara ulaşımı sağlayan tali yolların çoğu stabilize edilmiştir. Ulaşım yetersizliği özellikle dağlarda pek çok kaynağın atıl olarak kalmasına neden olmaktadır. Çözüm bir yandan turist eğilimlerini, diğer yandan değerlendirilebilir kaynakları devreye sokan yeni bir ulaşım planının yapılmasıdır.

Bir başka sorun ise çevre kirliliğinden kaynaklanmaktadır. Turizm ve çevre birbiriyle oldukça yakından ilişkili iki kavramdır. Korunmuş, güzelliğini yitirmemiş yöreler günümüzün en çok talep edilen yöreleri olmaktadır. Ancak Trabzon'da turizm planlamasının yeterli düzeyde gerçekleştirilmemiş olması, çevre sorunlarını da beraberinde getirmiştir.

3.7.4. Sınırlı Kaynak Arzı

Turisti çeken faktörlerin basında, yörenin turiste sunduğu kaynak çeşitliliği gelir. İlde mevcut bulunan tarihi ve arkeolojik değerler sınırlıdır. Ülkemizde yerli ve yabancı bilim heyetlerince yapılmış arkeolojik araştırmaların çoğu Batı ve Orta Anadolu Bölgesi'nde yoğunlaşmış, bu bölgede yapılan araştırmalar çok sınırlı kalmıştır. Turistik çekicilik oluşturabilecek bazı el sanatları da yok olmaya yüz tutmuştur (Mor, 2006: 159-160).

3.7.5. İdari Sınırlamalar

Turizm sektörü, yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan bir sektördür. Ancak genelde yatırımcıların bu konuda fazla bilgisi bulunmamaktadır. Turizm yatırımı yapmanın

gerektirdiği formaliteler de mahalli yatırımcılar tarafından bilinmemektedir. Yatırımcı çok kere yatırımın belli bir aşamasına geldikten sonra bu formalitelerin farkına varmakta ve çoğu kez tekrar başa dönerek eksiklikleri tamamlamaktadır. Girişimde işbirliği eksikliği, güvensizlik, ürkeklik, korku gibi sorunlar, bu yöreye özgü olarak gereksiz şekilde büyük boyutlara ulaşmaktadır. Bu sorunların küçültülerek en aza indirilmesi için eğitim, aydınlatıcı bilgi, propaganda gibi özel çabalar sarf edilmektedir.

3.7.6. Yan Hizmet Tesislerinin Noksanlığı

Konaklamayı tamamlayan lokanta, kafeterya, yeme-içme tesisleri, eğlence tesisleri, alış-veriş olanakları yeterli düzeyde gelişmemiştir. Trabzon'da turizm yatırımları ile ilgili planlama çalışmaları yapılırken, ilin sahip olduğu doğal ve kültürel çevreyle uyumlu ve bölgeye yönelen talebin özellikleri ve beklentileri incelenerek akılcı ve gerçekçi yaklaşımlar içinde uzun vadeli çalışmalar yapılmalı ve kendi yatırımını kendi finanssal gücüyle yapmak isteyen girişimcilere de gerekli destekler sağlanmalıdır (Mor, 2006: 159).

3.7.7. Muhtemel Çözüm Önerileri

1. Trabzon'da turizmin gelişebilmesi için Bakanlıkça ve diğer kamu kuruluşlarınca çeşitli teşvik tedbirleri uygulanmaktadır. Sözü edilen teşvik tedbirlerinin günümüz ekonomik koşullarına göre, yatırımcılara uygun ödeme koşulları ile sunulması, ilde olan ve dışarıdan gelebilecek yatırımcılar üzerinde olumlu bir etki yapacaktır. Ayrıca, tanıtım sorunun aşılabilmesi için kamu ve özel sektör kuruluşlarının bir işbirliği ve uyum içinde kısa ve uzun vadeli tanıtım ve reklâm stratejilerini belirleyip, hazırlanan bu stratejileri yeterli maddi kaynaklarla desteklemeleri gerekmektedir. Bunun yanında, rehberlik sektöründe çalışmak isteyen kişilerin iyi bir eğitim ve uygulama gezisinin verileceği bölgesel rehberlik kurslarının açılması için, gerekli girişimler turizm meslek kuruluşları tarafından başlatılmalı ve rehber sayısı artırılmalıdır. Yerel el sanatlarının desteklenmesi için eğitim seminerlerinin açılması ve sektör içinden ciddi talep gelmesi halinde sektöre yönelik özel çıraklık eğitimi için gerekli kamu desteği sağlanmalıdır. Ancak bundan da önemli olanı kamunun yerel el sanatlarının satılabileceği doğru noktalarda, doğru mekânların oluşumunu sağlamasıdır.

2. Ayrıca Turizm sektöründe markalaşma pazarlama açısından son derece önemlidir. İlin marka olmuş tüm tarihi, arkeolojik ve doğal değerleri, yerleşmeleri, yeme içme tesisleri, yemekleri ve folklorü her türlü tanıtımda öne çıkarılmalıdır.
3. Bunun yanında hizmet anlayışı yaygınlaştırılmalı ve eğitimli elemanlar çalıştırılmalıdır.

3.8. İstihdamın Gelişmesini Engelleyen Faktörler

İstihdam kavramı, eldeki kaynakların gelir elde etmek amacıyla çalıştırılması düzeyine bağlı olarak sınıflandırılır. İstihdam düzeyi, kaynakların kullanımı ve ekonomik refahın sağlanması noktasında son derece önemlidir.

Türkiye'deki istihdam oranına baktığımızda; düşük bir istihdamla karşı karşıya kalıyoruz. Ücretli-maaşlı, kendi hesabına ya da ücretsiz aile işçisi çalışanı olarak bir ekonomik faaliyette bulunan 15 ve daha yukarı yaştaki çalışan nüfus, istihdam edilen nüfus olarak kabul edilir. İstihdamdaki gelişmeyi açıklayan en önemli gösterge istihdam oranındaki artıştır. İstihdam oranı, istihdam edilenlerin çalışma çağındaki nüfus içindeki oranıdır.

İstihdam yapısının bir belirleyicisi olan nüfus, Türkiye'de hızla artmakta ve nüfusun önemli bir bölümünü de genç yaş grubu oluşturmaktadır. Nüfusun genç yapıda olması, bir taraftan çalışma çağındaki nüfusu, diğer taraftan işgücüne katılan nüfusu artırmaktadır. Her yıl sınırlı olarak artan istihdam olanaklarına karşılık daha fazla artan işgücü, işsizliğin sürekli artmasıyla sonuçlanmaktadır. Türkiye'de işgücü arzı hızla yükselmekte ve artan işgücüne yeni istihdam alanları oluşturmak istihdamın ağırlaşan sorunlarından biri olmaktadır (Bozdağlıoğlu, 2007:2-3).

Türkiye'deki istihdam yapısında sektörler arası farklar ortaya çıkmaktadır. Türkiye genellikle tarım sektörü ağırlıklı bir sektördür. Ama sanayileşmeye hız verildiği dönemde sanayi ve hizmet sektörleri yükselişe geçmiştir. Türkiye'de toplam istihdam içinde tarım sektörünün payı azalmakla beraber önemli bir değişiklik geçirmemiştir. Türkiye, OECD

lkeleri arasında toplam istihdam içinde tarımın payının en yüksek olduğu ülkedir. Bunun yanı sıra Türkiye hizmet sektöründe önemli gelişmeler kaydetmiştir.

Türkiye’de istihdam oranının düşük olmasının temel nedenleri olarak, ekonomik istikrarsızlık, yatırımların yetersizliği, işgücü piyasasının kurumsallaŐamaması, tarımdan gelen niteliksiz işgücüne yeterli iş imkânlarının yaratılamaması, çalışma ağı nüfus artış hızının toplam nüfus artış hızından fazla olması, işgücünün niteliğinin ekonominin ihtiyaçlarına cevap verememesi, işgücü piyasası ile eğitim sistemi arasındaki iliŐkinin kurulamaması, işgücü piyasası esnekliğinin sağlanamaması ve giriŐimciliĐin yeterince desteklenememesi gibi faktörler gösterilebilir (DPT, 2007: 34).

Türkiye’de olduğu gibi Trabzon ilinde de istihdam alanında önemli sorunlar bulunmaktadır. Kırsal alanda yaŐamanın zorluğu, tarımsal verimliliğin düşük olması, Őehirde yaŐamanın cazip hale gelmesi ve iş bulma umudunun olması gibi birçok nedenden dolayı Trabzon halkı Şehir merkezlerine g etmektedirler. İldeki işsizlik sorunu genç nüfusun göç etmesine neden olmaktadır. Kırsal alanlardan Őehre yapılan gler sonucunda işgücünün hemen istihdama dâhil edilmemesi sonucu genç nüfus işsiz kalmaktadır. 2008-2009 dönemine baktığımızda Trabzon ilinde istihdam oranının % 55,8 ve işsizlik oranının da % 6,1’den %6,6’ya yükseldiği grlmŐtir.

Trabzon’da işsizlik oranının yüksekliliği ve kadınların işgücüne katılım oranının düşüklüğü, işgücü piyasası açısından önemli sorun alanlarını oluŐurmaktadır. Trabzon ilinde tarımın ekonomideki payının gittikçe azalması ve kırdan kente yaşanan göç sonucunda kadınların kentlerde işgücü dışında kalması, cinsiyete dayalı geleneksel toplumsal işbölümü ve istihdam yaratmayan ekonomik büyüme kadınların işgücüne katılımı önündeki engelleri oluŐurmaktadır. Bunların yanı sıra hukuksal düzenlemelerdeki eksiklikler ve cinsiyet ayrımcılığı da kadınların istihdama katılımı ve istihdamda kalmaları önündeki önemli engellerdendir. Bu kısımda istihdam alanındaki yetersizliklerin doğurduğu işsizlik alt baŐlık altında açıklanmıŐtır.

3.8.1. İşsizlik Sorunu

Günümüzde dünya genelinde yaşanan en önemli ekonomik ve toplumsal sorun işsizliktir. İşsizlik sadece Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin değil aynı zamanda yeterli sermaye birikimine sahip gelişmiş ülkelerinde önemli bir sorundur. İşsizlik bütün ülkelerce paylaşılan bir sorun olmakla beraber, boyutları ve yapısal özellikleri zaman içerisinde ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye değişmektedir.

Türkiye’de işsizlik, ekonomik ve sosyal yapı değişikliklerine bağlı olarak 1980’lerden itibaren en temel problemlerden biri olarak son otuz yıla damgasını vurmuş sosyo-ekonomik sorunların başında gelmektedir (Gündoğan ve Biçerli, 2003:209). Ülkede işsizlik sorunu özellikle tarım dışında kendisini hissettirmektedir; tarım sektöründe aile üyeleri, birkaç saat de olsa aile işletmesinin çalışmasına katıldığı için tanım gereği istihdam dâhilinde kabul edilmektedirler (Gürsel ve Ulusoy, 1998:178). Türkiye’de işsizlik verileri, bazı ülkelere göre düşük çıkmaktadır. Bu konuda öncelikle işsizlik verilerinin hesaplanması önemli bir sorundur. Türkiye’de bu alanda yapılan araştırmalar ve hesaplamalar, hem biçim hem de içerik olarak tartışma konusudur. Halk arasında resmi verilere güvenilmemektedir. Akademik çevreler ve işgücü piyasası aktörleri de resmi işsizlik verilerine şüpheyle yaklaşmaktadır. Verilerin ne kadar sağlıklı bir bilgi kaynağı olduğu konusundaki şüphelerin en önemli sebeplerinden biri, veriler içerisinde iş bulma ümidini kaybederek iş aramaktan vazgeçenlerin işsizlik oranı içerisine dâhil edilmemesi, eksik istihdamın önemli bir konu olarak göz önünde tutulmamasıdır (Sapancalı, 2000: 19). Bunlara karşılık, işgücü piyasasının durumu, işsizlik ve istihdam konusunda Türkiye’de yegâne veri kaynağı TÜİK’in açıkladığı verilerdir.

Türkiye’de işsizliğe katılan nüfus işgücünün 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus içindeki payıdır. Türkiye’de son dönemlerde işgücüne katılım oranları gittikçe düşmekte çünkü kişiler iş bulma ümidini kaybetmektedirler ve bunun yanı sıra kişi başı gelirin azalması artan nüfus gibi çeşitli faktörler de bu durumda etkilidir. Bu da işgücüne katılımı azaltmaktadır. Ülkemizde işgücüne katılımın düşük olmasının iki temel nedeni vardır. Birincisi; genel olarak nüfusun eğitim düzeyinin düşük olmasıdır. Eğitim düzeyi arttıkça işgücüne katılım oranı da artmaktadır. İşgücüne katılımın düşük olmasının ikinci nedeni, kadınların işgücüne katılımının çok düşük olmasıdır. Çünkü kadınlar Türkiye’de ailelerini

geçindirmek adına çoğunlukla küçük çapta işlerle uğraşmışlardır. Ya da ücretsiz aile işçiliği yapmışlardır.

Ayrıca eğitim sürelerinin artması öğrencilik dönemini uzatmıştır ve işgücüne katılım daha ileriki yaşlara kalmıştır. Son yıllarda işgücü katılım oranlarında gözlenen gelişmeler örneğin, erken emeklilik gibi zıt yöndeki etkenlerin sonucu olarak değerlendirilmektedir (İŞKUR, 2002: 21-24).

Trabzon'daki işsizlik sorunu ise hızlı nüfus artışı, kırdaki göçler sonucu kentlere yönelen işgücü, istihdam yaratması gereken sanayi ve hizmetler sektörünün yeterli istihdam yaratamaması, işsizliğin çok önemli bir kısmının eksik istihdam şeklinde ortaya çıkması, istihdam yaratacak yatırımların bırakıldığı özel kesimin yeterli yatırım yapamaması gibi nedenlerden dolayı yapısal bir özellik göstermektedir. İlde işsizlik gittikçe insanlar üzerinde gerek maddi gerekse de manevi külfetler oluşturmaktadır. İşsiz kalan bireyler yaşamlarını çok zor koşullarda idame ettirmektedirler. Bu durum da insanları yoksulluğa ve ümitsizliğe sürüklediği kadar toplumsal huzursuzluklara da sebep olur.

3.8.2. Muhtemel Çözüm Önerileri

1. Türkiye'nin önemli sorunlarının başında istihdam gelmektedir. İşsizliği azaltmak ve ortadan kaldırmak, verimli istihdamı geliştirmek ülkemizin başlıca gündem maddesidir. Trabzon'da da istihdamı geliştirecek ve işsizliği azaltacak yeni olanaklar bulunmalıdır. Şirketler hizmet içi eğitime önem vererek, çalışanlarının mevcut kapasitelerini artırmalıdır. Ayrıca şirketler, meslek ve ticaret okulu öğrencilerine beceri geliştirme eğitimi sağlamaya başlamalıdır.
2. İstihdam edilenlerin eğitilmiş olması işgücünün kalitesi açısından önemlidir. İyi eğitilerek nitelikleri arttırılmış işgücü ekonomide rekabeti arttırmak için gereklidir. İşgücü arzı açısından bakıldığında verimliliği de arttırmanın en önemli şartı işgücünün eğitilmiş olmasıdır. (Ercan, 2007: 41). İİBK, işverenlerin aradığı beceri seviyesinde olmayan kayıtlı işsizlere eğitim vermesi sağlanmalıdır. Bazı durumlarda bu beceri eğitimi karşılığında istihdam sağlanması teminatı da verilmelidir.

3. Bunların yanı sıra uygun yatırım alanları tespit edilebilir. Sadece yatırım tespiti yapılan yerin doğal kaynak potansiyelini meydana getiren yeraltı ve yer üstü zenginliklerinin, beşeri potansiyelini meydana getiren nüfus, işgücünün niteliği ve istihdamın, mali potansiyelini meydana getiren gelir ve tasarrufların ve mevcut sanayinin ileri ve geri entegrasyonuna yönelik yatırımların dikkate alınması çok sağlıklı ve gerçekçi olmamaktadır.
4. Doğal olarak, yatırım tespiti yapılan yer ile her yönden ilişkisi olan çevrenin de doğal kaynak ve beşeri potansiyeli, pazar imkânları vb. gibi yukarıda bahsedilen faktörler açısından göz önüne alınarak söz konusu il için yatırım tespitinde bulunmak daha sağlıklı ve gerçekçi olacaktır. Trabzon'daki çevre illerin (Bayburt, Giresun, Gümüşhane ve Rize) ilin sanayi ve ekonomik gelişimine hangi açıdan katkıda bulunabilecekleri araştırılmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler arasında sosyal ve ekonomik yönden farklılıklar bulunmaktadır. Genel olarak az gelişmiş bölgelerin veya illerin gelişmişlik dereceleri çeşitli sosyal ve ekonomik kriterlere göre belirlenmektedir.

Araştırmanın konusu olan Trabzon ilinin sosyo-ekonomik yapısının incelenmesi neticesinde varılan sonuçlar şu şekilde ortaya konulabilir.

Trabzon ilinde nüfus artış hızı, 1927–1935, 1990–2000, 2008–2009 dönemleri hariç incelenen diğer dönemlerde Türkiye genelinin altında seyretmiştir. 1927–1935 döneminde ülke genelindeki nüfus artış hızı %21,10 iken, Trabzon’da %25,95 olmuştur. 1990–2000 döneminde Türkiye’deki nüfus artış hızı %18,28 iken, Trabzon’da %20,31 olmuş ve 2008–2009 döneminde ise Türkiye’deki nüfus artış hızı %14,50 iken, Trabzon’da %21,33 düzeyinde olmuştur. Trabzon’un nüfus artış hızı açısından dikkat edilmesi gereken bir önemli nokta daha vardır. İl nüfusunun ülke geneline göre daha yavaş artmasından dolayı zamanla Trabzon nüfusunun ülke nüfusu genelindeki payında azalmalar görülmektedir. Nitekim 1935 yılında % 2,2 olan Trabzon il nüfusunun ülke içindeki payı sürekli olarak azalarak 1970’de % 1,9’a, 2000’de % 1,4’e, 2009’da ise % 1,1’e düzeyine kadar gerilemiştir.

Kentleşme olgusunun temel göstergesi olan, kentlerde yaşayanların toplam nüfus içindeki payı esas alındığında 1950 yılından sonra Türkiye’nin hızlı bir kentleşme süreci içine girdiği söylenebilir. Kentsel yerleşim alanlarındaki nüfusun hızlı bir şekilde artması bir gelişme göstergesi olarak kabul edilirse, bu başarı 35-40 yıl gibi kısa bir sürede gerçekleştirilmiştir. Türkiye genelinde sağlanan bu başarının Trabzon ili içinde geçerli olduğu söylenemez. Çünkü topoğrafik şartlara bağlı olarak toplu yerleşim birimlerinin kurulamaması nedeniyle, hala küçük ve dağınık yerleşim birimlerinin yoğunluk kazandığı kırsal bir görüntüye sahiptir. Trabzon ilinde kentleşme oranı Türkiye ortalamasının altındadır. 2010 yılında Trabzon’da kentleşme oranı %54,43’tür.

Karadeniz Bölgesi'nde bulunan bazı merkezlerin, iş alanlarına doğru yönelen göçlerin başlangıcının Cumhuriyet öncesi döneme kadar uzandığı söylenmektedir. Bu dönemlerde Karadeniz halkının iş bulmak amacıyla ülke içindeki gelişmiş yörelere doğru göç ettiği ön plana çıkmıştır. 1950 yılından sonra bölgeden dışarıya olan göçler yüksek boyutlara ulaşmıştır. 2008–2009 dönemi ayrıntılı olarak incelendiğinde, Trabzon ilinden göç edenlerin sayısı 26 474 kişidir. 2008–2009 döneminde Trabzon'un en fazla göç verdiği il İstanbul iken, en az göç verdiği il Kilis'tir. Trabzon ilinin net göç hızına bakıldığında 2007–2008 döneminde ‰ -1,48 olan oranın, 2008–2009 döneminde ‰ 13,68 olduğu görülmektedir.

Trabzon ilinden dışarıya olan göçlerin yanı sıra diğer bir problemde ildeki işsizlik oranının yüksek olmasıdır. İldeki iş alanlarının sınırlı oluşu, iş gücü talebini de sınırlamaktadır. Trabzon ilinde işsizlik oranı 2008 yılında ‰6,1 olarak gerçekleşen işsizlik oranı ‰8,2 oranında artarak 2009 yılında ‰6,6'ya yükselmiştir. Ayrıca ilde işgücüne katılma oranı 1980'de ‰67,4 iken, bu oran 1985'de ‰64,8, 1990'da ‰67 ve 2000'de ise ‰58,4 olmuştur. 2008 yılına gelindiğinde ise ‰59,5 olarak gerçekleşen işgücüne katılım oranı ‰0,3 oranında artarak 2009 yılında ‰59,7'ye yükselmiştir.

Kalkınma toplumsal yapının değişkenlerinin, siyasal otorite tarafından belli politikalarla etkilenecek geliştirilmesi çabası demektir. Trabzon ilinin gerek sosyal gerekse ekonomik gelişiminin sağlanmasında yıllardır kamu yatırımları ve devlet desteği bir çözüm olarak gösterilmiştir. Bu şekilde ildeki işsizlik ve göç problemlerinin çözüleceği düşünülmüştür. Ancak günümüzde devletin ekonomideki ağırlığının giderek azaltılması yönündeki çalışmalar göz önüne alındığında, Trabzon ilinin gelişmesinde veya kalkınmasında umutları kamu yatırımlarına yani devlete bağlamak doğru bir çözüm olmayacaktır.

İstihdamın sektörel dağılımına baktığımızda tarım sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki ağırlıklı olduğu görülmektedir. 1980–2000 döneminde istihdamın sektörel yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. 1980–2000 döneminde istihdamın sektörel dağılımı incelendiğinde, 1980 yılında tarım sektörü ‰72,6 iken, 2000 yılında ‰64,3'e ve sanayi sektörü ise 1980 yılında ‰6,8 iken 2000 yılında ‰5,3 düşmüştür. 1980 yılında hizmet sektörü ‰19,6 iken 2000 yılında ‰30,4'yükselmiştir. Görüldüğü üzere

Trabzon ilinde tarım sektörüne aşırı bağımlılık vardır. Bu durumdan kurtulabilmek için istihdamı geliştirebilecek yeni olanaklar ortaya konulmalıdır. Ayrıca uygun yatırım alanları tespit edilip bu alanlara doğru kayma gerçekleştirilebilir.

Trabzon ilinin sosyal yapısı ile ilgili olarak irdelenmesi gereken diğer konular ise ildeki eğitim ve sağlık hizmetlerinin durumudur. İlde eğitim hizmetleri yönünden olumlu gelişmeler gözlenmektedir. Trabzon ilindeki bu ilerleme ise coğrafi zorluklardan ve bölgenin kültür ve geleneklerinden dolayı oldukça sınırlı olarak gerçekleşmektedir. 2000 yılında erkeklerin %95,9'u kadınların %81,1'i okuma ve yazma bilirken, bu oran 2010 yılında erkeklerde %94,62'e düşmüş, kadınlarda ise %84,55'e yükselmiştir. 2010 yılında ise Türkiye geneline göre Trabzon'da okuma yazma bilmeyenlerin oranı %1,26, ilkokul mezunu oranı %1,01, ilköğretim mezunu oranı %1,01, lise veya dengi okul mezunu oranı %1,23, yüksek okul ve fakülte mezunu oranı %1,16, yüksek lisans mezunu oranı %0,09 ve doktora mezunu oranı da %1,21'dir.

İlde sağlık göstergeleri incelendiğinde olumlu gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Ancak Türkiye geneliyle kıyaslama yapıldığında bu gelişmelerin yeterli olmadığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak sınırlı bütçe, yetersiz insan kaynakları, sağlık tesisi ve ekipmanına yatırım yapılmaması gösterilebilir. Trabzon nüfusunun bir kısmı ise aldığı sağlık hizmetlerinden memnun kalmamaktadır. Trabzon'da kamu hastanelerine ait yatak sayısı 2004 yılında 2760 iken 2007 yılında 2814 olurken, özel hastanelere ait yatak sayısı 67'den 131'e çıkmıştır. Bununla birlikte, Trabzon'da toplam hastane sayısı 2004'te 17 iken 2007 yılında %11,8 artarak 19'a çıkmıştır. Trabzon ilinde 2006 yılında uzman hekim sayısı 571 iken 2008 yılında 617'ye yükselmiştir. 2006 yılında dış hekimi sayısı 174 iken 2008 yılında 181'e yükselmiştir. 2006 yılında sağlık memuru sayısı 1 147 iken 2008 yılında 1 383'e yükselmiştir.

Trabzon ilinde istihdamın sektörel dağılımına baktığımızda tarım sektörü payının diğer sektörlerle oranla daha yüksek olduğunu bilmekteyiz. Tarım sektöründe ilk amaç, en az masrafla kaliteli ve bol ürün alarak birim alandan yüksek gelir elde etmektir. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için çiftçilerin toprağını çok iyi tanıması ve ona göre ürün yetiştirmesi gerekmektedir. 1995 yılında tarımın Türkiye geneli içinde sabit fiyatlarla GSYİH içindeki payı %15'dir. Trabzon ilinde tarımın GSYİH içindeki payı ise %23,9 gibi

Türkiye geneline göre çok yüksek bir oranı göstermektedir. 2001 yılında ise bu oran %16,7'ye düşmüştür. Bu veriler doğrultusunda ilin tarımsal karaktere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Trabzon ilinin ekonomik yapısının gelişimine bakıldığında tarım sektörünün önemli bir payı olmaktadır. 2008 yılında arazinin kullanım alanlarına göre dağılımı incelendiğinde Trabzon il topraklarının %21,9'u tarım alanı, %23,9'u çayır ve mera alanı, %38,6'sı orman ve fundalık alan, %15,6'sı da tarım dışı araziden oluşmaktadır. Orman ve fundalık arazinin Türkiye geneli payının %27,5 olduğu dikkate alınır, %38,6 olan Trabzon ilinin Türkiye genelinin üzerinde olduğu görülür.

İl tarımının en gelişmiş kolunu bitkisel üretim oluşturmaktadır. Arazinin engebeli oluşu teknik açıdan modern tarım araçlarının kullanılmasını engellemektedir. Trabzon'da seçilmiş tarım ürünleri üretim miktarları ve Türkiye içindeki paylarını incelediğimizde 2003–2009 yılları itibariyle üretim miktarlarının Trabzon içindeki nispi paylarının arpa ve mısır üretiminde düştüğünü görmekteyiz. 2009 yılında Trabzon'da bitkisel üretim değerleri toplamı 515.946 Bin TL olup, Türkiye genelindeki payı da %0,8'dir.

Trabzon ilinde hayvancılık bitkisel üretime göre gelişmiş olup tarımsal üretim içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bunda il alanının iklim koşullarına bağlı olarak her mevsim yeşil bir örtüyle kaplı olmasının da etkisi vardır. Modern hayvancılığın belirli ölçülerde gelişmiş olduğu ilde özellikle sağılan hayvanlarda Türkiye ve bölge ortalamasının üzerinde bir verim elde edilmektedir. İlde 2003–2009 yılları arasında koyun sayısında düşüş olmasına rağmen Türkiye geneli içindeki payında bir değişme olmamıştır. Kıl keçisinde sayı bakımından bir artış yaşanmış ve Türkiye geneli içindeki payı yükselmiştir. Trabzon ilinde eskiden beri geleneksel olarak arıcılık da yapılmaktadır. Trabzon'daki bal üretimin Türkiye geneli içindeki payına baktığımızda bir hayli yüksek olduğu görülmektedir.

İlde sanayi sektörünün gelişimi tarım sektörünün gerisinde kalmıştır. Trabzon ilinde sanayi sektöründe istihdamın Türkiye geneli içindeki payının çok düşük olduğunu görmekteyiz. 1990 yılında sanayide istihdamın Türkiye geneli içindeki payı %12,8'dir. 1990 yılında Trabzon'da ise %6,4 iken bu oran 2000 yılında %5,3'e kadar gerilemiştir.

İlde madencilik sektörünün Türkiye geneli ve bölge içindeki payına baktığımızda gerilemeler olduğu görülmektedir. Trabzon'da 2001'de 217 milyar TL olarak gerçekleşen madencilik hâsılası Karadeniz Bölgesi madencilik hâsılasının %0,9'unu, Türkiye genelinin ise %0,1 gibi küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. 2009 yılında Trabzon'daki MTA yatırımlarına ayrılan pay 237.148 TL'dir. Önemli bir transit ticaret merkezi olan Trabzon'da imalat sanayi ise pek fazla gelişmemiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarında önem taşıyan makro büyüklüklerden biri de yatırımlardır. Ülkemizde yatırımlarda, özellikle imalat sanayi yatırımlarında 1986 yılından itibaren başlayan duraklama, ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun sonucunda geleceğe yönelik belirsizliklerin olması, kaynak yetersizliği, kredi maliyetinin yüksek olması gibi birçok nedenden dolayı özel sektörün yatırım yapma olanakları kısıtlanmıştır. Öte yandan bu durumun kamu sektörünün imalat sanayi yatırımları yerine alt yapı yatırımlarına yönelmesinde etkili olduğu söylenebilir. 2005 yılından sonra ildeki kamu yatırım harcamalarında ise artış ve azalışlar görülmektedir. İlde yapılan kamu yatırım harcamalarının Türkiye içindeki payına bakıldığında sürekli bir azalma olduğu görülmektedir.

Devlet, iller veya bölgeler arasındaki gelişme farklılıklarını ortadan kaldırmak ve yatırımların özendirilmesini sağlamak için illere yatırım teşvikleri vermektedir. Trabzon ilinde yatırım teşvik ve izin belgesi almış yatırım projeleri, diğer iller ile kıyaslandığında ilde teşvik ve izin belgesi almış yatırım projeleri sayısının az olduğu görülmektedir. 2006-2009 döneminde genel teşvik sistemi kapsamında Trabzon iline toplam 91 adet yatırım teşvik belgesi verilmiş olup istihdam miktarı 2.683 kişidir.

Türkiye'deki bölgeler arasında ekonomik ve sosyal kriterler açısından büyük farklılıklar bulunmakta ve bölgesel dengesizlikleri gidermek için birtakım projeler uygulanmaktadır. Bu veriler ışığında Trabzon ilinin gelişim düzeyi ve sosyo-ekonomik yapı problemlerinin nelerden kaynaklandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu sonuçlar nispi olarak az gelişmiş bölgelerin veya illerin özellikleriyle paralellik göstermektedir. Bu nedenle, Trabzon'un sosyo-ekonomik yönden az gelişmiş bir il olduğu söylenebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Aksakal, Edvar (2009), **Türkiye’deki Tarımsal Gelişmenin Evrimi**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Ayyıldız, Mustafa (1998), **Samsun Alt Bölgesinin (SMAB) Sosyo-Ekonomik Analizi, Uygulamalı Bir Yaklaşım**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Atauz, Akın (2003), **Eğitim-Nüfus Kalkınma İlişkileri**, D:\TEZİM\3.bölüm\Eğitim sistemi\egitim_nufus_kalkinma.pdf (11.07.2011).
- Ateş, Ahmet (2003), “**Sivas Sanayi Potansiyeli ve Yatırım Alanları Araştırması**,” T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Sanayi Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Sivas.
- Baki, Birdoğan (2004), “**Lojistik Yönetimi ve Lojistik Sektör Analizi**”, Lega Kitabevi, Trabzon.
- Baumont, Catherine (1998), "**Economie, Geographie et Croissance Regional, Problemes Economiques**, (Çev. Erdiñç Tutar ve Nazım Öztürk).
- Bayraç, Naci H., ve Yenilmez, Füsün (2005), “**Tarım Sektörünün Yapısal Analizi ve Avrupa Ortak Tarım Politikası**”, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F İktisat Bölümü Dergisi, Eskişehir, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Naci2.doc> (10.08.2011)
- Berber, Metin (1992), **Trabzon Alt Bölgesinin (TRAB) Sosyo-Ekonomik Analizi-Uygulamalı Bir Yaklaşım**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Berber, Metin (1997), “**Doğu Karadeniz Trabzon Alt Bölgesinde Sosyo Ekonomik Yapı**”, E. Tokgöz(der.), Gümrük Birliğı Karadeniz Ekonomik İşbirliğı Bölgesi ve Doğu Karadeniz Ekonomisi, Türk Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara.

- Bildirir H. Nisa. (2005), “**Avrupa Birliği ve Türkiye Bölgesel Kalkınma Politikaları: Uygulamalar ve Alınan sonuçlar**”, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Bocutoğlu, Ersan, Ölçer, A. ve diğerleri (1996), “**Doğu Karadeniz-Trabzon Alt Bölgesi Kalkınma Projesi**”, Trabzon.
- Bozdağlıoğlu, E.Yasemin (2007), “**1990’dan Günümüze Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İstihdamın Yapısının Analizi**”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı:11, 1-21.
- Bozdoğan, M. Nur (2006), “**Bölgesel Kalkınmanın Sağlanması Yönelik Vergi Özendirme Önlemlerinin Türkiye Açısından İncelenmesi ve Etkinliğinin Analizi**”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bowen, H. R. (1980). “**Investment in learning**”, (Çev. Tokay Gedikoğlu), San Francisco: Jossey Bass Publishers.
- Cipolla Carlo M. (1964), **The Economic History of World Population**, Revised Edition, Middlesex, Penguin Boks.
- Çağan, Nami (1999), “**Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türkiye’de istihdam Sorunları Paneli**”, İİBK, Yayın No: 303, Ankara.
- Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR) (2009), “Çay Sektörü Raporu” <http://www.caykur.gov.tr/UserDir/dokuman/Apk/2009%20C3%87ay%20Sekt%C3%B6r%C3%BC%20Raporu.pdf> (02.04.2011).
- Çımat, Ali ve Bahar, Ozan (2003), “**Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme**”, Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi (6), 1–18, <http://www.transanatolie.com/turkce/turkiye/turkiye%20gercekleri/turizm%20ve%20ekonomi-05Cimat.pdf> (13.03.2011).
- Çiftçi, H. (1995), “**Van İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Gelişme Potansiyeli**”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Van.
- Dağlı, Abidin (2007), “**Küreselleşme Karşısında Türk Eğitim Sistemi**”, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 9, s. 1-13.
- Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü (DHMİ), <http://www.dhmi.gov.tr/istatistik.aspx> (11.03.2011).

- Devlet İstatistik Enstitüsü (2001), “2000 Genel Nüfus Sayımı”, **Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**, Yayın No: 2497, Ankara: DİE Matbaası.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (2004), “**2001 Genel Tarım Sayımı, Köy Genel Bilgileri**”, Yayın No: 2898, Ankara: DİE Matbaası.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (2004), “**2001 Genel Tarım Sayımı, Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı) Standart Hatalar ve Aralık Tahminleri**”, Yayın No: 2923, Ankara: DİE Matbaası.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (2005), “**Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2004**”, Ankara: DİE Matbaası.
- DPT (2000), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması ve Mali Saydamlık ÖİK Raporu**, DPT Yayınları, Ankara.
- DPT (2000b), “**Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Bölgesel Gelişme 1996–2000**”, Ankara.
- DPT (2003), “**2004 Yılı Programı**”, DPT Yayınları, Ankara.
- DPT (2007), “**Dokuzuncu Kalkınma Planı**”, Ankara: DPT Yayınları.
- DPT, **İl Bazında Kamu Yatırımları** (1999-2011), <http://www2.dpt.gov.tr/kamuyat/il.html> (10.09.2011).
- DPT, **Kamu Yatırımlarının Sektörlere Göre Dağılımı**, <http://www2.dpt.gov.tr/kamuyat/sekgenozet.html> (10.09.2011).
- Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Planı (DOKAP) (2000), cilt III Ekonomik Sektörler.
- Doğu Karadeniz Turizm Master Planı (2007), (Giresun-Gümüşhane-Ordu-Rize-Trabzon).
- DOKA, <http://www.doka.org.tr/files/bulten/veriler/GSKD-Değerleri.xls> (13.08.2011).
- Ekin, Nusret (2000–2001), “**İşsizlik Sorununa Yeniden Bakış**”, Tühiş Dergisi, Kasım 2000 – Şubat 2001.
- Erarı, Ferhat (1994), “**Doğu Karadeniz Bölgesinde Tarımsal Kooperatiflerin Bugünkü Durumu ve Bölge Kalkınmasındaki Önemi, Sorunları ve Öneriler**”, Ersan Bocutoğlu ve Metin Berber (der.), Bölgesel Kalkınma Sempozyumu'94 Artvin, Rize, Trabzon, Gümüşhane, Giresun, Ordu İllerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı: Sorunlar Politikalar, Trabzon.

- Ercan, Hakan (2007), “**Türkiye’de Gençlerin İstihdamı**”, Ankara: Uluslararası Çalışma Örgütü Yayınları.
- Erçin, Osman (2000), “Trabzon Alt Bölgesinde (TRAB) Göçe Neden Olan Faktörler”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Erkan, Rüstem (2002), “**Kentleşme ve Sosyal Değişme**”, Ankara: Bilim Adamı.
- Erkal, Mustafa (1985), “**Sosyoloji**”, İstanbul: Der Yayınları.
- Gedikoğlu, Tokay (2005), “**Avrupa Birliği Sürecinde Türk Eğitim Sistemi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri**”, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(1).
- Gültekin, Sadettin ve Savcı, Mustafa (2008), “**Dış Ticaret İşlemleri Muhasebesi**”, Murathan Yayınevi, Trabzon.
- Gündoğan, Naci ve Biçerli, M. Kemal (2003), “**Çalışma Ekonomisi**”, 2. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1461.
- Gürsel Seyfettin ve Veysel Ulusoy (1998), “**Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam**”, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Han, Ergül ve Kaya A. Ayşen (2006), “**Kalkınma Ekonomisi, Teori ve Politika**”, Nobel Yayın Dağıtım / İktisadi ve İdari Bilimler Dizisi, Eskişehir.
- İktisadi Araştırmalar Vakfı [İKVV] (1994), “**Hatay İlinin Ekonomik Kalkınması**”, İstanbul.
- İŞKUR, “**İŞKUR’da Yeniden Yapılanma Raporu**”, Ankara, 2002.
- Jayet, Hubert Puig Jean-Pierre, Jacques- François Thisse (1996), “**Enjeux Economiques de l’Organisation du Territoire**”, *Revue d’Economie Politique*, , (Çev. Erdinç Tutar ve Nazım Öztürk).
- Kaynak, Muhteşem (2007), “**İşsizlik ve Emek Kalitesi, Genç İşsizliği Sempozyumu**”, TİSK Akademi Özel Sayı:1/2007 içinde.
- Konuk, Osman (2003), “**Toplum ve Eğitim, Sosyolojiye Giriş**”, Martı Yayın Evi, Ankara.
- Korça, Perver (1993), “**Turizm ve Çevre Ders Notu**”, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, İstanbul.

- KOSGEB (2005), “**Saha Araştırma Çalışması**”, Trabzon İli Değerlendirme Raporu, Ankara.
- KOSGEB (2005), “**Ekonomik Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü**”, Ankara.
- KOSGEB (2006), “**Bölgesel Kalkınma Araştırma Raporu, TR90 Trabzon Alt Bölgesi**”, Ankara.
- Kozak Meryem A., Kozak Metin, Kozak Nazmi (2010), “**Genel Turizm, İlkeler ve Kavramlar**”, Detay Yayıncılık, 9. Basım, Ankara.
- Kurt, Şenol (2005), “**İşsizliğin Sosyo-Ekonomik Analizi: Sosyal Açıdan Türkiye Örneği**”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (2010), “**Trabzon İli Maden Ve Enerji Kaynakları**”,http://www.mta.gov.tr/v1.0/turkiye_maden/maden_potansiyel_2010/Trabzon_Madenler.pdf (12.02.2011).
- Menderes, Münevver ve Ersoy, Korkut (1993), “**Genel Sistem Kuramı ve Sağlık Sistemi, Hastane Sistemi ve Hasta Bakım Alt Sistemi**”, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık İdaresi, Cilt: III, Ankara.
- Mor, Cemil (2006), “**Trabzon İlinin Turizm Coğrafyası**”, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Nickell, Stephen (1990), “**Unemployment: A Survey**”, The Economic Journal, Vol. 100.
- OECD (2005), “**Reviews of National Policies for Education: Basic Education in Turkey Background Report**”, Paris.
- Orhaner, Emine (2006), “**Türkiye’de Sağlık Hizmetleri Finansmanı ve Genel Sağlık Sigortası**”, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 1.
- Özdemir, Yasemin (2007), “**Türkiye’de yatırım harcamalarının gelişimi ve kamu yatırım politikaları**” 3(27), <http://www.butce.org/Html/dergi/27/yozdemir.pdf> (10.02.2011).
- Özyurt, Hasan (1997), “**Gümrük Birliğinin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesine ve Doğu Karadeniz Ekonomisine Etkileri**”, E. Tokgöz (der), Gümrük Birliği Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ve Doğu Karadeniz Ekonomisi, Türk Ekonomi Kırıntı Yayını, Ankara.

- Öztürk, Ercüment (2005), “**Sosyal Güvenlik Kurumlarında Tek Çatı Çalışmaları Üzerine**”, Sayıştay Dergisi, Sayı: 56.
- Öztürk, Nazım (2001), “**Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Güneydoğu Anadolu Projesi**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Perroux, François (1991), “**L’Economie du XX e Sıeele**”, Presses Universitaires de Grenoble, (Çev. Erdinç Tutar ve Nazım Öztürk), Paris.
- Sapancalı, Faruk (2000), “**Yeni Binyıla Girerken Türkiye’de İşgücü Piyasası**”, Kamu-İş Dergisi, Cilt.6, Sayı.1, ss.408-435. <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/612.pdf> (10.09.2011).
- Şahin, Hüseyin (2002), “**Türkiye Ekonomisi**”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa.
- Sevim, Ayşe (1993), “**Trabzon’da Tarih Tarihte Trabzon**”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Trabzon Özel Sayısı, Sayı. 18, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yatırım Teşvik İstatistikleri Önceki Yıllar (2006,2007,2008,2009,2010),[http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/%c4%b0statistikler/Yat%c4%b1r%c4%b1m%20Te%c5%9fvik%20%c4%b0statistikleri/Yat%c4%b1r%c4%b1m%20Te%c5%9fvik%20%c4%b0statistikleri%20%c3%96nceki%20Y%c4%b1llar%20\(2006-2007-2008-2009-2010\).xls](http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/%c4%b0statistikler/Yat%c4%b1r%c4%b1m%20Te%c5%9fvik%20%c4%b0statistikleri/Yat%c4%b1r%c4%b1m%20Te%c5%9fvik%20%c4%b0statistikleri%20%c3%96nceki%20Y%c4%b1llar%20(2006-2007-2008-2009-2010).xls) (18.05.2011).
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yatırım Teşvik İstatistikleri Önceki Yıllar İl Sektör (2006,2007,2008,2009,2010),[http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/%c4%b0statistikler/Yat%c4%b1r%c4%b1m%20Te%c5%9fvik%20%c4%b0statistikleri/Yat%c4%b1r%c4%b1m%20Te%c5%9fvik%20%c4%b0statistikleri%20%c3%96nceki%20Y%c4%b1llar%20%c4%b01%20Sekt%c3%b6r%20\(2006-2007-2008-2009-2010\).xls](http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/%c4%b0statistikler/Yat%c4%b1r%c4%b1m%20Te%c5%9fvik%20%c4%b0statistikleri/Yat%c4%b1r%c4%b1m%20Te%c5%9fvik%20%c4%b0statistikleri%20%c3%96nceki%20Y%c4%b1llar%20%c4%b01%20Sekt%c3%b6r%20(2006-2007-2008-2009-2010).xls) (15.05.2011).
- T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2011), “**81 İl Durum Raporu**”, Sanayi Genel Müdürlüğü, Ankara, <http://sgm.sanayi.gov.tr/DocumentList.aspx?catID=297&lng=tr> (02.09.2011).
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı (2004), “**Türkiye Çevre Atlası**”, Ankara.

- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2002-2010), ettings\Administrator\Desktop\61_TRABZON_ed madencilik.pdf (19.07.2011).
- T. C. Karayolları Genel Müdürlüğü, İllere Göre Devlet ve İl yollarının Satış Cinslerine Göre (km.), <http://www.kgm.gov.tr/SiteCollectionDocuments/KGMdocuments/Istatistikler/DevletIIYolEnvanter/IllereGoreDevletVeIIYollari.pdf> (03.03.2011).
- T. C. Karayolları Genel Müdürlüğü, Yıllara Göre Devlet ve İl yolları Uzunluğu (km.), <http://www.kgm.gov.tr/SiteCollectionDocuments/KGMdocuments/Istatistikler/DevletIIYolEnvanter/YillaraGoreDevletVeIIYollari.pdf> (03.03.2011).
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/belge/1-63767/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html>, Erişim Tarihi: (03.03.2011).
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (2008), “**Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2007–2008**”, Ankara.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (2011), “**Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2010–2011**”, Ankara.
- T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (2005), “**Trabzon Yatırım Ortamı ve Yapılabilecek Yatırımlar Araştırması**”, Ankara.
- T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Trabzon İl Tarım Müdürlüğü (2005), “**İl Tarım Kırsal Kalkınma Master Planının Hazırlanmasına Destek Projesi**”, Trabzon Tarım Master Planı, http://www.tarim.gov.tr/Bolge_ve_Il_Master,Il_Planlari.html (24.08.2011).
- T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Strateji geliştirme Başkanlığı (2007), “**TR9 Doğu Karadeniz Bölgesi Tarım Master Planı**”, Ankara.
- T.C. Trabzon Valiliği, İl Çevre ve Orman Müdürlüğü (2006), “**Trabzon il çevre durum raporu**” http://www2.cedgm.gov.tr/icd_raporlari/trabzoncd2006.pdf Erişim tarihi: (05.03.2011).
- T.C. Trabzon Valiliği, İl Çevre ve Orman Müdürlüğü (2009), “**Trabzon il çevre durum raporu**” http://www2.cedgm.gov.tr/icd_raporlari/trabzoncd2009.pdf Erişim Tarihi: (05.03.2011).

- Tosun Cevat, Timothy Dallen J. ve Öztürk Yüksel (2003), **“Tourism Growth, National Development and Regional Inequality in Turkey”**, Journal of Sustainable Tourism, 11 (2-3): 133-161.
- Trabzon Belediye Başkanlığı, Trabzon Valiliği, TÜİK Trabzon Bölge Müdürlüğü (2010), **“İstatistiklerle Trabzon 2009”**, Ankara: TÜİK Matbaası.
- Trabzon Orman Bölge Müdürlüğü, Sürdürülebilir Orman Yönetimi Kriter ve Göstergeler, **“Trabzon İli 2007-2008 Yılı Soy Raporu”**, Trabzon.
- Trabzon Sanayi ve Ticaret Odası (2009), Brifing Raporu (60 dk).
- Tunca, Zafer (2001), **Makro İktisat**, Üçüncü Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, s.4.
- Tutar, Erdinç ve Öztürk, Nazım (2003), **“Türkiye’de Gerçekleştirilen Bölgesel Planlama Çalışmaları”**, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17(1-2).
- Türkiye Bankalar Birliği, (2010), **“Türkiye’de Bankacılık Sistemi Banka, Şube, Nüfus, Mevduat ve Kredilerin İllere ve Bölgelere Göre Dağılımı 2009”**
http://www.tbb.org.tr/tr/Banka_ve_Sektor_Bilgileri/Istatistiki_Raporlar.aspx
(11.02.2011).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2010), **“Bölgesel Göstergeler TR90 2009”**, Yayın No: 3386, Ankara: TÜİK Matbaası.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2010), **“Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Nüfus Sayımı 2009”**, Yayın No: 3427, Ankara: TÜİK Matbaası.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2010), **“Sağlık Araştırması 2008”**, Yayın No: 3452, Ankara: TÜİK Matbaası.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2010), **“İstatistik Göstergeler 1923–2009”**, Yayın No: 3493, Ankara: TÜİK Matbaası.
- Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. (2000), **“Türkiye’nin Turizm Sektöründeki Gelişmeler, Dünya Turizmindeki Yeri ve Türkiye Kalkınma Bankasının Rolü”** Ankara: TKB Matbaası.
- Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. (2001), **“Karadeniz Bölgesi Ekonomik ve Sosyal Durum”**, Ankara: TKB Matbaası.

Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. (2003), "**İller ve Bölgeler Düzeyinde İmalat Sanayi ve Sektörel Yapı (1927-1996)**", Ankara: TKB Matbaası.

Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. (2005), "**Trabzon İli Uygun Yatırım Alanları Araştırması**", Ankara: TKB Matbaası.

Uçtu, Ramazan ve Yapar, Sinem (2004), "AB'ye Üyelik Sürecinde Türk Tarımının AB'ye Entegrasyonu ve Türk Tarım Politikalarında Değişim Eğilimleri", **Uludağ Üniversitesi Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu**, Cilt: 1 6-7, Bursa.

Vellas, François ve Lionel, Becherel (1995), "**International Tourism An Economic Perspective**", Macmillan Press Ltd., London.

Yazgı, Adnan (2005), "**Avrupa Birliği'nde Kent ve Kentleşme Politikaları ve Türkiye**" Gazi Üniversitesi, Ankara.

Yıldırım, H. Hüseyin ve Yalçın, Türkan (2010), "**Akılcı İlaç Kullanımı Politika Stratejileri**", <http://www.absaglik.com/akilcilackul.pdf> (12.08.2011).

Yıldız, B. Ezgi, Sivri, Uğur ve Berber, Metin (2010), "**Türkiye'de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2010)**", http://www.metinberber.com/kullanici_dosyaları/file/endeks.doc (16.10.2011).

Yılmaz, Ali (2005), "**Türkiye'de İşsiz Nüfus**", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 1, Elazığ.

_____ Trabzon İli Yatırım Raporu

<http://www.ktu.edu.tr/> (03.02.2011).

<http://www.trabzon.gov.tr/icerikDetay.asp?ID=7> (16.07.2011).

<http://www.gib.gov.tr/index.php?id=271> (27.06.2011).

<http://www.trabzon.gov.tr/icerikDetay.asp?ID=4> (20.11.2011).

ÖZGEÇMİŞ

Eda ÖZTÜRK, 07.05.1986 Trabzon doğumludur. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini Trabzon'da tamamladı. 2004-2005 Eğitim-Öğretim yılında Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme bölümünde lisans eğitimine başladı. 2008 yılında lisans eğitimini tamamladı. Aynı yıl, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans programına başladı. Yabancı dili İngilizcedir.